

**Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛІСНЯК МАРІЯ ЮРІЇВНА

УДК 342.922

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОМІЧНИКА СУДДІ В
УКРАЇНІ**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**
зі спеціальності 081 «Право»

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.Ю. Лісняк

Наукові керівники: **Чабаненко Микола Миколайович,**
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2026

АНОТАЦІЯ

Лісняк М. Ю. *Правове регулювання діяльності помічника судді в Україні*. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2026.

Дисертацію присвячено теоретичним засадам правового статусу помічника судді; обґрунтуванню необхідності введення у національне правове поле категорії «статус помічника судді»; оптимізації діяльності помічника судді у відповідних повноваженнях.

Запропоновано інститут помічника судді слід розглядати як сукупність правових норм, що регулюють статус, повноваження, організаційні засади діяльності та відповідальність помічників суддів у системі судоустрою. Його правова природа поєднує елементи публічно-службових та організаційно-управлінських відносин, що виникають у процесі здійснення правосуддя. Помічник судді не здійснює правосуддя та не наділений владними повноваженнями судді, однак його діяльність має безпосередній вплив на ефективність судового розгляду, підготовку процесуальних документів, аналіз судової практики та дотримання розумних строків розгляду справ. У цьому контексті інститут помічника судді виступає складовою механізму організаційного забезпечення судової діяльності.

З'ясувано сучасний стан інституту помічника судді в Україні. Інститут помічника судді посідає важливе місце у правовій системі України, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням ефективного функціонування судової влади та реалізацією принципів доступності, оперативності й якості правосуддя. У сучасних умовах реформування судової системи та європейської інтеграції України зростає значення допоміжних інституцій, які

сприяють належній організації діяльності судів, серед яких особливу роль відіграє інститут помічника судді.

Інститут помічника судді в у правовій системі України є важливим елементом механізму організаційного забезпечення судової діяльності. Його правова природа зумовлює необхідність комплексного нормативного регулювання, спрямованого на забезпечення ефективності судочинства, дотримання принципів публічної служби та відповідності європейським стандартам судового управління.

Визначено поняття, ознаки, зміст та принци правового статусу помічника судді. Запропоновано під правовим статусом помічника судді доцільно визначати як системну сукупність його прав і обов'язків як службовця патронатної служби, який призначається за поданням судді для забезпечення здійснення судочинства, фактично виступає його юридичним продовженням (суддя та помічник судді утворюють базову елементарну правову одиницю судової гілки влади), сприяє реалізації суддею наданих повноважень і здійсненню правосуддя загалом, із визначенням особливого режиму дисциплінарної відповідальності помічника судді та правових механізмів його захисту від можливих порушень з боку судді.

Віднесено до структурних елементів правового статусу помічника судді: юридично визначений порядок і підстави набуття правосуб'єктності, коло функцій і завдань, сукупність прав і обов'язків, правові засади взаємодії з правоохоронними органами, а також правова відповідальність у сфері професійної діяльності.

Доведено, що принципи діяльності помічників судді поєднують загальні засади публічної служби з особливими правовими, етичними та організаційними вимогами, зумовленими специфікою судової діяльності. Вони формують основу для професійної, неупередженої та ефективної роботи помічника судді, забезпечуючи належні умови для реалізації функцій судової влади в умовах правової держави.

Акцентовано увагу, що правовий статус та засадничі принципи помічників судді характеризуються низкою особливостей, обумовлених необхідністю гарантування інституційної незалежності судової влади, високого рівня професійної компетентності, неупередженості та доброчесності діяльності судової адміністрації.

Проаналізовано права помічника судді в Україні та особливості їх реалізації. З'ясовано, що помічника судді має комплексне право на участь у судовій діяльності, професійний розвиток, соціальний і правовий захист. Помічник судді має право брати участь у нарадах, семінарах, конференціях та стажуваннях, вносити пропозиції щодо організації роботи суду, користуватися інформаційними базами даних та телекомунікаційними мережами, підвищувати свій професійний рівень через систему підготовки та підвищення кваліфікації.

Акцентовано увагу, що соціальний і правовий захист забезпечує стабільність працевлаштування, своєчасну і справедливу виплату заробітної плати, доступ до медичного страхування, соціальні відпустки та компенсації, а також гарантії від неправомірного впливу та дисциплінарних стягнень. Законодавство України передбачає можливість оскарження порушених прав у судовому або адміністративному порядку, що підвищує захищеність помічника судді у службових відносинах. Проте аналіз практики 2024–2025 років показує низку проблем у реалізації цих прав. Незважаючи на підвищення посадових окладів і соціальних виплат не завжди відповідає фактичному навантаженню працівників патронатної служби та ризикам, пов'язаним із виконанням їхніх обов'язків. Соціальні гарантії, зокрема медичне страхування та відпустки, часто надаються формально, а процедура правового захисту ускладнена через тривалість розгляду звернень.

Досліджено сутність обов'язків помічника судді в Україні. Акцентовано, що обов'язок помічника судді не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина є важливим елементом його професійної діяльності та безпосередньо пов'язаний із забезпеченням справедливого

судочинства. Його реалізація ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону України «Про державну службу», а також міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Належне виконання цього обов'язку сприяє підвищенню довіри суспільства до судової влади та забезпечує ефективний захист прав і законних інтересів громадян.

Детально розкрито обов'язки помічника судді та наведено проблемні питання: своєчасно та якісно виконувати надані йому доручення; дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень; постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію; дбайливо ставитись до майна суду; при виконанні своїх службових обов'язків не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина.

Виявлено особливості відповідальності помічника судді в Україні. Встановлено, відповідальність помічника судді має комплексний характер і виконує превентивну та гарантійну функції. Вона спрямована на забезпечення належного рівня професійної дисципліни, дотримання процесуальних строків, захист прав учасників судового процесу та підвищення ефективності функціонування судової влади загалом.

Виокремлено та розкрито види відповідальності помічника судді: дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та матеріальна. Найпоширенішою є дисциплінарна відповідальність, яка настає у разі порушення трудової дисципліни або неналежного виконання службових обов'язків. Відповідно до статей 139, 147–149 КЗпП України працівник зобов'язаний сумлінно виконувати покладені на нього функції, а за їх порушення до нього можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення у вигляді догани або звільнення. Притягнення помічників суддів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені статтями 172-4, 172-5, 172-7, 172-8, 172-9 КУпАП, має низку

специфічних особливостей, зумовлених їх правовим статусом, функціональними обов'язками та місцем у системі правосуддя.

Передусім, ключовою особливістю є те, що помічник судді належить до працівників патронатної служби (ст. 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а тому не завжди прямо ототожнюється із суб'єктами, на яких поширюються всі обмеження антикорупційного законодавства. Водночас, відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», на нього можуть поширюватися окремі антикорупційні вимоги як на особу, що забезпечує виконання функцій держави. Це створює певну правову невизначеність при кваліфікації правопорушень і визначенні суб'єкта відповідальності.

Розкрито зарубіжний досвід правового статусу помічника судді. Розглянуто зарубіжний досвід США, країн Європейського Союзу (Франції, Німеччини, Польщі, Іспанії, Австрії) щодо діяльності помічника судді. Так, у США судові службовці (клерки) виконують функції юридичної та адміністративної підтримки суддів, не є держслужбовцями, але отримують широкий спектр соціальних та трудових гарантій. Такий статус забезпечує високий престиж професії та створює конкурентне середовище серед кандидатів на ці посади.

Віднесено до ключових рис правового статусу помічника судді в країнах ЄС : відсутність повноважень щодо здійснення правосуддя; допоміжний, аналітичний та підготовчий характер діяльності; чітка підпорядкованість судді; наявність високих кваліфікаційних вимог (юридична освіта); регулювання статусу через закони про судоустрій або акти про державну службу; дотримання професійної етики та конфіденційності.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання діяльності помічника судді в Україні.

Виокремлено два основних напрямки удосконалення правового статусу помічника судді: правовий та організаційний. До правового

запропоновано віднести удосконалення законодавства України щодо адмінстартивно-правового статуту помічника судді, зокрема, запропоновано внесення змін: КУпАП шляхом доповнення статтею 188-58 «Призначення на посаду помічника судді проти волі судді» є логічним і необхідним кроком, спрямованим на усунення прогалин у правовому регулюванні, забезпечення незалежності суддів та запобігання корупційним ризикам у сфері судового адміністрування. Запропоновано викласти вищезазначену статтю наступним чином «Будь-який тиск на суддю з метою спонукання його призначити на посаду помічника судді без його згоди тягне застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу в межах від шістсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі повторного вчинення протягом одного року такого самого правопорушення особою, яка вже була притягнута до адміністративної відповідальності за подібні дії, передбачається накладення штрафу в розмірі від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із додатковим позбавленням права займати адміністративні посади у відповідному суді строком на один рік»; до частини 1 статті 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Її пропонується викласти у такій редакції: «За кожним суддею закріплюється один або кілька помічників, які працюють на засадах патронатної служби. Їхній правовий статус, а також порядок організації та здійснення діяльності визначаються цим Законом і Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України».

Виокремлено напрями удосконалення правового статусу помічника судді є: а) визначення чіткого правового статусу (законодавчо потрібно уточнити посадові повноваження помічника судді, його функції в організації судового процесу та взаємодії із суддею); б) регламентація порядку призначення та звільнення (необхідно встановити прозорі критерії відбору помічників суддів, процедури їхнього призначення та підстави для звільнення, включно з дисциплінарними аспектами шляхом запозичення досвіду Франції, де кандидат на посаду помічника судді проходить

конкурсний відбір та перевірку професійної доброчесності, що в свою чергу забезпечує професійну компетентність тощо); в) гарантії соціального, матеріального та професійного захисту. (доступ до медичного забезпечення, соціальних пільг, страхування, пенсійного забезпечення та професійного розвитку наприкладі досвіду Великої Британії та Нідерландів, де помічники суддів мають доступ до профілактичних медичних оглядів, психологічної підтримки та освітніх програм тощо); г) встановлення відповідальності та дисциплінарних механізмів. (необхідно передбачити чітку адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність помічника судді за порушення службових обов'язків, несанкціоноване втручання в інформаційні системи або завдання шкоди); д) підтримка професійного розвитку та методичного забезпечення (законодавчо слід закріпити можливість участі помічників суддів у семінарах тощо).

Ключові слова: *правове регулювання, адміністративний акт, адміністративне право, адміністративна процедура, правовий статус помічника судді, адміністративне судочинство, правові засади, захист прав, повноваження, помічник судді, правове регулювання, провадження, процедура, стадія, суддя, трудові правовідносини, цивільні правовідносини.*

ABSTRACT

Lisniak Mariia. Legal regulation of the activities of a judge's assistant in Ukraine.- Qualification research paper on manuscript rights.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Specialty 081 «Law». – Dnipro University of Technology, Dnipro, 2026.

The dissertation is devoted to the theoretical principles of the legal status of a judge's assistant; substantiation of the need to introduce the category of «status of a judge's assistant» into the national legal field; optimization of the activities of a judge's assistant in the relevant powers.

It is proposed that the institute of a judge's assistant should be considered as

a set of legal norms that regulate the status, powers, organizational principles of activity and responsibility of judge's assistants in the judicial system. Its legal nature combines elements of public service and organizational and managerial relations that arise in the process of administering justice. A judge's assistant does not administer justice and is not endowed with the power powers of a judge, however, his activities have a direct impact on the efficiency of judicial proceedings, preparation of procedural documents, analysis of judicial practice and observance of reasonable terms for considering cases. In this context, the institute of a judge's assistant is a component of the mechanism of organizational support of judicial activities.

The current state of the institute of a judge's assistant in Ukraine is clarified. The institute of the assistant judge occupies an important place in the legal system of Ukraine, as it is directly related to ensuring the effective functioning of the judiciary and the implementation of the principles of accessibility, efficiency and quality of justice. In the current conditions of reforming the judicial system and European integration of Ukraine, the importance of auxiliary institutions that contribute to the proper organization of the activities of the courts is increasing, among which the institute of the assistant judge plays a special role.

The institute of the assistant judge in the legal system of Ukraine is an important element of the mechanism of organizational support of judicial activity. Its legal nature determines the need for comprehensive regulatory regulation aimed at ensuring the efficiency of judicial proceedings, compliance with the principles of public service and compliance with European standards of judicial administration.

The concept, features, content and principles of the legal status of the assistant judge are determined. It is proposed that the legal status of a judge's assistant be defined as a systemic set of his rights and obligations as an employee of the patronage service, who is appointed at the request of a judge to ensure the implementation of judicial proceedings, actually acts as its legal continuation (a judge and a judge's assistant form the basic elementary legal unit of the judicial

branch of power), contributes to the implementation of the powers granted by the judge and the administration of justice in general, with the definition of a special regime of disciplinary liability of a judge's assistant and legal mechanisms for his protection from possible violations by the judge.

The following are attributed to the structural elements of the legal status of a judge's assistant: the legally defined procedure and grounds for acquiring legal personality, the range of functions and tasks, the set of rights and obligations, the legal principles of interaction with law enforcement agencies, as well as legal responsibility in the field of professional activity.

It has been proven that the principles of activity of judicial assistants combine the general principles of public service with special legal, ethical and organizational requirements determined by the specifics of judicial activity. They form the basis for the professional, impartial and effective work of a judicial assistant, ensuring proper conditions for the implementation of the functions of the judiciary in a state governed by the rule of law.

It is emphasized that the legal status and fundamental principles of judicial assistants are characterized by a number of features due to the need to guarantee the institutional independence of the judiciary, a high level of professional competence, impartiality and integrity of the activities of the judicial administration.

The rights of a judicial assistant in Ukraine and the features of their implementation are analyzed. It is found that a judicial assistant has a comprehensive right to participate in judicial activities, professional development, social and legal protection. A judicial assistant has the right to participate in meetings, seminars, conferences and internships, to make proposals on the organization of the work of the court, to use information databases and telecommunication networks, to improve their professional level through a system of training and advanced training.

It is emphasized that social and legal protection ensures employment stability, timely and fair payment of wages, access to medical insurance, social

leave and compensation, as well as guarantees against undue influence and disciplinary sanctions. The legislation of Ukraine provides for the possibility of appealing violated rights in court or administratively, which increases the protection of a judge's assistant in official relations. However, an analysis of the practice of 2024–2025 shows a number of problems in the implementation of these rights. Despite the increase in official salaries and social benefits, they do not always correspond to the actual workload of patronage service employees and the risks associated with the performance of their duties. Social guarantees, in particular medical insurance and leave, are often provided formally, and the legal protection procedure is complicated by the length of consideration of applications. The essence of the duties of a judge's assistant in Ukraine is studied. It is emphasized that the duty of a judge's assistant to prevent violations of human and citizen rights and freedoms is an important element of his professional activity and is directly related to ensuring fair justice. Its implementation is based on the provisions of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges», the Law of Ukraine «On Civil Service», as well as international standards for the protection of human rights, in particular the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Proper fulfillment of this duty contributes to increasing public confidence in the judiciary and ensures effective protection of the rights and legitimate interests of citizens.

The duties of a judge's assistant are disclosed in detail and problematic issues are presented: to timely and qualitatively fulfill the instructions given to him; to adhere to the deadlines for preparing documents and executing instructions; to constantly improve his professional level and qualifications; to treat the property of the court with care; to prevent violations of human and citizen rights and freedoms when performing his official duties.

The peculiarities of the responsibility of a judge's assistant in Ukraine are revealed. It has been established that the responsibility of a judge's assistant is of a comprehensive nature and performs preventive and guarantee functions. It is aimed

at ensuring the proper level of professional discipline, compliance with procedural deadlines, protection of the rights of participants in the trial, and increasing the efficiency of the functioning of the judiciary in general.

The types of responsibility of a judge's assistant are identified and disclosed: disciplinary, administrative, criminal and material. The most common is disciplinary responsibility, which occurs in case of violation of labor discipline or improper performance of official duties. According to Articles 139, 147–149 of the Labor Code of Ukraine, an employee is obliged to conscientiously perform the functions assigned to him, and for their violation, disciplinary sanctions in the form of a reprimand or dismissal may be applied to him. Bringing judge's assistants to administrative responsibility for offenses related to corruption, provided for in Articles 172-4, 172-5, 172-7, 172-8, 172-9 of the Code of Administrative Offenses, has a number of specific features due to their legal status, functional duties and place in the justice system.

First of all, the key feature is that the assistant judge belongs to the patronage service employees (Article 157 of the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»), and therefore is not always directly identified with the subjects to whom all the restrictions of anti-corruption legislation apply. At the same time, in accordance with Article 3 of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption», he may be subject to certain anti-corruption requirements as a person who ensures the performance of state functions. This creates a certain legal uncertainty in the qualification of offenses and determining the subject of responsibility.

The foreign experience of the legal status of the assistant judge is disclosed. The foreign experience of the USA, the countries of the European Union (France, Germany, Poland, Spain, Austria) regarding the activities of the assistant judge is considered. Thus, in the USA, court employees (clerks) perform the functions of legal and administrative support for judges, are not civil servants, but receive a wide range of social and labor guarantees. This status provides high prestige of the profession and creates a competitive environment among candidates for these

positions.

The following are attributed to the key features of the legal status of a judge's assistant in the EU countries: lack of powers to administer justice; auxiliary, analytical and preparatory nature of the activity; clear subordination to the judge; presence of high qualification requirements (legal education); regulation of the status through laws on the judiciary or acts on the civil service; observance of professional ethics and confidentiality.

Proposals are formulated to improve the legal regulation of the activities of a judge's assistant in Ukraine.

Two main areas of improvement of the legal status of a judge's assistant are identified: legal and organizational. The legal aspect is proposed to include the improvement of the legislation of Ukraine regarding the administrative and legal statute of the assistant judge, in particular, it is proposed to make changes: the Code of Administrative Procedure by supplementing Article 188-58 «Appointment to the position of assistant judge against the will of the judge» is a logical and necessary step aimed at eliminating gaps in legal regulation, ensuring the independence of judges and preventing corruption risks in the field of judicial administration. It is proposed to state the above-mentioned article as follows: «Any pressure on a judge with the aim of inducing him to be appointed to the position of assistant judge without his consent entails the application of an administrative penalty in the form of a fine in the range of six hundred to one thousand non-taxable minimum incomes of citizens. In the event of a repeated commission of the same offense within one year by a person who has already been held administratively liable for similar actions, a fine of one thousand to two thousand non-taxable minimum incomes of citizens with additional deprivation of the right to hold administrative positions in the relevant court for a period of one year is provided for»; to Part 1 of Article 157 of the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» dated 02.06.2016 No. 1402-VIII. It is proposed to be worded as follows: «Each judge is assigned one or more assistants who work on the basis of a patronage service. Their legal status, as well as the procedure for

organizing and carrying out activities, are determined by this Law and the Regulation on the Assistant Judge, approved by the Council of Judges of Ukraine».

The areas of improvement of the legal status of a judicial assistant are identified as follows: a) definition of a clear legal status (it is necessary to clarify the official powers of a judicial assistant, his functions in the organization of the judicial process and interaction with the judge by law); b) regulation of the procedure for appointment and dismissal (it is necessary to establish transparent criteria for the selection of judicial assistants, procedures for their appointment and grounds for dismissal, including disciplinary aspects by borrowing the experience of France, where a candidate for the position of judicial assistant undergoes a competitive selection and verification of professional integrity, which in turn ensures professional competence, etc.); c) guarantees of social, material and professional protection (access to medical care, social benefits, insurance, pension provision and professional development, for example, the experience of the United Kingdom and the Netherlands, where judicial assistants have access to preventive medical examinations, psychological support and educational programs, etc.); d) establishment of responsibility and disciplinary mechanisms. (it is necessary to provide for clear administrative, civil and criminal liability of a judge's assistant for breach of official duties, unauthorized interference in information systems or causing damage); e) support for professional development and methodological support (the possibility of participation of judge's assistants in seminars, etc. should be legally established).

Keywords: *legal regulation, administrative act, administrative law, administrative procedure, legal status of assistant judge, administrative proceedings, legal principles, protection of rights, powers, assistant judge, legal regulation, proceedings, procedure, stage, judge, labor relations.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лісняк (Овсякова) М. (2021). Деякі адміністративно-правові аспекти діяльності помічника судді. *Law. State. Technology*, (4), 77-82. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-13>
2. Lisniak Mariia, Leheza Yevhen, Yerko Iryna, Kolomiichuk Viacheslav, (2022). International Legal And Administrative-Criminal Regulation Of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol. 10 No. 1, pp. 49-60, DOI: 10.15408/jch.v10i1.25808 <https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/article/view/25808> **Emerging Sources Citation Index (ESCI) Web of Science**
3. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Адміністративно-правове регулювання помічника судді як категорії посад в патронатній службі. *Право.юа.* №1. 2023. С. 79-85. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.1.11> URL.: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-1/Pravo_ua_2023_1_079.pdf
4. Лісняк М. Ю. Зарубіжний досвід США щодо адміністративно-правового статусу помічника судді *Право.юа.* №1. 2026. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.37> URL.: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-1/Pravo_ua_2026_1_279.pdf

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Інститут помічника судді: проблемні питання та особливості реформування. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Вільнюс: ГО «ВАДНД», 07 березня 2022 р. С. 191-195.

6. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів. Молодь: наука та інновації: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 258-260.

7. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості адміністративно-правового статусу помічника судді. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 36-37.

8. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Деякі аспекти європейського досвіду регулювання правового статусу суддів в цифровому суспільстві. *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 351-354.

9. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Реформування інститут помічника судді в умовах війни. *Молодь: наука та інновації*: матеріали X Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–25 листопада 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 469-470.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОМІЧНИКА СУДДІ.....	27
1.1. Інститут помічника судді в правовій системі.....	27
1.2. Поняття, принципи та зміст правового статусу помічника судді.....	47
Висновки до першого розділу	78
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОМІЧНИКА СУДДІ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ	85
2.1. Права помічника судді в Україні та особливості їх реалізації.....	85
2.2. Сутність обов'язків помічника судді в Україні.....	120
2.3. Особливості відповідальності помічника судді в Україні.....	143
2.4. Зарубіжний досвід та напрямки удосконалення правового статусу помічника судді.....	163
Висновки до другого розділу.....	185
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТКИ.....	220

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Становлення України як правової, демократичної та соціальної держави зумовлює необхідність постійного вдосконалення механізмів здійснення правосуддя, забезпечення його ефективності, доступності та відповідності європейським стандартам. В умовах реформування судової системи особливого значення набуває належна організація діяльності апарату суду та осіб, які забезпечують здійснення судочинства. Однією з ключових фігур у цьому процесі є помічник судді, який відіграє важливу роль у підготовці справ до розгляду, аналітичному та організаційному забезпеченні діяльності судді.

Інститут помічника судді в Україні перебуває у стані розвитку та трансформації, що зумовлено як змінами у законодавстві про судоустрій і статус суддів, так і потребами судової практики. Водночас правове регулювання діяльності помічника судді характеризується фрагментарністю, наявністю прогалин і колізій, нечіткістю визначення правового статусу, функцій, повноважень, відповідальності та гарантій професійної діяльності. Це негативно впливає на ефективність роботи судів, створює передумови для різного тлумачення правових норм і ускладнює імплементацію європейських стандартів судового адміністрування.

Особливої актуальності проблема правового регулювання діяльності помічника судді набуває в контексті євроінтеграційного курсу України, імплементації стандартів Ради Європи, рекомендацій Венеційської комісії, а також практики Європейського суду з прав людини щодо гарантій незалежності суду та ефективної організації судового процесу. У цьому зв'язку постає потреба в комплексному науковому аналізі правового статусу помічника судді, визначенні його місця в системі публічної служби та виробленні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Окремі аспекти організації діяльності судів, правового статусу працівників апарату суду, публічної служби та правового забезпечення правосуддя досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних учених-адміністративістів, теоретиків права та процесуалістів: В. Авер'янова, Н. Армаш, К. Афанасьєвої, М. Барца, В. Бевзенка, В. Білоус, Ю. Битяка, І. Бондаренка, Г. Блінової, Н. Васильєвої, І. Голосніченка, І. Гончарової, Н. Губерської, С. Дембіцької, Є. Додіна, Р. Калюжного, І. Ковбаса, І. Коліушка, Т. Коломось, А. Комзюка, Є. Легези, Ю. Легези, В. Погорілка, Г. Писаренка, М. Потіпа, О. Пушкіної, В. Слободянюка, В. Тимощука, О. Циганова, Я. Цурікова, М. Чабаненко, Ю. Шарова, А. Школика, І. Шопіної тощо. Водночас комплексні монографічні дослідження, присвячені саме правовому регулюванню діяльності помічника судді в Україні, є поодинокими, що свідчить про недостатній рівень наукової розробленості зазначеної проблематики та обґрунтовує доцільність проведення даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 526 від 10.07.2019 року, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої Указом Президента України № 487 від 27.09.2021 року, а також в межах Дисертаційне дослідження виконане в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного, господарського та екологічного права Національного технічного університету «Дніпровська політехніка». Тема дисертації затверджена Вченою радою Університету митної справи та фінансів (протокол № 4 від «25» жовтня 2021 р.). Тема дисертації уточнена Вченою радою Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол № 16 від «28» травня 2026 р.).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у тому, щоб на підставі комплексного аналізу наявних наукових та нормативних

джерел визначити сутність та особливості правового регулювання діяльності помічника судді в Україні та розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо його вдосконалення з урахуванням європейських стандартів та потреб судової практики.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлено й вирішено такі основні задачі:

- з'ясувати сучасний стан інституту помічника судді в Україні;
- визначити поняття, ознаки, зміст та принципи правового статусу помічника судді;
- проаналізувати права помічника судді в Україні та особливості їх реалізації;
- дослідити сутність обов'язків помічника судді в Україні;
- виявити особливості відповідальності помічника судді в Україні;
- розкрити зарубіжний досвід правового статусу помічника судді;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання діяльності помічника судді в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час діяльності помічника судді в Україні.

Предметом дослідження є правове регулювання діяльності помічника судді в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, системне застосування яких забезпечило розв'язання сформульованих задач і досягнення мети дисертаційної роботи. За допомогою конкретно-історичного методу простежено становлення та розвиток окремого інституту права – помічника судді в Україні (підрозділи 1.1, 1.2). Загальнонауковий діалектичний метод дав змогу проаналізувати чинне законодавство правове регулювання діяльності помічника судді в Україні та практику його застосування (розділ 1). Методи групування та класифікації використано для визначення ознак та принципи правове регулювання діяльності помічника

судді в Україні (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). Метод порівняльного правового дослідження застосовувався для розкриття зарубіжного досвіду правового регулювання діяльності помічника судді в Україні (підрозділ 2.4). Методи системного та структурно-функціонального аналізу використано під час характеристики прав, обов'язків та відповідальності помічника судді в Україні та її особливостей (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Методи аналізу і синтезу дозволили виявити прогалини та тенденції (прогнозування) правового регулювання діяльності помічника судді в Україні, що дало змогу розробити концептуальні підходи щодо вдосконалення законодавства у досліджуваній сфері (підрозділ 2,4).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Емпіричну базу дослідження складають відомості, що містяться на офіційних електронних веб-сайтах суб'єктів державної влади та місцевого самоврядування України за період 2021-2026 роки, а також політико-правова публіцистика, довідкові видання та статистичні матеріали тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень, що присвячене правовому регулюванню статусу помічника судді в Україні. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

у перше:

— запропоновано інститут помічника судді розглядати як сукупність правових норм, що регулюють статус, повноваження, організаційні засади діяльності та відповідальність помічників суддів у системі судоустрою, що реалізується в межах публічно-службових та організаційно-управлінських відносин у сфері правосуддя; при цьому

акцентовано, що помічник судді не здійснює правосуддя та не наділений владними повноваженнями судді, однак його діяльність має безпосередній вплив на ефективність судового розгляду, підготовку процесуальних документів, аналіз судової практики та дотримання розумних строків розгляду справ, що обґрунтовує доцільність розуміння інституту помічника судді як складової механізму організаційного забезпечення реалізації функції правосуддя;

— виокремлено напрями удосконалення правового статусу помічника судді є: а) визначення чіткого правового статусу (законодавчо потрібно уточнити посадові повноваження помічника судді, його функції в організації судового процесу та взаємодії із суддею); б) регламентація порядку призначення та звільнення (необхідно встановити прозорі критерії відбору помічників суддів, процедури їхнього призначення та підстави для звільнення, включно з дисциплінарними аспектами шляхом запозичення досвіду Франції, де кандидат на посаду помічника судді проходить конкурсний відбір та перевірку професійної доброчесності, що в свою чергу забезпечує професійну компетентність тощо); в) гарантії соціального, матеріального та професійного захисту. (доступ до медичного забезпечення, соціальних пільг, страхування, пенсійного забезпечення та професійного розвитку наприкладі досвіду Великої Британії та Нідерландів, де помічники суддів мають доступ до профілактичних медичних оглядів, психологічної підтримки та освітніх програм тощо); г) встановлення відповідальності та дисциплінарних механізмів (необхідно передбачити чітку адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність помічника судді за порушення службових обов'язків, несанкціоноване втручання в інформаційні системи або завдання шкоди); д) підтримка професійного розвитку та методичного забезпечення (законодавчо слід закріпити можливість участі помічників суддів у семінарах тощо);

удосконалено:

— наукові положення щодо реалізації принципів помічників судді є неможливою без налагодження дієвих механізмів контролю та систематичного моніторингу діяльності працівників апаратів судів, що вимагає розроблення уніфікованих критеріїв оцінювання результативності службової діяльності, які б охоплювали не лише кількісні, але й якісні показники виконання службових обов’язків, що обумовлює доцільність запровадження механізмів зворотного зв’язку з учасниками судового процесу щодо якості роботи судового персоналу, а результати такого оцінювання мають слугувати підставою як для заохочення, так і для притягнення до дисциплінарної відповідальності, що може бути реалізовано на рівні Державної судової адміністрації України через запровадження практики підготовки регулярних аналітичних звітів, присвячених оцінці стану реалізації принципів помічників судді, що сприятиме підвищенню організаційної ефективності та зміцненню інституційної спроможності помічників судді, а також зростанню рівня суспільної довіри до судової влади та забезпеченню стабільності її функціонування;

— аргументацію необхідності підвищення конкурентоспроможності посади помічника судді, для чого запропоновано підвищення рівня матеріального забезпечення, розширення соціальних гарантій, удосконалення механізмів професійного розвитку та створення умов для кар’єрного зростання працівників патронатної служби запровадження щорічних премій за результати роботи та стаж служби; встановлення доплат за інтенсивність праці та роботу зі справами підвищеної складності; створення спеціальних програм підвищення кваліфікації за рахунок держави; зарахування стажу роботи помічником судді як переваги під час добору на посади суддів, працівників апарату суду або державної служби; надання можливостей участі у міжнародних стажуваннях і професійних обмінах; удосконалення цифрових інструментів роботи для зменшення адміністративного навантаження; встановлення гарантій

професійної стабільності та захисту від необґрунтованого звільнення; забезпечення гнучких форм організації праці та додаткових оплачуваних днів відпочинку за значне навантаження;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтовано, що визначальною ознакою правового статусу помічника судді є його належність до суб'єктів патронатної служби, правосуб'єктність яких виникає внаслідок персонального добору суддею та реалізується в умовах безпосереднього адміністративного підпорядкування, що зумовлює необхідність покладення на суддю підвищеної відповідальності за дотримання вимог законодавства про працю, публічну службу та морально-етичних засад службових взаємовідносин;

– наукові положення, що важливим принципом в діяльності помічників судді є формування їх сталої культури професійної етики та доброчесності, що вимагає розвитку системи їх професійного навчання та підвищення кваліфікації на засадах довгострокової та послідовної державної політики, що пов'язується із запровадженням обов'язкових щорічних програм підвищення кваліфікації за участю Національної школи суддів України, спрямованих на опанування питань організації судочинства, функціонування електронного суду, застосування законодавчих новел, а також дотримання стандартів етики державної служби, а також здійснення навчання новопризначених працівників і молодих фахівців з метою забезпечення їх швидкої професійної адаптації до умов роботи судової адміністрації;

– наукові тези, що притягнення помічників суддів до відповідальності має комплексний характер і виконує превентивну та гарантійну функції, що має спрямовуватися на забезпечення належного рівня професійної дисципліни, дотримання процесуальних строків, захист прав учасників судового процесу та підвищення ефективності здійснення правосуддя загалом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони

становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – пропозиції та висновки щодо удосконалення правового регулювання діяльності помічника судді в Україні можуть бути основою для подальших наукових досліджень;
- правозастосовчій діяльності – для вдосконалення діяльності інституту помічника судді в Україні;
- правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства України, зокрема, Кодексу адміністративного судочинства України, Законів України «Про державну службу», «Про судоустрій і статус суддів», «Про адміністративні послуги», «Про адміністративні процедури» та інших нормативно-правових актів;
- навчальному процесі – під час викладання студентам закладів вищої освіти дисциплін «Актуальні проблеми адміністративного права та процесу», «Адміністративний процес», «Адміністративне право», «Трудове право», «Цивільне право» під час підготовки підрозділів навчальних посібників та підручників із відповідного навчального курсу, а також наукових статей і тез доповідей.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки та рекомендації оприлюднені на 5 науково-практичних конференціях, а саме: «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (м. Дніпро, 2022 р.); «Молодь: наука та інновації:» (м. Дніпро, 2022 р.); «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 2022 р.); «Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства» (м. Дніпро, 2022 р.); Молодь: наука та інновації (м. Дніпро, 2022 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення у 4 наукових статтях, що визнані як фахові з юридичних наук, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінок, у т. ч. основного тексту – 183 сторінок. Список використаних джерел налічує 198 найменувань.

РОЗДІЛ 1. РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОМІЧНИКА СУДДІ

1.1. Інститут помічника судді в правовій системі

Суспільно-політичні та правові трансформації, що відбулися в Україні протягом останніх десятиліть, свідчать про її поступовий рух у напрямі становлення правової держави. У цьому контексті особливої ваги набувають фундаментальні цінності, пов'язані із забезпеченням і реальним захистом прав і свобод людини та громадянина. Саме в правовій державі людина, її гідність, права та свободи визнаються найвищою соціальною цінністю, а їх гарантування та охорона визначаються ключовим обов'язком держави.

Відповідно до приписів статті 3 Конституції України, людина, її права і свободи визначають зміст і спрямованість діяльності держави [62]. У цьому сенсі провідну роль у механізмі захисту прав та законних інтересів осіб відіграють суди, насамперед суди першої інстанції, як найбільш доступна для громадян ланка судової системи. Їхня діяльність не лише спрямована на вирішення правових спорів, а й має істотне значення для формування авторитету державної влади загалом. Саме суд реалізує від імені держави функцію гарантування та відновлення порушених прав, діючи незалежно та керуючись виключно Конституцією України і законом.

Ефективність здійснення правосуддя визначається не лише професійним рівнем суддів, а й якістю роботи осіб, які забезпечують функціонування суду. До таких належать помічники суддів та інші працівники апарату суду. Саме від їхньої компетентності, організованості та відповідальності значною мірою залежать доступність судової влади, оперативність розгляду справ, дотримання розумних строків і справедливість

судових рішень. У зв'язку з цим зростають вимоги до професійної підготовки кадрів судового апарату та актуалізується потреба у формуванні системи їх якісного навчання. Слід зауважити, що специфіка діяльності у сфері правосуддя зумовлює необхідність набуття значної частини професійних навичок безпосередньо в процесі практичної роботи [1].

Водночас проблема професійної підготовки кадрів для судових органів досі не стала предметом належної уваги з боку наукової спільноти. Законодавство України наразі не містить достатньо розроблених методичних рекомендацій та інструкцій, спрямованих на оптимізацію виконання помічниками суддів своїх функціональних обов'язків. Натомість у державах із розвиненою системою публічного управління, зокрема у США, країнах Західної Європи та Азії, питання підвищення ефективності праці службовців активно досліджується в межах науки адміністративного менеджменту. Її інструментарій спрямований на вирішення двох ключових завдань: раціональну організацію праці та формування мотивації працівників до якісної й результативної діяльності.

На сучасному етапі розвитку судової системи України актуалізується необхідність переосмислення ролі помічника судді з метою трансформації цієї посади у престижну правничу професію, здатну позитивно впливати на ефективність здійснення правосуддя. Важливим мотиваційним чинником для осіб, які обіймають зазначену посаду, має стати реальна перспектива професійного та кар'єрного зростання, зокрема можливість подальшого призначення на суддівську посаду, що відповідає логіці формування суддівського корпусу.

У наукових дослідженнях звертається увага на те, що за період існування інституту помічника судді в Україні представники цієї категорії працівників зарекомендували себе як кваліфіковані та ефективні співробітники апарату суду, спроможні суттєво зменшити навантаження на суддів в умовах постійного зростання кількості справ. Так, І. Осика підкреслює, що тривалий час дискусії щодо судової реформи

зосереджувалися переважно на питанні надання судді права самостійно добирати помічника, тоді як інші аспекти правового статусу, функцій і ролі помічника судді залишалися поза увагою як законодавця, так і науковців. У результаті посада помічника судді здебільшого розглядалася лише як елемент організаційного забезпечення діяльності суду, без належного аналізу її змістовного навантаження [99, с. 7].

Водночас представники суддівського корпусу та експертного середовища наголошують на ключовому значенні помічників суддів у сучасній моделі функціонування судової влади. Зокрема, у практичних оцінках діяльності судів зазначається, що професійний та досвідчений помічник судді становить значну цінність для будь-якого суду. Саме помічник судді здійснює первинний аналіз поданих заяв і матеріалів справи, оцінює їх повноту та належність, бере участь у підготовці проєктів судових рішень, доборі нормативно-правових актів і формуванні правових позицій. При цьому остаточне рішення та відповідальність за його ухвалення завжди покладаються на суддю, який здійснює контроль за діяльністю помічника. Інтенсивність такого контролю безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки помічника судді. Особливе значення роль помічників суддів набуває в умовах значного навантаження на суддів, коли їхня діяльність сприяє раціональній організації судової роботи та дотриманню розумних строків розгляду справ [100].

Загалом у наукових джерелах підкреслюється, що помічники суддів є важливим елементом функціонування судової системи, оскільки забезпечують як організаційні, так і юридичні аспекти судової діяльності [85]. Незважаючи на відмінності в посадових інструкціях залежно від юрисдикції та рівня суду, спільними рисами діяльності помічників суддів залишаються високі вимоги до рівня правових знань, аналітичних здібностей та управлінських навичок [197].

Узагальнюючи викладене, роль помічника судді доцільно визначати як комплекс морально-етичних, професійних та адміністративно-правових

вимог, що формують модель його поведінки як суб'єкта права та забезпечують ефективне сприяння здійсненню правосуддя, реалізації адміністративних повноважень і наданню якісних адміністративних послуг у сфері судочинства.

Подальший аналіз ролі помічника судді неможливий без визначення місця судової влади в системі поділу влади. Судова влада посідає особливе місце серед інших гілок влади, здійснюючи правосуддя та виконуючи функцію арбітра між ними. Водночас сучасний стан судової системи характеризується зниженням рівня суспільної довіри, що зумовлено корупційними проявами, затягуванням розгляду справ, ухваленням упереджених рішень і недостатнім рівнем відповідальності суддівського корпусу. У зв'язку з цим одним із ключових напрямів судової реформи має стати формування в суспільстві розуміння значущості незалежної та самостійної судової влади, основною метою якої є утвердження принципів справедливості, поваги до права та законності [147].

Закон України «Про державну службу» [118] визначає перелік посад, що належать до патронатної служби. У системі правосуддя до таких посад віднесено, зокрема, помічників і наукових консультантів суддів Конституційного Суду України, а також помічників суддів інших судів. Особливості проходження патронатної служби в судах та органах системи правосуддя регулюються спеціальним законодавством про судоустрій і статус суддів [56].

Загальні принципи функціонування патронатної служби передбачають, що особа призначається на посаду на строк повноважень того суб'єкта, якому вона надає професійну підтримку. Припинення повноважень відповідної посадової особи є підставою для припинення трудових відносин із працівником патронатної служби, що оформлюється актом керівника державної служби. Водночас закон допускає можливість дострокового звільнення такого працівника як за ініціативою суб'єкта патронатної служби, так і за рішенням керівника патронатної служби [70].

Час перебування на посадах патронатної служби зараховується до стажу державної служби за умови, що особа до призначення займала посаду державного службовця та після звільнення повернулася на державну службу. Особи, які після завершення патронатної служби бажають знову вступити на державну службу, реалізують це право на загальних засадах із обов'язковим проходженням конкурсної процедури [118].

Постановою Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 358 «Деякі питання оплати праці державних службовців судів, органів та установ системи правосуддя» [28] визначено перелік посад патронатної служби в органах правосуддя, серед яких передбачено посади керівників патронатних служб, їх заступників, радників, наукових консультантів, прес-секретарів, інспекторів та помічників суддів різних судових інстанцій.

Специфічні особливості патронатної служби в Конституційному Суді України врегульовані Законом України «Про Конституційний Суд України» [130]. Згідно зі статтею 30 цього Закону, кожен суддя Конституційного Суду має у своєму розпорядженні двох наукових консультантів і помічника, які входять до патронатної служби та безпосередньо підпорядковуються судді, виконуючи його доручення у справах конституційного провадження.

Патронатна служба судді функціонує у складі Секретаріату Конституційного Суду, а фінансування оплати праці її працівників здійснюється за рахунок фонду оплати праці Секретаріату. Закон також визначає особливий порядок встановлення посадових окладів таких працівників із застосуванням підвищувального коефіцієнта [130].

Призначення на посади наукових консультантів і помічників суддів Конституційного Суду здійснюється керівником Секретаріату за поданням відповідного судді. За ініціативою судді для таких осіб може встановлюватися випробувальний строк, а також проводитися стажування з метою перевірки професійного рівня, ділових якостей та набуття практичного досвіду [53; 125].

Наукові консультанти та помічники суддів працюють на умовах строкового трудового договору протягом строку перебування судді на посаді. Їх звільнення здійснюється з дотриманням гарантій, передбачених трудовим законодавством та законодавством про державну службу, з можливістю дострокового припинення трудових відносин за поданням судді. На них поширюються ті самі обмеження щодо нерозголошення інформації, що й на суддів, зокрема стосовно матеріалів конституційного провадження [130; 44].

Аналогічні підходи до правового регулювання діяльності помічників суддів застосовуються й в інших органах судової системи на підставі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [133]. Цим Законом передбачено, що кожен суддя може мати одного або кількох помічників, статус і умови діяльності яких визначаються законом, законодавством про державну службу, нормативно-правовими актами з питань оплати праці та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України [126].

Помічник судді є працівником патронатної служби, основним завданням якого є забезпечення реалізації суддею повноважень щодо здійснення правосуддя. Відповідно до законодавства, суддя самостійно добирає помічника, а його призначення та звільнення оформлюється керівником апарату суду за поданням судді [164]. У питаннях підготовки справ до розгляду помічник підзвітний виключно відповідному судді.

Особливу увагу слід звернути на проблему надмірного навантаження як суддів, так і їхніх помічників. Аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що окремі судді щороку ухвалюють понад півтори тисячі судових рішень. Навіть за умови ідеалізованого розрахунку це означає виготовлення кількох процесуальних документів щоденно. Водночас суддівська діяльність не обмежується підготовкою рішень, а включає участь у судових засіданнях, опрацювання матеріалів справ, колегіальне обговорення, адміністративні та позасудові функції. У таких умовах судді

фактично змушені делегувати значну частину аналітичної та підготовчої роботи своїм помічникам, що ще раз підкреслює необхідність належного нормативного врегулювання їхнього статусу, функцій і умов праці [71].

Питання статусу помічника судді виникло тоді, коли після прийняття нового закону «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. [133] вперше було змінено правила добору на відповідну посаду. Остаточний статус помічника судді змінився після ухвалення Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року [118] та оновленого Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. [133]. З того часу за нормами частини 1 статті 92 Закону України «Про державну службу» [118] від 10 грудня 2015 року помічники суддів були виключені з категорії державних службовців і віднесені до працівників патронатної служби. Хоча інститут патронатної служби в Україні функціонує ще з 1999 року, включення до нього посад прес-секретарів, радників і помічників суддів зумовлене необхідністю гармонізації національного законодавства з європейськими правовими підходами. Відокремлення цих посад від державної служби пояснюється тим, що помічники суддів не здійснюють безпосередньо функції держави, а забезпечують організаційну підтримку діяльності судді та сприяють здійсненню правосуддя [35].

Водночас законодавчі зміни спричинили виникнення певних колізій у правовому регулюванні діяльності помічників суддів [35]. На ці проблемні аспекти нововведень одразу звернули увагу як фахівці, так і громадськість, а також самі помічники суддів. У результаті таких трансформацій відбулася не лише формальна зміна статусу, а й суттєво змінився порядок призначення, звільнення та проходження служби, що стало наслідком втрати ними статусу державних службовців [35].

Серед фахівців з адміністративного права і до прийняття у 2015 році Закону України «Про державну службу» [118] існувала тривала дискусія щодо необхідності зарахування працівників патронатної служби до державних службовців. Зокрема, доктор юридичних наук Ю. Битяк вважає,

Хоча працівники патронатної служби забезпечують інформаційну, наукову та експертну підтримку, це не дає підстав ототожнювати їх із державними службовцями, які безпосередньо реалізують функції та повноваження відповідного органу. Відповідальність за результати своєї діяльності такі працівники несуть перед «патроном» – політичною посадовою особою, а не перед державою [153]. У зв'язку з цим, як зазначає дослідник, доцільним є врегулювання правовідносин працівників патронатної служби, які вперше приймаються на роботу до державних органів або їх апарату, нормами трудового законодавства, із здійсненням ними своїх повноважень на підставі трудового договору [35].

Специфіка патронатної служби проявляється на всіх етапах службових правовідносин – від порядку призначення на посаду та строку її обіймання до визначення кола функціональних обов'язків, завдань і підстав припинення служби. Водночас слід констатувати, що значна кількість аспектів правового регулювання патронатної служби залишається недостатньо врегульованою, що породжує правову невизначеність у цій сфері [14, с. 97].

У науковій літературі звертається увага на цільове призначення патронатної служби, яке полягає у сприянні ефективній організації виконання завдань і функцій органів публічної влади, спрямованих на забезпечення суспільного розвитку, реалізацію публічних інтересів та формування і впровадження державної політики в окремих або кількох сферах суспільного життя [64, с. 14].

Ухвалення нового законодавства про державну службу зумовило зміну правового статусу помічника судді, який було виключено з категорії державних службовців і віднесено до патронатної служби. Таке трансформування статусу безпосередньо позначилося на обсязі прав, гарантій та інтересів помічників суддів. З одного боку, застосування режиму патронатної служби відкриває можливість встановлення підвищеного рівня оплати праці за рішенням відповідного органу судової влади, оскільки на помічників суддів більше не поширюються загальні обмеження щодо оплати

праці державних службовців, встановлені Кабінетом Міністрів України. З іншого боку, вказана категорія працівників позбавлена низки соціальних і трудових гарантій, притаманних державній службі, зокрема щодо пенсійного забезпечення, тривалості відпусток та стабільності службових правовідносин [117].

Крім того, в умовах запровадження процедур оцінювання суддів відсутні чіткі гарантії збереження посади помічника судді у випадку непроходження суддею такого оцінювання або його відмови від участі в ньому. Це об'єктивно зумовлює необхідність індивідуального вибору кожного помічника судді між потенційними перевагами гнучкішої системи оплати праці та зменшеним обсягом соціальних гарантій [172].

У зв'язку з цим у професійному середовищі помічників суддів сформувався запит на ухвалення оновленого нормативного акта, який би комплексно врегулював їхній правовий статус [149]. Зокрема, очікується закріплення прозорих і зрозумілих критеріїв формування заробітної плати з урахуванням навантаження та складності виконуваних завдань, а також визначення мінімальних трудових і соціальних гарантій, що забезпечували б помічникам суддів відчуття стабільності та впевненості у професійному майбутньому [172].

Голова громадської організації «Асоціація помічників суддів України» О. Примак-Березовська зазначає, що існують дві основні концепції функціонування інституту помічника судді [35]. Згідно з першою, помічник є працівником апарату суду, який підпорядковується судді як безпосередньому керівнику лише з питань підготовки справ до розгляду [35]. Водночас у частині дотримання трудової дисципліни, застосування дисциплінарних заходів, а також опосередковано щодо призначення та звільнення він перебуває під контролем керівника апарату суду. Саме така модель закріплена чинним законодавством України, зокрема Законом «Про судоустрій і статус суддів» та відповідним профільним положенням [35].

Інший підхід передбачає, що помічник судді є патронатним службовцем, незалежним від керівника апарату, який виконує доручення виключно судді [35]. За словами О. Примака-Березовської, саме цю модель підтримує більшість українських помічників суддів, а також частина експертного середовища. Водночас на законодавчому рівні це питання залишається недостатньо врегульованим, що зумовлює невизначеність правового статусу помічника судді [35].

Прихильники Прихильники реформ та автори Закону України «Про державну службу» підкреслюють, що віднесення помічника судді до патронатної служби відповідає європейським стандартам, оскільки такі працівники не виконують державні функції, а забезпечують організаційну та технічну підтримку судді. Водночас міжнародний досвід демонструє різноманітність підходів: у деяких країнах помічники суддів наділяються ширшими повноваженнями та можуть самостійно розглядати справи невеликої складності [35; 116].

Як зазначає помічник заступника голови Хмельницького міського районного суду Хмельницької області А. Плінська, в Австрії помічники суддів опрацьовують близько 80% справ, що надходять до судів першої інстанції. Вона також відзначає особливості досвіду США, де помічники визначають розмір застав для підозрюваних на мільйонні суми. Беручи до уваги міжнародну практику та умови в Україні, А. Плінська пропонує дозволити поміщикам суддів підписувати документи непроцесуального характеру від власного імені в рамках підготовки справ до судового розгляду[47; 35].

Аналізуючи європейський досвід роботи помічників суддів, керівник проекту ЄС «Підтримка реформ юстиції в Україні» Д. Віткаускас зазначає: «У європейських країнах застосовуються два підходи до організації цього інституту. У «люксембурзькому» варіанті помічники безпосередньо підпорядковуються суддям, тоді як у «стразбурзькому» помічники та судді є

окремими, незалежними ланками судової системи, і підпорядкування помічника судді має лише функціональний характер» [34; 113].

За оцінкою європейського експерта, для України найбільш доцільним може бути поєднання двох підходів до організації роботи помічника судді. Відповідно до чинного українського законодавства, щоб сьогодні отримати посаду помічника судді у статусі патронатного службовця, кандидат має відповідати певним критеріям. У своєму блозі суддя Окружного адміністративного суду Києва, кандидат юридичних наук К. Гарник зазначає: «Громадянин України, який має вищу юридичну освіту та вільно володіє державною мовою. Крім громадянства та освіти, необхідно мати професійний досвід не менше трьох років» [72].

Суддя К. Гарник також підкреслює, що відбір помічників судді здійснюється безпосередньо суддями, які проводять співбесіди, оцінюють рівень підготовки та перевіряють м'які навички (soft skills) кандидатів. Він наголошує, що помічник підзвітний лише судді, з яким працює, а його призначення триває на період здійснення суддею повноважень у відповідному суді [126; 35].

Л. Дроздик, керівниця комунікаційного напрямку кампанії громадського контролю «ЧЕСНО.Фільтруй суд!», підкреслює особливості діяльності помічника судді. Його головне завдання полягає у скороченні часу, який суддя витрачає на аналіз нормативно-правових актів, що стають підставою для ухвалення рішень у судових справах. За дорученням судді помічник готує проекти запитів, листів та інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретних справ, а також проекти судових рішень, процесуальних документів та виконавчих документів, що затверджуються або підписуються суддею. Таким чином, робота помічника є надзвичайно важливою, оскільки її результати безпосередньо впливають на прийняті суддею рішення [35].

Голова ГО «Асоціація помічників суддів України» О. Примак-Березовська зазначає: «Необхідно врегулювати діяльність патронатних службовців, адже не всі помічники прагнуть повернення статусу державного

службовця. Ймовірно, єдиним правильним шляхом є прийняття окремого закону «Про патронатну службу» [34]. Цей закон мав би регламентувати всі аспекти, пов'язані з проходженням служби, кар'єрним просуванням, заохоченням та звільненням помічників суддів, а також передбачати створення окремого структурного підрозділу, наприклад «служби патронату», який опікувався б професійним майбутнім таких працівників», – наголошує вона. За її словами, це дозволило б чітко визначити статус професії, зміцнити її позиції на ринку праці, забезпечити держапарат кваліфікованими та відданими кадрами, а також сприяти розвитку та підвищенню авторитету професії, яка нині, на жаль, залишається недооціненою [34]. Таку точку зору поділяє помічник заступника голови Хмельницького міського районного суду Хмельницької області А. Плінська. Вона працює асистентом судді понад 12 років і підкреслює, «як і частина її колег, я є прихильником визначення статусу помічника крізь призму патронатної, а не держслужби [35]. Водночас, на нашу думку, перелік повноважень помічників суддів та визначення їх ролі, закріплені у нових процесуальних кодексах, радше є кроком назад. Як зазначає одна з помічниць судді, нині склалася ситуація, коли обов'язки помічника здебільшого зводяться до виконання технічної роботи та заміни секретаря судових засідань у разі його відсутності [35].

Проблемне становище помічників суддів обговорювалося 9 лютого 2018 року під час експертного заходу «Помічники суддів: правовий статус та місце у судовій системі». Участь у дискусії взяли представники Державної судової адміністрації України, апаратів вищих судів, міжнародні експерти, фахівці профільних громадських організацій, а також юристи й спеціалісти у сфері права та судової системи. У ході обговорення були розглянуті ключові питання, пов'язані зі становищем помічників суддів в Україні, їхнім юридичним статусом, процедурами набору, стажування та підвищення кваліфікації [113]. Скасування статусу державного службовця спричинило суттєві зміни у статусі помічника судді [35]. Оглядач видання «Закон і бізнес»

М. Закаблук зазначає, що через відсутність нового профільного положення, яке досі не затвердила Рада суддів України, помічники суддів фактично змушені працювати за старими правилами, які діяли ще за часів їхнього статусу державних службовців. У результаті вони втратили частину соціальних та професійних гарантій і опинилися у стані невизначеності [47; 35]. Крім того, голова Верховного Суду Станіслав Кравченко вважає, що помічники суддів знову мають отримати статус державних службовців [112; 35]. Помічник судді повинен мати захист, зокрема щодо гарантії права на працю. Коли я обіймав посаду голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, я бачив, що деякі судді часто змінюють помічників через різні причини, навіть якщо ті виконують свої обов'язки належним чином. Такий підхід до помічників суддів важко назвати справедливим», – підкреслив Станіслав Кравченко [112].

Крім того, на думку голови Верховного Суду було б доцільно створити єдину інформаційну базу помічників суддів, до якої би вносилися відомості про помічників суддів, які мають бажання працювати в судах тієї або іншої інстанції та спеціалізації [112].

Для того, щоб якимось чином виправити дану ситуацію, експерти пропонують створити резерв помічників суддів. На думку М. Закаблук, це дозволить не витрачати багато часу на пошуки нового асистента, якщо виникне така необхідність [47]. Пропозицію щодо створення резервного фонду помічників суддів аргументує заступник начальника юридичного управління та начальник відділу правової експертизи Державної судової адміністрації України Т. Опанасюк: «Коли новий суддя починає працювати у суді, він матиме можливість обрати собі помічника з резерву, який пройшов конкурс, але ще не був призначений на посаду помічника судді» [35; 113].

Т. Опанасюк, яка має досвід роботи як помічником судді, так і керівником апарату суду, зазначає, що у проєкті Положення про помічників суддів, розробленому Державною судовою адміністрацією, передбачено нововведення щодо підпорядкування помічників у питаннях трудової

дисципліни не лише судді, а й керівнику апарату суду [35]. Крім того, система резервування мала б захищати помічника від звільнення у разі, якщо суддя, якому він допомагав, залишає посаду [35]. Це є надзвичайно важливою нормою, адже чинне законодавство передбачає, що працівник патронатної служби призначається на посаду строком повноважень особи, якої він обслуговує. На жаль, нині помічники суддів у разі звільнення керівника часто опиняються залежними не від потреб судової системи загалом, а від суб'єктивного рішення керівника апарату або його особистих якостей [35; 113].

Так, О. Ніколенко, колишня помічниця судді Бобринецького районного суду Кіровоградської області, на власному досвіді зіткнулася з відсутністю ефективних гарантій захисту своїх прав. Вона зазначила, що мала майже 10 років стажу державної служби, з яких 9 років працювала помічником судді. «Мене звільнили у зв'язку із закінченням трудового договору, – розповідає вона. – При цьому закону, який би ефективно гарантував збереження моєї посади, вже не існувало. Після переходу до патронатної служби помічник залишився сам на сам із проблемами, без належного захисту та з численними питаннями щодо реалізації соціальних гарантій». [34; 35]. Водночас запроваджені новації спричинили певні колізії у застосуванні законодавчих норм. За словами О. Примака-Березовської, «статусне переформатування» негативно вплинуло на права та інтереси помічників суддів. Зокрема, скорочено тривалість щорічної відпустки з 30 до 24 днів, скасовано можливість її подовження залежно від стажу, а також не передбачено належного соціального захисту при звільненні та подальшій професійній долі працівника як трудової одиниці [34; 35; 117].

Голова громадської організації «Асоціація помічників суддів України» підкреслила неврегульованість питання соціальних та трудових гарантій помічника судді при ліквідації суду. О. Примака-Березовська наголосила, що зазначені зміни порушують положення ст. 22 Конституції, яка забороняє при прийнятті нових законів звужувати існуючий обсяг прав [91].

На сьогодні експерти виділяють кілька ключових проблем, пов'язаних із спеціальним статусом помічника судді. Старший аналітик кампанії «ЧЕСНО. Фільтруй суд!» І. П'ятак зазначає, що головними недоліками є відсутність конкурсних процедур, попереднього стажування та іспитів при призначенні помічників суддів [35].

Водночас частина фахівців оцінює ці питання більш стримано. Зокрема, голова громадської організації «Асоціація помічників суддів України» О. Примак-Березовська вважає логічним скасування конкурсних процедур, оскільки помічник судді виконує доручення безпосереднього керівника, і такий підбір кадрів є обґрунтованим [35].

Проректор з підготовки кадрів для судових органів Національної школи суддів України у 2017–2021 рр. А. Костенко пояснює, що під час призначення на посаду помічника судді обов'язкові навчання не передбачені, а кандидатуру на посаду подає виключно судя [35]. Проте після призначення помічники мають широкі можливості для підвищення кваліфікації у Національній школі суддів. Разом із тим, через неврегульованість законодавства щодо зарахування відповідного стажу, у помічників суддів можуть виникати труднощі з кар'єрним зростанням. Фахівці зауважують, що обмеження доступу до подальшого просування робить старт кар'єри з посади помічника судді для молодого спеціаліста менш привабливим [113].

Помічник судді Вищого господарського суду І. Коваленко у 2018 році зазначала, що для помічників суддів, які прагнуть продовжити кар'єру на посадах керівників апарату суду, начальників структурних підрозділів, консультантів або інспекторів у Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів, Державній судовій адміністрації тощо, реалізація таких кар'єрних амбіцій є надзвичайно ускладненою. Це пов'язано з тим, що зазначені посади, відповідно до статей 6 і 20 Закону України «Про державну службу», мають чіткі вимоги до кандидатів, які значно обмежують можливості для колишніх помічників суддів [118] відносяться до категорії «Б», тому особа, яка претендує на їх зайняття, повинна мати досвід роботи на

посадах держслужби категорій «Б» чи «В», або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше як 2 роки [35].

Згідно зі ст. 46, час роботи на посаді помічника судді зараховується до стажу державної служби. Водночас ст. 92 передбачає, що період служби на посадах патронатної служби може враховуватися при визначенні стажу державної служби та присвоєнні відповідного рангу, але лише за умови, що особа до призначення на патронатну посаду вже перебувала на державній службі та після звільнення повертається на державну службу [35].

Така неоднозначність формулювань у законодавстві створює потребу в офіційному роз'ясненні з боку Національного агентства з питань державної служби [35].

Помічник судді Вищого господарського суду І. Коноваленко також звертає увагу на ще одну колізію, що виникла після втрати помічниками суддів статусу державного службовця. Вона зазначає: «Ситуація доволі парадоксальна: помічник із п'ятирічним досвідом має право претендувати на посаду судді, тоді як керівником навіть структурного підрозділу апарату суду стати не може, якщо не має стажу на посаді категорії «В» [47]. Ця особливість ще раз підкреслює, що помічники суддів є надзвичайно важливою складовою судової системи України. Вони володіють ґрунтовними знаннями про функціонування судів і мають спеціалізований досвід у цій сфері. На значущість роботи помічника судді звертає увагу й суддя Окружного адміністративного суду міста Києва, кандидат юридичних наук К. Гарник: «По суті, помічник забезпечує суддю у вирішенні всіх технічних аспектів і одночасно отримує унікальну можливість навчатися та спостерігати за всіма процесами, що стосуються здійснення правосуддя», — наголошує служитель Феміди [35; 110]. На його думку, посада помічника судді є логічним і ефективним кроком для майбутнього судді, оскільки вона дає унікальний досвід, який сприяє формуванню правильного юридичного

мислення та здатності об'єктивно оцінювати будь-які правові ситуації. Важливість такого досвіду підтверджує і Вища кваліфікаційна комісія суддів, яка під час відбору кандидатів на посади суддів місцевих судів надала помічникам суддів суттєві переваги. Так, у конкурсі юристи без досвіду роботи в судовій системі повинні мати щонайменше п'ятирічний стаж, тоді як помічники суддів могли претендувати на посаду судді першої інстанції вже після трьох років відповідного досвіду [35; 110].

Ілюстративно різницю у вимогах демонструє інфографіка громадської кампанії «ЧЕСНО. Фільтруй суд!». Як зазначають експерти, роль помічників суддів у системі судочинства є беззаперечною, адже закон надає їм особливі пільги, зокрема можливість стати суддею першої інстанції щонайменше на дев'ять місяців раніше, ніж юристи, які не працюють у системі.

До моменту врегулювання статусу помічника судді представники громадськості та експертного середовища звертали увагу на корупційні ризики, що виникли після втрати ними статусу державних службовців. Це пов'язано з тим, що тепер помічники не підпадають під дію Закону «Про запобігання корупції» [35].

За словами М. Костецького, юриста українського відділення міжнародної антикорупційної організації Transparency International, помічники суддів можуть отримувати подарунки, бути членами політичних партій або працювати в юридичних компаніях, які прямо чи опосередковано пов'язані з розглядом певних судових справ [111]. Усе це створює потенційний ризик корупції, оскільки помічники суддів беруть участь у підготовці судових рішень. На думку експерта, виникає питання доцільності та правомірності ситуації, коли помічник судді, який підбирає законодавчі норми для розгляду спору та за дорученням судді готує проекти рішень, одночасно має можливість працювати в юридичних компаніях, що обслуговують інтереси учасників цього ж судового процесу [35].

Так, Л. Дроздик зазначає, що відсутність важелів контролю за роботою помічників суддів з боку держави та суспільства лише збільшуватиме

корупціогенні ризики та сприятиме безкарності» [159]. Водночас одним із чинників, що може сприяти запобіганню корупційним проявам серед помічників суддів, є анонсоване підвищення рівня оплати праці працівників судової системи [35].

Позитивної оцінки заслуговує також норма положення про помічника судді, яка встановлює обмеження щодо осіб, які не можуть обіймати цю посаду. Такий підхід виступає додатковим запобіжником корупційним ризикам. Зокрема, йдеться про заборону призначення помічником судді особи, яка перебуватиме у прямому підпорядкуванні близької особи або матиме у підпорядкуванні таких осіб [35].

Крім того, документ передбачає обов'язок у разі виникнення обставин, що порушують зазначені вимоги, невідкладно повідомити про це керівника апарату суду та вжити заходів для їх усунення протягом 15 днів. Якщо ж у визначений строк такі обставини не будуть усунуті, це є підставою для звільнення помічника судді [126].

Отже, за даними видання «Закон і бізнес», з метою запобігання можливим зловживанням і протиправним діям до нового положення про помічника судді було включено низку норм, спрямованих на зниження корупційних ризиків. Ініціативу щодо вдосконалення організації діяльності помічників суддів, їх консолідації та забезпечення належних професійних і соціальних гарантій висловила голова громадської організації «Асоціація помічників суддів України» О. Прима-Березовська [35].

Зокрема, вона пропонує створити окремий структурний підрозділ на базі Верховного Суду, який об'єднав би всіх помічників суддів. За задумом ініціаторів, такий орган має забезпечувати координацію взаємодії помічників як між собою, так і з органами державної влади та суспільством. До його функцій доцільно віднести моніторинг законодавства та участь у підготовці законопроектів, що стосуються діяльності помічників суддів, захист їхніх прав та інтересів, організацію і координацію роботи, а також підвищення рівня професійної підготовки [35].

Крім того, як зазначає О. Примає-Березовська, такий підрозділ міг би ініціювати проведення круглих столів і професійних обговорень актуальних проблем, здійснювати моніторинг можливих конфліктів інтересів у діяльності помічників, застосовувати медіацію для врегулювання трудових спорів між помічниками, суддями та працівниками апарату суду, а також сприяти розвитку їхнього самоврядування [116]. На думку голови громадської організації помічників служителів Феміди, з огляду на сьогодишню юридичну природу посади помічника судді як «служителя» певного патрона, виникає багато суперечливих і колізійних аспектів, пов'язаних із симбіозом керівництва: безпосереднім керівником – суддею, керівником апарату, начальником управління (для апеляційних і касаційних судів) тощо[35]. О. Примає-Березовська вказує: «Створення підрозділу саме при Верховному Суді, а не на базі Державної судової адміністрації чи Ради суддів, убезпечило б від конфлікту інтересів та суперечок щодо керівництва й координації роботи помічників та збалансувало б роботу судових установ і апарату судів у цілому. Утім перешкодою у створенні нової інституції, як зазначає голова громадської організації, є те, що помічник – патронатний, а не державний службовець. Тому порядок реалізації ініціативи можливий лише в разі чітко виписаної процедури створення такого самоврядного органу в правовому полі, наприклад, у профільному законі чи в у тому ж таки положенні про помічника судді, який поки так і не прийнято Радою суддів України [116; 152, с. 56-80].

Отже, ухвалення оновленого профільного положення про помічника судді стало не лише своєчасним кроком, а й однією з ключових передумов подальшого реформування судової системи в Україні. Неможливо ефективно змінювати окремі елементи системи, залишаючи інші без належного оновлення, адже це призводить до дисбалансу та знижує ефективність її функціонування. Логіка є очевидною: часткові зміни без комплексного підходу створюють невідповідність між складовими, що унеможлиблює злагоджену роботу всього механізму. Саме тому для досягнення

відповідності сучасним стандартам і суспільним очікуванням реформування судочинства має здійснюватися системно, охоплюючи всі його елементи, а не лише окремі складові [35].

Аналіз правового регулювання діяльності патронатної служби на прикладі помічників суддів дозволяє дійти висновку про необхідність подальшого узгодження та вдосконалення норм законів і підзаконних актів. На законодавчому рівні доцільно чітко визначити перелік посад патронатної служби в органах правосуддя, а також вирішити питання оптимізації навантаження на помічників суддів з метою підвищення ефективності судової діяльності та якості правосуддя [76].

Інститут помічника судді посідає важливе місце у правовій системі України, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням ефективного функціонування судової влади та реалізацією принципів доступності, оперативності й якості правосуддя. У сучасних умовах реформування судової системи та європейської інтеграції України зростає значення допоміжних інституцій, які сприяють належній організації діяльності судів, серед яких особливу роль відіграє інститут помічника судді [77].

З правової точки зору інститут помічника судді слід розглядати як сукупність правових норм, що регулюють статус, повноваження, організаційні засади діяльності та відповідальність помічників суддів у системі судоустрою. Його правова природа поєднує елементи публічно-службових та організаційно-управлінських відносин, що виникають у процесі здійснення правосуддя.

Помічник судді не здійснює правосуддя та не наділений владними повноваженнями судді, однак його діяльність має безпосередній вплив на ефективність судового розгляду, підготовку процесуальних документів, аналіз судової практики та дотримання розумних строків розгляду справ. У цьому контексті інститут помічника судді виступає складовою механізму організаційного забезпечення судової діяльності.

Інститут помічника судді в правовій системі України є важливим елементом механізму організаційного забезпечення судової діяльності. Його правова природа зумовлює необхідність комплексного нормативного регулювання, спрямованого на забезпечення ефективності судочинства, дотримання принципів публічної служби та відповідності європейським стандартам судового управління.

1.2. Поняття, принципи та зміст правового статусу помічника судді

Перед тим як розглядати правовий статус помічника судді, важливо спочатку окреслити саме поняття «правовий статус» та визначити його складові. Він формується через складні взаємозв'язки між державою та громадянами, а також між самими індивідами у структурі держави, які юридично закріплюються у формі прав, свобод і обов'язків. У комплексі ці елементи створюють правовий статус особи, що впливає на соціальну організацію, розвиток демократичних процесів і стан верховенства права.

Правовий статус як юридична категорія встановлює стандарти поведінки, які сприяють стабільності та функціонуванню соціальної спільноти, і водночас відображає реальний характер взаємодії держави та індивіда. Він визначає межі свободи громадянина, закріплені законом, і забезпечує баланс між правами та обов'язками [150].

Сучасна доктрина свободи закладає основи правового статусу й передбачає, що:

- усі люди від народження рівні, і ніхто не має права позбавляти їх природних прав; держава зобов'язана їх захищати;
- свобода полягає у можливості діяти так, щоб не шкодити іншим;
- межі свободи визначаються законом, що відповідає праву, а право слугує мірою свободи;

— обмеження прав можливе лише задля забезпечення загального добробуту в демократичному суспільстві.

Суб'єктність у праві особи не є автоматичною: вона визначається законодавством держави, насамперед Конституцією. Для ефективного реформування суспільства та держави у демократичному руслі необхідно, щоб правовий статус кожного громадянина був юридично чітким і враховував міжнародні досягнення в сфері прав людини. Реалізація прав, свобод і обов'язків індивіда безпосередньо пов'язана з його правовим статусом. Природа, структура та зміст цієї категорії завжди були предметом дослідження як науковців, так і практиків у сфері права.

У Великій українській енциклопедії (тематичний реєстр за напрямом «Юридичні науки») категорія «правовий статус» розкривається як цілісна сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та охоронюваних законом інтересів, що належать суб'єктам права [18, с. 116]. У Юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка правовий статус трактується як визначене правовими нормами становище суб'єктів права, змістом якого є система їхніх прав і обов'язків [167, с. 626].

У юридичній науці тривалий час, зокрема до 1960-х років XX століття, правовий статус не сприймався як самостійна правова категорія та здебільшого ототожнювався з правоздатністю. Таке ототожнення пояснювалося тим, що обидві характеристики виникають і припиняються одночасно, є невідчужуваними та нерозривно пов'язаними з особою. Саме ця схожість і стала підґрунтям для їх фактичної ідентифікації. Лише з подальшим розвитком юридичної доктрини у 70–80-х роках XX століття категорія правового статусу набула самостійного наукового значення, стала активно досліджуватися та закріплюватися в законодавстві як одне з базових понять правознавства [177, с. 11].

Незважаючи на тривалу історію дослідження, поняття «правовий статус» і сьогодні залишається предметом активних наукових дискусій. У

зв'язку з наявністю значної кількості дефініцій доцільно навести окремі з них. Так, у правовій літературі правовий статус визначається як:

— багатовимірна та комплексна категорія, що поєднує системність і універсальність, відіграє важливу роль у впорядкуванні суспільних відносин і забезпечує взаємодію суб'єктів через закріплення їхніх прав, обов'язків та гарантій реалізації [101, с. 97; 102];

— впорядкована система юридичних прав, свобод, обов'язків і законних інтересів, яка формує правове становище суб'єкта [40, с. 245];

— визначений законом обсяг юридично можливих дій особи в межах конкретної галузі права [95, с. 88];

— правове положення особи в суспільстві, а для громадянина – у державі, що відображає характер її взаємодії з державою та включає правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки й юридичну відповідальність [94, с. 764];

— різновид соціального статусу, який фіксує місце суб'єкта в соціальній структурі, але виключно в межах правового регулювання [74, с. 21; 75];

— сукупність прав і обов'язків, закріплених Конституцією та іншими нормативно-правовими актами [171, с. 19].

У правовій доктрині також відсутня єдність поглядів щодо співвідношення понять «правовий статус» і «правове становище». Частина науковців ототожнює ці категорії або використовує їх як синонімічні. Водночас поширеним є й альтернативний підхід. Так, М. В. Вітрук обґрунтовує позицію, відповідно до якої правове становище є ширшим за змістом поняттям, оскільки охоплює не лише правовий статус, а й громадянство, правосуб'єктність та систему юридичних гарантій [40, с. 245]. Ю. С. Новікова, своєю чергою, розглядає правовий статус як явище об'єктивного права, тоді як правове становище пов'язує із соціально-культурними умовами існування суб'єкта та трактує його як нормативно закріплений різновид соціального статусу [40, с. 245]. Аналогічну позицію

займає Н. Я. Якимчук, яка наголошує на необхідності розмежування зазначених понять, підкреслюючи, що правове становище відображає функціональну роль суб'єкта в системі суспільних відносин і формується лише з тих правових статусів, які фактично реалізуються щодо нього [177, с. 12, 16].

Правовий статус, як правило, конкретизується залежно від галузі права, у межах якої він функціонує (конституційний, цивільний, адміністративний тощо), оскільки саме галузеве регулювання визначає місце суб'єкта у відповідних суспільних відносинах. До характерних ознак правового статусу належать його невідчужуваність, непередаваність та невід'ємність, адже він безпосередньо відображає соціальне та юридичне положення носія. Такі властивості зумовлені об'єктивним характером правових норм, з яких випливає правовий статус, що забезпечує його стабільність, відносну сталість і можливість трансформації у разі зміни ролі суб'єкта в правовідносинах [177, с. 12].

Категорія «правове положення» має ширший зміст, оскільки охоплює місце суб'єкта в системі суспільних відносин загалом, зокрема у сукупності всіх правовідносин (переважно сталих), у яких він перебуває на певному етапі, реалізуючи належні йому правові статуси. Водночас правовий статус не має індивідуалізованого характеру, адже завжди орієнтований на визначену групу суб'єктів права. З огляду на це, при характеристиці конкретного суб'єкта більш коректним є використання поняття «правове положення», а не «індивідуальний правовий статус».

У межах кожної галузі права встановлюються спеціальні норми, які визначають коло осіб, на яких поширюється відповідне правове регулювання. Це досягається шляхом закріплення ознак, що повинні бути притаманні суб'єктам для участі у правовідносинах. Особа, яка претендує на набуття певного правового статусу, має володіти сукупністю соціальних характеристик, що дозволяють їй бути носієм відповідних прав і обов'язків.

До таких характеристик належать:

а) зовнішня відокремленість, що проявляється у наявності системоутворюючих ознак;

б) персоніфікованість у межах конкретних суспільних відносин;

в) здатність формувати та виражати власну волю у взаємодії з державою або в процесі правового регулювання [22, с. 96].

Категорія «правовий статус» має подвійний характер, оскільки належить як до сфери об'єктивного, так і суб'єктивного права. У площині об'єктивного права правовий статус нерідко ототожнюється зі «статутом» – сукупністю нормативних приписів, що визначають компетенцію та порядок діяльності певного суб'єкта або організації [151, с. 383].

Сукупність норм об'єктивного права, які регламентують правовий статус суб'єкта, фактично виконує функцію такого статуту, формуючи його правове становище в широкому значенні [108].

О. І. Харитонova виокремлює низку базових рис правового статусу, серед яких: 1) відображення державної волі; 2) відносна стабільність, що змінюється виключно за рішенням законодавця, а не за волею суб'єкта; 3) закріплення загальних прав і обов'язків у формі правових норм [158, с. 73]. У теорії права та галузевих юридичних науках при цьому наголошується на необхідності поєднання єдності правового статусу для всіх суб'єктів із його диференціацією з урахуванням специфіки відповідних правовідносин.

На наш погляд, до основних ознак правового статусу доцільно також віднести:

– вираження державної волі, оскільки правовий статус є засобом нормативного визначення кола прав і обов'язків суб'єктів, через який держава реалізує свою регулятивну функцію;

– стабільність і сталість, що полягає у відносній незмінності ключових елементів статусу (прав, обов'язків, юридичної відповідальності), зміна яких можлива виключно шляхом законодавчого втручання;

- невідчужуваність і непередаваність, адже правовий статус є невід’ємною властивістю суб’єкта і не може бути переданий іншій особі (зокрема, статус громадянина);

- універсальність у поєднанні з диференціацією, що забезпечує єдині правові стандарти для певних груп суб’єктів, водночас допускаючи галузеву специфіку їх прав і обов’язків;

- системність і структурованість, оскільки правовий статус являє собою впорядковану сукупність взаємопов’язаних елементів: прав, обов’язків, юридичної відповідальності, правоздатності та дієздатності.

Окрім того, правовому статусу притаманна подвійність – абстрактність і конкретність: у нормативному вимірі він має узагальнений характер і встановлює стандартне правове положення для певної групи осіб, тоді як у практичній площині реалізується через конкретні правовідносини за настання визначених умов. Саме це забезпечує нормативну основу участі суб’єкта у правовому житті, визначає його місце в правовій системі та створює можливості для взаємодії з іншими суб’єктами відповідно до вимог права.

Як зазначають Т. К. Прімак та К. А. Орлова, множинність термінів, якими описується юридичне становище суб’єкта, зумовлена різними підходами до розуміння права, що сформувалися в межах юридичного позитивізму, соціологічної юриспруденції та природно-правової теорії [177, с. 13]. Подальший розвиток концепцій прав і свобод людини об’єктивно зумовлює потребу в розширеному осмисленні категорій «правовий статус» і «правове положення», оскільки вони охоплюють не лише права й свободи, визнані державою, а й потенційні можливості суб’єкта.

Водночас теорія правового статусу публічного суб’єкта покладає на державу обов’язок чіткого й вичерпного нормативного регулювання всіх елементів його правового становища, включно з правами, обов’язками, межами здійснення повноважень, реалізацією публічних інтересів,

юридичною відповідальністю, а також завданнями й функціями, що на нього покладаються [178, с. 54–63].

У юридичній науковій літературі існує небагато підходів до трактування поняття «правовий статус» та його структури. Найпоширеніше визначення розглядає правовий статус як систему прав, свобод, законних інтересів і обов'язків особи, встановлених і гарантованих державою. Він слугує механізмом нормативного закріплення ключових принципів взаємодії громадянина та держави, формуючи еталони та зразки поведінки, які, з одного боку, охороняються державою, а з іншого – підтримуються суспільством.

На думку В. О. Котюка, «правовий статус особи чи громадянина» являє собою систему юридичних і природних прав, свобод та обов'язків, закріплених у чинному законодавстві. Він створює необхідні потенційні можливості для особи реалізовувати свої суб'єктивні права та обов'язки в межах суспільних правовідносин та різних видів діяльності [69, с. 150-170]. Немає однозначної думки науковців з приводу змісту «правового статусу». Деякі науковці самотійними елементами правового статусу особи називають громадянство, загальну правоздатність, гарантії, законні інтереси та юридичну відповідальність. Інші – навпаки, деякі із згаданих вище елементів характеризують або як передумову (громадянство, правоздатність), або як другорядні елементи статусу (юридична відповідальність, законні інтереси), або як такі, що виходять за межі правового статусу (гарантії). Серед елементів цієї категорії називають також правові норми, що закріплюють статус особи, правосуб'єктність, правові принципи та правовідносини статусного типу. Так, А.М. Колодій та А.Ю. Олійник визначають такі елементи правового статусу: «законні інтереси; – громадянство; – правосуб'єктність; – суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки; – статусні правові норми і правові відносини; – правові принципи і юридичні гарантії; – юридична відповідальність» [56].

Термін *status*, що походить із латинської мови, використовується для позначення певного становища або стану особи чи об'єкта [42]. У юридичній доктрині це поняття отримало нормативне наповнення та застосовується для характеристики правового положення суб'єктів права [168]. Так, у довідкових та енциклопедичних джерелах статус трактується як закріплене нормами права правове становище фізичних і юридичних осіб, що охоплює сукупність їхніх прав і обов'язків [167, с. 626]. Аналогічний підхід простежується і в правових словниках, де статус визначається як нормативно встановлене положення особи, організації або соціальної групи в системі суспільних відносин, яке виражається через обсяг прав, обов'язків і відповідальності [32; 165; 51, с. 572].

У теорії права поняття «правовий статус» розглядається значно ширше, ніж проста сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Зокрема, науковці характеризують його як системне утворення, закріплене у нормативно-правових актах і гарантоване державою, яке включає права, свободи, обов'язки та юридичну відповідальність суб'єкта і визначає межі його правомірної поведінки в суспільстві [33; 142; 144, с. 377]. Такий підхід дозволяє розглядати правовий статус не лише як формально-юридичну категорію, а і як інструмент упорядкування соціальних зв'язків.

З позиції окремих дослідників, правовий статус відображає соціально допустимі та необхідні можливості особи саме як громадянина держави, оскільки вони забезпечуються державним авторитетом і правовими гарантіями. Його зміст окреслює межі взаємодії індивіда з іншими особами, соціальними групами, державою та навколишнім середовищем, визначаючи рамки як активної, так і пасивної життєдіяльності [15, с. 179]. Водночас у конституційно-правовому вимірі правовий статус розглядається як визнана Основним Законом та законами сукупність невідчужуваних прав і обов'язків людини, а також визначених законом повноважень органів державної влади і посадових осіб, що закріплюються за відповідними суб'єктами права [143].

Інші автори підкреслюють комплексний і стабільний характер правового статусу, який формується як цілісна структура та визначає принципи й характер взаємодії учасників суспільних відносин. Через закріплення прав, обов'язків і гарантій їх реалізації правовий статус окреслює місце конкретного суб'єкта у правовій системі та механізмі правового регулювання [93, с. 18].

У межах правової доктрини звертається увага на необхідність розмежування широкого і вузького розуміння правового статусу. У вузькому значенні його ядром виступає компетенція суб'єкта, що включає закріплені за ним права та обов'язки. У ширшому ж аспекті правовий статус охоплює також завдання і функції суб'єкта, його місце в ієрархії органів публічної влади, характер взаємозв'язків з іншими органами, а також порядок вирішення організаційних і кадрових питань [20, с. 247; 143].

Таким чином, правовий статус слід розуміти як комплексну правову характеристику особи або іншого суб'єкта права, що визначає його становище в суспільстві та відображає систему основних прав, обов'язків і гарантій їх реалізації.

Щоб визначити оптимальний підхід до змісту правового статусу, доцільно проаналізувати його складові. Законний інтерес передує правам і обов'язкам і захищається державою незалежно від того, чи закріплений він безпосередньо у законі, чи лише підлягає охороні. Як «позаправова» категорія він фіксується не тільки в конкретних правових актах, а й у загальних принципах права. Оскільки неможливо передбачити всі життєві обставини та бажання суб'єктів, зміст законного інтересу завжди має певну гнучкість. На практиці його захист здійснюється за допомогою аналогії та поширювального тлумачення норм. Через це доцільніше розглядати законний інтерес як елемент соціального, а не правового статусу [100].

Громадянство виступає політико-правовою передумовою набуття повного правового статусу особи в конкретній державі, формуючи конституційне становище індивіда. Суб'єктивні права відображають

можливості особи для задоволення законних потреб та інтересів інших, а їх реалізація залежить від волі особи та соціально-політичних умов [100].

Свободи особи – це нормативно закріплені можливості, що визначають межі втручання держави у життя громадянина. Вони дозволяють суб'єкту самостійно обирати спосіб життя, діяльність та поведінку. Наприклад, конституційна свобода совісті гарантує право сповідувати релігію, не сповідувати її або мати власні переконання без тиску з боку держави [100].

Юридичні обов'язки встановлюють необхідні вимоги до поведінки особи в інтересах інших суб'єктів, взаємопов'язані з правами і забезпечують їх реалізацію. Виконання обов'язків є основою гарантування прав, свобод і законних інтересів [100].

Гарантії створюють умови та механізми для рівного доступу до реалізації прав і свобод, впливають на соціальне значення правового статусу, але самі по собі не є його структурними елементами. Юридична відповідальність передбачає державне примусове застосування санкцій за порушення правових норм, забезпечуючи захист правових інтересів [100].

Юридичну відповідальність без сумніву слід розглядати як невід'ємний елемент правового статусу, особливо при аналізі спеціального статусу посадових осіб. Хоча вона вторинна стосовно суб'єктивного юридичного обов'язку, це не виключає її розгляду як структурного компоненту статусу. Таким чином, правовий статус можна визначити як становище особи, яке відображає її фактичний стан у взаємовідносинах з державою [100].

Правовий статус як самостійна юридична категорія має такі ознаки:

- універсальний характер – поширюється на всіх суб'єктів права;
- відображає індивідуальні особливості особи та її реальне становище у системі суспільних відносин;
- права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізовуватися без інших компонентів – обов'язків та відповідальності;
- забезпечує системність прав, свобод і обов'язків.

Попри складність поняття, базовими структурними елементами будь-якого правового статусу залишаються права, свободи, обов'язки та відповідальність. Водночас їхня взаємозалежність і взаємодія є обов'язковими умовами функціонування статусу[100].

Що стосується видів правового статусу, то за класифікацією О. В. Зайчука та Н. М. Оніщенко, його поділяють за двома критеріями:

За характером (змістом): загальний (конституційний) статус – визначає правовий статус особи як громадянина держави. Закріплюється Конституцією і є стабільним, рівним для всіх суб'єктів. Зміна такого статусу можлива лише за волею законодавця. Він слугує базою для всіх інших видів статусу та відображає ступінь демократичності і соціальне призначення держави [100].

Спеціальний (родовий) статус – відображає особливості становища певних категорій громадян, доповнює загальний статус правами, обов'язками та пільгами (наприклад, статус державних службовців, військовослужбовців, пенсіонерів, інвалідів) [100].

Галузевий статус – конкретизує права та обов'язки у певній сфері суспільних відносин за нормами галузевого законодавства (адміністративно-правовий, цивільно-правовий, фінансово-правовий, кримінально-правовий тощо). Індивідуальний статус – відображає конкретні можливості та обов'язки окремої особи; він динамічний і змінюється відповідно до обставин життя суб'єкта [155; 100].

За суб'єктами поділяються на: фізичні та юридичні особи; іноземці та особи без громадянства; біженці; українські громадяни, які перебувають за кордоном; професійний та посадовий статус; статус осіб у екстремальних умовах [155].

У нашому випадку доцільно розглядати спеціальний (родовий) правовий статус, який за суб'єктним критерієм проявляється як професійний та посадовий статус помічників суддів. Ці особи не є державними службовцями, а входять до патронатної служби. Патронатна служба виступає

важливим елементом взаємовідносин між працівниками, їх безпосередніми керівниками – у даному випадку суддями – державою та громадянським суспільством, виконуючи роль посередника у цих відносинах [100].

Працівники патронатної служби є ключовою складовою інституту патронатної служби, забезпечуючи належне функціонування механізмів держави, реалізацію державної політики та практичне виконання функцій держави. Правовий інститут патронатної служби визначає систему правових норм, які регулюють організацію самої служби, статус патронатних працівників, гарантії та процедури їхньої діяльності, а також порядок проходження патронатної служби [100].

Конституція України у статті 1 визначає державу як «суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову». Це конституційно закріплює курс України на побудову демократичної правової держави, розвиток громадянського суспільства, ринкової економіки та інтеграцію до європейського простору [100].

Демократія, основана на правах людини, одночасно є змістом і формою державності, а також духовним і моральним явищем, пріоритетною цінністю якого є людина. Вона сприяє реалізації людської гідності та самостійності шляхом залучення громадян до управління державними справами. Стабільність демократії залежить від сукупності факторів: довіри, взаєморозуміння та терпимості у відносинах влади й суспільства, цінності влади, зрілості особистості громадянина та інших детермінант, які є необхідними передумовами включення громадян у демократичні соціальні відносини [100].

Таким чином, об'єктивними засадами демократичних трансформацій є стан свідомості народу і владної еліти, а також наявність демократичних інститутів, механізмів та процедур участі, що формуються в результаті їх постійного діалогу [100].

Відповідно до Закону України «Про державну службу» [118] патронатна служба є сукупністю працівників державних органів, яких

призначають на посади Кабінет Міністрів України або голови місцевих державних адміністрацій відповідно до штатного розпису та категорії, що відповідає посаді. Ці особи не належать до державних службовців, але наділені певними службовими повноваженнями [100].

Варто підкреслити, що до патронатних працівників і представників влади застосовується принцип: «дозволено лише те, що передбачено законом». Це вказує на необхідність чіткого, законодавчо визначеного правового статусу таких осіб, зокрема помічників суддів [100].

Патронатні службовці мають подвійний правовий статус: як громадяни та як працівники патронатної служби. Якщо правовий статус громадянина базується на принципі розширення прав і свобод, дозволяючи діяти все, що не заборонено законом, то правовий статус патронатного службовця визначає конкретні права, обов'язки та відповідальність, включно з юридичною відповідальністю за перевищення повноважень чи невиконання обов'язків. Тобто правовий статус патронатного службовця є законодавчо закріпленою системою повноважень, невиконання або неналежне виконання яких тягне за собою відповідальність [100].

В Україні помічник судді не є державним службовцем. Його правовий статус регламентується Конституцією України, законами «Про державну службу», «Про запобігання корупції», «Про судоустрій і статус суддів», Кодексом законів про працю, а також Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України (Рішення від 18.05.2018 № 21).

З цього переліку випливає, що помічник судді має спеціальний правовий статус патронатного службовця та посадовий правовий статус, визначений низкою законодавчих актів. Прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» частково регламентувало правовий статус помічників суддів, а Положення про помічника судді, затверджене Радою суддів, деталізує порядок виконання їхніх обов'язків. Відповідно до нового закону, помічники суддів переводяться на патронатну основу проходження державної служби, що було зазначено раніше [100].

Конституція України, як Основний Закон України, що має найвищу юридичну силу регулює основоположні засади державного і суспільного ладу. Конституція України [62] встановлює, що громадяни мають рівний доступ до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування. Стаття 42 передбачає, що закон обмежує підприємницьку діяльність депутатів, посадових та службових осіб органів державної влади й місцевого самоврядування.

Закон України «Про державну службу» регулює загальні принципи функціонування державних органів та визначає правовий статус державних службовців. До сфери його дії входять працівники апаратів державних органів, зокрема органів прокуратури, судів, дипломатичної служби, митного контролю, служб безпеки, внутрішніх справ та інших державних установ [100].

На помічника судді розповсюджується дія Закону України «Про державну службу» [118]. Закон окремими статтями регламентує основні права та обов'язки державних службовців, порядок проходження служби, припинення трудових відносин, кар'єрний розвиток, матеріальне та соціально-побутове забезпечення, а також відповідальність за порушення законодавства про державну службу. Ці положення є загальними для всіх державних службовців і не надають помічникові судді окремого правового статусу, за винятком специфіки проходження патронатної служби, яка передбачає, зокрема, звільнення разом із керівником (суддею) та відсутність конкурсу при призначенні.

Положення про помічника судді детально регламентує загальні аспекти посади, визначає основні права, завдання, обов'язки та відповідальність помічника судді, що забезпечує правову визначеність його професійного статусу в межах патронатної служби [126].

Проаналізувавши законодавство можна зробити висновок, що помічник судді немає окремого правового статусу, а відноситься до патронатної служби.

У науковій доктрині адміністративного права поняття правового статусу розкривається через різні підходи. Досліджуючи правове становище інших учасників адміністративного судочинства, О. Михайлов визначає їх як осіб, які залучаються до процесу з метою реалізації завдань адміністративного судочинства за ініціативою суду, сторін або на підставі прямої норми закону. Такі учасники реалізують процесуальні права й обов'язки відповідно до ухвали суду або в межах визначеної законом компетенції, а у випадку порушення встановленого порядку в суді чи протиправного перешкоджання здійсненню правосуддя можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності [52; 93, с. 18].

Так, за твердженням Т. Коломoeць, адміністративно-правовий статус характеризується сукупністю суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, які закріплюються за відповідним органом нормами адміністративного законодавства [57, с. 64]. При цьому визначальною передумовою набуття такого статусу є наявність у суб'єкта конкретизованих прав і обов'язків, що реалізуються як у межах адміністративних правовідносин, так і поза їх формальними рамками [26].

Так, А. Іванишук розвинув наукові підходи до розуміння адміністративно-правового статусу посадових осіб апарату суду, визначивши його як сукупність правосуб'єктності, завдань, прав і обов'язків, спрямованих на організаційне та адміністративне забезпечення діяльності суддів, надання адміністративних послуг учасникам судового процесу, підтримання процесуального порядку в залі судових засідань, ведення судового діловодства та здійснення технічної фіксації судового розгляду [42, с. 200].

В свою чергу В. Бойко акцентує увагу на тому, що адміністративно-правовий статус апарату місцевого суду слід розглядати як нормативно закріплену сукупність прав, обов'язків, гарантій і повноважень, які визначають його місце та роль у системі здійснення судочинства в Україні, а

також передбачають підстави юридичної відповідальності, врегульовані нормами адміністративного права [13, с. 10].

У свою чергу О. Костилев пропонує комплексне бачення адміністративно-правового статусу патронатної служби міністра, розглядаючи його як системну сукупність взаємопов'язаних елементів, до яких належать цілі, завдання, функції, принципи діяльності, порядок створення, реорганізації та припинення, компетенція (що охоплює владні повноваження та підвідомчість), а також юридична відповідальність. Усі ці складові спрямовані на належне забезпечення діяльності політичного суб'єкта – міністра [64, с. 14].

Аналізуючи структуру адміністративно-правового статусу, В. Галуцько відносить до його елементів публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки, адміністративну правосуб'єктність, адміністративну відповідальність, а в окремих випадках – дисциплінарну відповідальність посадових осіб публічної адміністрації [22, с. 90; 23].

Д. Мандичев наголошує, що правовий статус відображає ключові характеристики органу або посадової особи, зокрема їх місце в системі державної влади, цілі діяльності, завдання, функції, повноваження, компетенцію та види відповідальності [89, с. 118].

Поглиблюючи аналіз інституту судової влади, А. Іванищук окремо дослідив адміністративно-правовий статус помічника судді, під яким розуміє поєднання його правосуб'єктності, професійних завдань, прав і службових обов'язків, пов'язаних із наданням допомоги судді, підготовкою справ до розгляду, виконанням законних доручень судді та керівника апарату суду. Водночас цей статус характеризується наявністю спеціальних професійних обмежень і особливого виду дисциплінарної відповідальності, притаманної державним службовцям [17, с. 333].

Отже, правовий статус доцільно розглядати як специфічну правову характеристику, що відображає правове становище особи як суб'єкта права

після набуття нею правосуб'єктності та реалізації визначених функцій і завдань у межах конкретних правових відносин.

В. Бойко, у свою чергу, підкреслює, що правовий статус апарату місцевого суду є поєднанням базових організаційних і формально-юридичних чинників, які визначають місце та роль керівника апарату суду, посадових осіб апарату та апарату суду як відносно самостійного інституту в системі судової влади. Цей статус включає правосуб'єктність, компетенцію (права та адміністративні обов'язки) і відповідальність, що ґрунтуються на нормах права та мають подвійну правову природу: з одного боку – організаційно-правове забезпечення діяльності судової влади, з іншого – регулювання публічної служби [13, с. 10].

Безпосередньо особливості адміністративно-правового статусу особи досліджував О. Гумін, який визначає його як сукупність прав і обов'язків, установлених нормами адміністративного права. До основних елементів такого статусу він відносить правосуб'єктність, адміністративні права, обов'язки та юридичну відповідальність. При цьому науковець підкреслює, що не всі закріплені в законодавстві права та обов'язки формують правовий статус, а лише ті, що виникають і реалізуються у взаємовідносинах із суб'єктами публічної влади, оскільки адміністративні правовідносини можливі лише за участю суб'єкта владних повноважень. Аналогічний підхід застосовується й до обов'язків. Водночас проблемним для національного законодавства залишається переважне використання категорії «повноваження» без чіткого розмежування прав і обов'язків [25, с. 37].

Вчений О. Костилєв також зазначає, що структурними складовими правового статусу патронатної служби міністра є мета, завдання та функції діяльності, принципи функціонування, порядок утворення, реорганізації та ліквідації, компетенція, що включає владні повноваження і підвідомчість, а також юридична відповідальність [64, с. 14].

З урахуванням наведених наукових підходів доцільно виокремити такі елементи правового статусу помічника судді:

а) порядок і правові підстави набуття правосуб'єктності помічником судді;

б) функціональне призначення та завдання помічника судді;

в) сукупність адміністративних прав і юридичних обов'язків;

г) правові засади взаємодії помічника судді з правоохоронними органами;

д) правову відповідальність у межах професійної діяльності помічника судді.

У підсумку правовий статус помічника судді доцільно визначати як системну сукупність його адміністративних прав і обов'язків як службовця патронатної служби, який призначається за поданням судді для забезпечення здійснення судочинства, фактично виступає його юридичним продовженням (суддя та помічник судді утворюють базову елементарну правову одиницю судової гілки влади), сприяє реалізації суддею наданих повноважень і здійсненню правосуддя загалом, із визначенням особливого режиму дисциплінарної відповідальності помічника судді та правових механізмів його захисту від можливих порушень з боку судді.

Розкривши поняття та ознаки правового статусу помічника судді перейдемо до розкриття принципів правового статусу помічника судді.

Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року, визначаються загальні принципи функціонування державної служби. Незважаючи на те, що помічник судді належить до категорії працівників патронатної служби, базові засади здійснення його діяльності за своєю правовою природою є тотожними загальним принципам державної служби, а саме: верховенству права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності, результативності та ефективності, рівності доступу до публічної служби, політичній нейтральності, відкритості та стабільності [118].

Окремої уваги заслуговує концепція В. Бойка щодо спеціальних принципів правового забезпечення функціонування місцевих судів. Зокрема,

принцип пріоритетного кадрового забезпечення судів передбачає обов'язок суб'єктів публічної адміністрації організовувати свою діяльність таким чином, щоб місцеві суди були укомплектовані висококваліфікованими, професійно підготовленими та доброчесними суддями, добір яких здійснюється за прозорою адміністративною процедурою з використанням об'єктивних кваліфікаційних критеріїв.

Принцип пріоритетності створення належних умов для здійснення правосуддя полягає в обов'язку держави забезпечити суди відповідними приміщеннями, матеріально-технічним оснащенням і доступом до державних інформаційних ресурсів та реєстрів. Принцип орієнтації на якість обслуговування відвідувачів суду передбачає створення комфортних і доступних умов для подання та отримання документів, отримання довідкової інформації та задоволення базових потреб осіб, які звертаються до суду.

Принцип гарантування безпеки суддів і судових установ зумовлений підвищеними ризиками, пов'язаними зі здійсненням правосуддя, оскільки судді, реалізуючи владні повноваження та ухвалюючи обов'язкові до виконання рішення, можуть стати об'єктом протиправних посягань.

Принцип безперервного підвищення професійної кваліфікації працівників апарату суду реалізується шляхом систематичного проведення освітніх заходів – тренінгів, семінарів, конференцій та навчальних програм, спрямованих на розвиток професійних компетентностей. Водночас принцип фінансової незалежності суддів і працівників апарату суду полягає у належному та стабільному фінансуванні судової системи з боку держави, що має на меті мінімізацію корупційних ризиків і гарантування права на справедливий суд.

Принцип підпорядкованості апарату суду виключно вимогам закону означає, що працівники суду зобов'язані виконувати лише законні розпорядження керівництва; у разі отримання вказівок, які мають ознаки протиправності, вони повинні повідомити голову суду або інші уповноважені органи [13, с. 10].

Своєю чергою А. Іванищук визначає спеціальні принципи адміністративно-правового забезпечення судової влади як базові ідейні орієнтири діяльності спеціалізованої публічної адміністрації, спрямованої на створення належних організаційних і правових умов для здійснення суддями правосуддя та надання якісних адміністративних послуг учасникам судового процесу.

До таких принципів належать:

- першочерговість забезпечення публічною адміністрацією належних умов для діяльності суддів;
- заборона втручання органів публічної адміністрації у здійснення правосуддя;
- сервісна спрямованість діяльності щодо фізичних і юридичних осіб, які звертаються до суду;
- відповідальність публічної адміністрації за неналежне забезпечення умов здійснення судочинства та порушення прав громадян;
- відкритість і прозорість функціонування судової системи [41, с. 110].

Узагальнюючи наведені положення, можна дійти висновку, що принципи діяльності помічника судді органічно поєднані з його функціональним призначенням. Відтак до адміністративно-функціональних принципів діяльності помічника судді доцільно віднести: принцип належної взаємодії з суддею, апаратом суду та правоохоронними органами; принцип запобігання конфлікту інтересів; принцип неупередженості; принцип орієнтації на якісне надання адміністративних послуг у сфері судочинства; принцип своєчасного контролю за дотриманням адміністративних процедур у кадровій діяльності судів тощо.

У межах масштабної реформи публічної служби в Україні, яка послідовно впроваджується з 2016 року, особливий акцент зроблено на підвищенні професійного рівня помічника судді, формуванні уніфікованих

стандартів доброчесної поведінки, а також запровадженні ефективних механізмів оцінювання результативності службової діяльності. Вагоме значення в цьому контексті має Каталог типових посад державної служби та критеріїв віднесення до них, затверджений наказом Національного агентства України з питань державної служби від 18 грудня 2020 року № 246-20, який деталізує коло функціональних повноважень і компетентнісні вимоги до відповідних категорій службовців [124]. Зазначений документ сприяє підвищенню прозорості конкурсних процедур, забезпеченню рівності доступу до посад державної служби та створенню умов для професійного розвитку службовців.

Принципи державної служби виступають фундаментальними ідейними орієнтирами, що визначають спрямованість, цілі, організаційні засади, функціонування та етичний вимір публічної служби. Як слушно зазначає С. В. Ківалов, принципи за своєю природою мають суб'єктивний характер, оскільки формуються під впливом правової культури, індивідуального досвіду, особливостей правової системи та рівня розвитку законодавства [50, с. 7].

У наукових дослідженнях принципи державної служби класифікуються за різними підставами, зокрема за джерелом походження (нормативно-правові, етичні, управлінські), за змістовним наповненням (загальні, спеціальні, галузеві), а також за сферою застосування (універсальні для всієї системи публічної служби або спеціальні – характерні для окремих її різновидів, зокрема служби в органах судової влади). Загальні засади державної служби законодавчо закріплені у статті 4 Закону України «Про державну службу» та охоплюють принципи верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності, ефективності, рівного доступу до державної служби, політичної нейтральності, відкритості та стабільності [118].

Зазначені принципи мають загальнообов'язковий характер і поширюються на всі складові системи державної служби, включаючи органи

судової влади. Водночас специфічне функціональне призначення апарату суду як інституційного елементу, що забезпечує здійснення правосуддя, зумовлює необхідність виокремлення спеціальних принципів державної служби в судовій системі, які відображають особливості правового статусу її працівників.

До спеціальних принципів державної служби в апаратах судів доцільно віднести, насамперед, принцип організаційної та функціональної незалежності апарату суду. Він має ключове значення для належного функціонування судової влади в умовах демократичної правової держави та ґрунтується на європейських стандартах поділу влади й інституційної автономії правосуддя. Хоча працівники апарату суду формально не є носіями судової влади, вони безпосередньо забезпечують її реалізацію, а отже, повинні бути захищені від будь-яких форм політичного чи зовнішнього впливу. Цей підхід узгоджується з положеннями Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № CM/Rec(2010)12, відповідно до якої особи, залучені до адміністративного забезпечення судів, мають перебувати під керівництвом судової влади та користуватися гарантіями незалежності [193].

Визначальним для розуміння особливостей державної служби в апаратах судів є принцип організаційного забезпечення здійснення правосуддя. На відміну від посад у системі виконавчої влади, де домінують функції загального адміністрування, діяльність працівників апарату суду безпосередньо пов'язана з реалізацією судової функції.

Їхні повноваження охоплюють підготовку справ до розгляду суддею, інформаційно-аналітичний супровід судової діяльності, реєстрацію й облік процесуальних документів, забезпечення відкритості судочинства через доступ до судових рішень, а також формування судової статистики. Зазначене прямо впливає зі статті 151 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка закріплює обов'язок апарату суду здійснювати організаційне, інформаційне, довідкове та технічне забезпечення правосуддя [166, с. 199].

Важливе місце серед спеціальних принципів посідає принцип конфіденційності та охорони судової таємниці, який становить основу етичної й правової поведінки державних службовців апарату суду, зокрема помічників суддів, секретарів судових засідань і працівників канцелярій. Його значення зумовлене тим, що діяльність цих осіб пов'язана з обробкою процесуально значущої та чутливої інформації, доступ до якої вимагає підвищеного рівня відповідальності.

Окремо слід виокремити принцип оперативності та точності в роботі з процесуальними документами, який зумовлений високими вимогами до дотримання процесуальних строків і форм. Він передбачає своєчасну реєстрацію та опрацювання позовних заяв, скарг, клопотань та інших процесуальних матеріалів, оскільки порушення встановлених строків може мати істотні негативні правові наслідки для учасників процесу. Не менш важливою є точність у формуванні судових справ, веденні облікових журналів і внесенні даних до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, адже помилки в цих процесах можуть призвести до порушення прав сторін або скасування судових рішень [123].

Значущим етико-правовим орієнтиром є принцип поваги до незалежності судді, який визначає характер взаємовідносин між суддею та працівниками апарату суду й слугує гарантією інституційної незалежності судової влади загалом [66, с. 30].

Водночас принцип ділової комунікації та професійної етики в апаратах судів спрямований на забезпечення неупередженого, коректного й конфіденційного виконання службових обов'язків, що є передумовою суспільної довіри до судової влади. Працівники апарату суду мають дотримуватися офіційного стилю спілкування, політичної нейтральності, поваги до учасників процесу та високих етичних стандартів відповідно до вимог законодавства України й міжнародних рекомендацій. Формування належної комунікативної культури в судовій адміністрації потребує чіткого

нормативного регулювання, системного навчання та повсякденної практики доброчесної поведінки [84].

Наступним принципом є взаємодія помічника судді з суддею та з іншими посадами в судовій гілці влади. Взаємодію доцільно розглядати як складний багатовекторний процес взаємного обміну діями між суб'єктами, що відбувається у ході реалізації ними суб'єктивних прав або виконання юридичних обов'язків. Вона проявляється у сталому, повторюваному здійсненні узгоджених дій, адресованих іншому учаснику з метою формування очікуваної реакції, яка, у свою чергу, зумовлює подальший ланцюг відповідних дій. У межах діяльності суду взаємодія між працівниками апарату виступає ключовим інструментом координації їхніх зусиль задля досягнення спільної мети – належного здійснення правосуддя. Її зміст і функціональне наповнення виявляються як у межах окремих професійних контактів, так і в контексті спільної діяльності, що здійснюється колективно.

Аналіз психологічних аспектів спільної діяльності, як правило, починається з виокремлення загальної мети, яка є її системоутворюючим елементом. Саме вона відображає уявлення про бажаний кінцевий результат, до досягнення якого прагне колективний суб'єкт у процесі взаємодії. Така мета може деталізуватися через систему проміжних спільних завдань, послідовне виконання яких забезпечує поступ до кінцевого результату. Не менш важливим психологічним чинником є спільна мотивація, що визначає внутрішні стимули учасників до реалізації загальної мети та передбачає баланс між індивідуальними й колективними мотивами. Наступним компонентом виступають узгоджені дії, спрямовані на виконання як поточних, так і стратегічних завдань. Завершальним елементом є загальний результат, значення якого полягає не лише в об'єктивному досягнутому продукті, а й у його суб'єктивному сприйнятті кожним учасником і колективом загалом. Необхідною умовою спільної діяльності є процеси

розподілу, узгодження та координації індивідуальних цілей, мотивів, дій і результатів.

Ефективність взаємодії між працівниками апарату суду, зокрема між помічником судді та іншими службовцями, безпосередньо впливає на результативність здійснення правосуддя, рівень довіри до судової влади, а також на продуктивність і якість роботи суду загалом. У процесі виконання службових повноважень помічник судді вступає у професійні взаємовідносини з працівниками апарату суду, територіальними управліннями Державної судової адміністрації, а також – за дорученням судді чи керівника апарату – з органами державної влади, підприємствами, установами та організаціями [100].

Розглядаючи систему взаємодії помічника судді з працівниками суду, першочергову увагу слід зосередити на його відносинах із суддею, головою суду та заступниками голови. Помічник судді перебуває у безпосередньому підпорядкуванні судді, виконуючи доручення, пов'язані з організацією та підготовкою судового процесу, водночас не наділяючись повноваженнями зі здійснення правосуддя [100].

Посада помічника судді посідає особливе місце в структурі апарату суду. Добір кандидатів на цю посаду здійснюється суддею самостійно, а призначення та звільнення оформлюється керівником апарату суду на підставі подання відповідного судді. У частині підготовки судових справ помічник є підзвітним виключно судді, тоді як з організаційних і кадрових питань він підпорядковується керівникові апарату суду [133]. Відтак прямі відносини підпорядкування виникають лише з суддею, головою суду та керівником апарату; інші судді не мають права надавати йому обов'язкові для виконання розпорядження [87, с. 870].

Помічник судді не здійснює безпосереднього керівництва іншими працівниками апарату суду. З питань кадрового, фінансового та організаційного забезпечення, а також проходження державної служби він підзвітний керівникові апарату суду. Доручення помічник отримує від судді,

з яким працює, та керівника апарату, а документи для опрацювання надходять на підставі резолюцій уповноважених посадових осіб. У межах забезпечення діяльності конкретного судді помічник координує роботу секретаря судового засідання та інформує керівника апарату про її результати. Такий розподіл обов'язків спрямований на звільнення суддів від виконання дій, не пов'язаних безпосередньо зі здійсненням правосуддя, що відповідає принципу їхньої незалежності [100].

Керівник апарату суду, здійснюючи загальне управління, забезпечує узгодженість і ефективну взаємодію працівників апарату, відповідає за організаційне забезпечення діяльності суду, призначає та звільняє працівників, застосовує заохочення й дисциплінарні стягнення, а також несе персональну відповідальність за функціонування суду, автоматизованих систем документообігу та належне забезпечення судового процесу. Про результати своєї діяльності керівник апарату інформує збори суддів [100].

Керівництво апаратом суду передбачає не лише організацію спільної роботи помічника судді з іншими працівниками під час підготовки матеріалів, а й заходи з професійного навчання, підвищення кваліфікації, планування кадрових потреб, координацію організаційних нарад та виконання інших завдань за дорученням голови суду чи керівника апарату. Водночас помічник судді має право ініціювати пропозиції щодо вдосконалення роботи апарату, за погодженням отримувати необхідні матеріали та інформацію від усіх працівників суду для належного виконання своїх службових обов'язків [100].

Взаємодія між помічником судді та секретарем судового засідання є формою спільної діяльності, спрямованої на забезпечення ефективного, відкритого й доступного правосуддя. Важливим чинником такої взаємодії є чіткий розподіл функцій і відповідальності, що дозволяє максимально ефективно підтримувати суддю в здійсненні правосуддя. Результативність їхньої діяльності оцінюється насамперед за своєчасністю та якістю

опрацювання процесуальних документів у справах, які перебувають у провадженні судді [19].

Помічник судді, не маючи повноважень щодо ухвалення судових рішень, здійснює аналіз матеріалів справ, готує проекти процесуальних документів, перевіряє правильність сплати судового збору та інших витрат, добирає нормативно-правові акти й матеріали судової практики, необхідні для розгляду справи [19].

Натомість секретар судового засідання забезпечує процесуальне оформлення матеріалів справи, виготовляє та надсилає судові виклики, здійснює технічну фіксацію судового засідання, перевіряє явку учасників процесу та готує справу для повернення до суду першої інстанції після завершення апеляційного провадження [19].

Після підписання суддею судового рішення помічник судді долучає його оригінал до матеріалів справи та без зволікань передає справу секретареві судового засідання для належного процесуального оформлення й інформування сторін. Узгоджена та безперервна взаємодія між цими посадовими особами є необхідною умовою підтримання авторитету судової влади, підвищення ефективності правосуддя та забезпечення належної якості судової діяльності [19].

Додатково слід урахувати позицію О. Безпалової, яка наголошує, що в умовах оптимізації функціонування органів державної влади та побудови ефективної системи державного управління ключового значення набуває комплексна судово-правова реформа. Її пріоритетними напрямками є гармонізація законодавства України з міжнародними стандартами, удосконалення судоустрою, підвищення ефективності судової системи, впровадження дієвих механізмів контролю за дотриманням правил судочинства, розвиток професіоналізму суддівського корпусу та повніше використання потенціалу допоміжних інституцій судової влади. Особливу увагу має бути приділено забезпеченню відкритості й прозорості судової

системи, її доступності для громадськості та налагодженню взаємодії з іншими суб'єктами реалізації правоохоронної функції держави [11].

Отже, принцип взаємодії в діяльності помічника судді полягає у його системній та узгодженій співпраці із суддею, апаратом суду, територіальними органами Державної судової адміністрації, правоохоронними органами та іншими суб'єктами, що реалізується шляхом взаємної організаційно-правової й методичної підтримки та спрямована на належне забезпечення здійснення правосуддя.

Саме з огляду на це в науковому середовищі обґрунтовується доцільність формування нових автономних інституцій, функціональне призначення яких полягало б у створенні незалежного майданчика для ініціювання змін до законодавства, спрямованих на вдосконалення правового статусу помічників суддів, підвищення рівня їх професійної компетентності, налагодження комунікації з представниками інших юридичних професій, імплементації сучасних європейських стандартів професійної діяльності, а також публічного висвітлення проблемних і чутливих питань у засобах масової інформації [175].

Водночас правозастосовна практика засвідчує наявність серйозної проблеми правового забезпечення захисту помічників суддів від неправомірної поведінки окремих суддів, які характеризуються низьким рівнем правової культури, допускають надання злочинних розпоряджень, вчиняють дії сексуального характеру або змушують до виконання аморальних вчинків, що не мають жодного відношення до службових повноважень. Одним із ефективних механізмів реагування на такі порушення має стати закріплення реальної можливості для помічників суддів звертатися зі скаргами на суддів, які допустили порушення присяги, безпосередньо до органів суддівського самоврядування вищого рівня.

Узагальнення наведених положень дозволяє сформулювати такі висновки:

— правовий статус слід розглядати як специфічну правову категорію, що відображає правове становище особи як суб'єкта права після набуття нею правосуб'єктності та реалізації визначених функцій і завдань у межах конкретних правових відносин;

— до структурних елементів правового статусу помічника судді належать: юридично визначений порядок і підстави набуття правосуб'єктності, коло функцій і завдань, сукупність прав і обов'язків, - правові засади взаємодії з правоохоронними органами, а також правова відповідальність у сфері професійної діяльності;

— ключовою рисою правового статусу помічника судді є його віднесення до суб'єктів патронажної служби, які призначаються суддею з метою організаційного та сприяння здійсненню правосуддя, реалізації повноважень, забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг і запобігання адміністративним правопорушенням у сфері судочинства;

— специфіка виникнення правосуб'єктності помічника судді як службовця патронажної служби полягає в його персональному доборі суддею та перебуванні у прямому підпорядкуванні, що зумовлює покладення на суддю повної відповідальності за порушення норм трудового законодавства, а також моральної й юридичної відповідальності за порушення вимог адміністративного та кримінального права;

— з позицій психологічної теорії права та з урахуванням правових аспектів трудового законодавства правове становище помічника судді має особливий, унікальний характер: у взаємодії із суддею він утворює єдину функціональну юридичну одиницю судової влади за умов беззаперечного домінування судді. За таких обставин рівноправність сторін правовідносин відсутня, оскільки суддя наділений правом надання законних розпоряджень, обов'язкових до виконання помічником;

— у практичній площині залишається актуальною проблема належного правового захисту помічника судді від протиправних дій окремих

суддів, що обумовлює необхідність інституційного закріплення механізмів прямого звернення помічників суддів до органів суддівського самоврядування у випадках порушення суддею присяги.

У підсумку правовий статус помічника судді доцільно визначати як системну сукупність його адміністративних прав і обов'язків як службовця патронатної служби, який призначається за поданням судді для забезпечення здійснення судочинства, фактично виступає його юридичним продовженням (суддя та помічник судді утворюють базову елементарну правову одиницю судової гілки влади), сприяє реалізації суддею наданих повноважень і здійсненню правосуддя загалом, із визначенням особливого режиму дисциплінарної відповідальності помічника судді та правових механізмів його захисту від можливих порушень з боку судді.

Отже, принципи діяльності помічників судді поєднують загальні засади публічної служби з особливими правовими, етичними та організаційними вимогами, зумовленими специфікою судової діяльності. Вони формують основу для професійної, неупередженої та ефективної роботи помічника судді, забезпечуючи належні умови для реалізації функцій судової влади в умовах правової держави.

Правовий статус та засадничі принципи помічників судді характеризуються низкою особливостей, обумовлених необхідністю гарантування інституційної незалежності судової влади, високого рівня професійної компетентності, неупередженості та доброчесності діяльності судової адміністрації.

На сучасному етапі повноцінне впровадження принципів помічників судді потребує подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання, що визначає правовий статус державних службовців судових установ. Зокрема, доцільним є закріплення у законодавстві спеціальних норм, які б комплексно врегульовували порядок проходження державної служби в органах правосуддя з урахуванням функціональної специфіки судової

діяльності помічників судді та підвищених вимог до професіоналізму, етичної поведінки й неупередженості.

Важливим принципом в діяльності помічників судді є формування сталої культури професійної етики та доброчесності працівників. Беручи до уваги підвищені корупційні ризики, притаманні судовій сфері, доцільно посилити внутрішні етичні стандарти, інституціоналізувати систематичні антикорупційні навчальні заходи, а також запровадити морально-етичне оцінювання як складову конкурсних процедур добору помічників судді .

Розвиток системи професійного навчання та підвищення кваліфікації помічників судді має набути ознак довгострокової та послідовної державної політики. Обґрунтованим є запровадження обов'язкових щорічних програм підвищення кваліфікації за участю Національної школи суддів України, спрямованих на опанування питань організації судочинства, функціонування електронного суду, застосування законодавчих новел, а також дотримання стандартів етики державної служби. Окремого акценту потребує навчання новопризначених працівників і молодих фахівців з метою забезпечення їх швидкої професійної адаптації до умов роботи судової адміністрації.

Реалізація принципів помічників судді є неможливою без налагодження дієвих механізмів контролю та систематичного моніторингу діяльності працівників апаратів судів. У цьому контексті необхідним є розроблення уніфікованих критеріїв оцінювання результативності службової діяльності, які б охоплювали не лише кількісні, але й якісні показники виконання службових обов'язків.

Доцільним також видається запровадження механізмів зворотного зв'язку з учасниками судового процесу щодо якості роботи судового персоналу, а результати такого оцінювання мають слугувати підставою як для заохочення, так і для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Паралельно на рівні Державної судової адміністрації України варто

запровадити практику підготовки регулярних аналітичних звітів, присвячених оцінці стану реалізації принципів помічників судді .

Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню організаційної ефективності діяльності помічників судді, зміцненню інституційної спроможності помічників судді, а також зростанню рівня суспільної довіри до судової влади та забезпеченню стабільності її функціонування.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи результати початкової наукової розвідки, зупинимося на основних здобутках першого розділу:

1. Розкрито інститут помічника судді в Україні. Прийняття нового профільного положення про помічника служителя Феміди стало не просто потребою часу, а однією із нагальних вимог до усіх тих, від кого залежать подальші кроки реформи судочинства в Україні. Бо не можна реформувати і змінювати одну частину системи й залишати у старому стані інші її елементи. Це простий і зрозумілий алгоритм: якщо одну складову змінили, а решта залишилась такими, як і були, елементи можуть стати невідповідними, що не дозволить чітко працювати всьому механізмові. Так і в судовій системі, щоб судочинство в Україні відповідало сучасним вимогам і суспільним очікуванням, варто пам'ятати, що реформувати потрібно комплексно усю систему, а не окремі її компоненти.

Аналіз правового регулювання діяльності патронатної служби на прикладі помічників суддів дозволяє дійти висновку про необхідність подальшого узгодження та вдосконалення норм законів і підзаконних актів. На законодавчому рівні доцільно чітко визначити перелік посад патронатної

служби в органах правосуддя, а також вирішити питання оптимізації навантаження на помічників суддів з метою підвищення ефективності судової діяльності та якості правосуддя.

Інститут помічника судді посідає важливе місце у правовій системі України, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням ефективного функціонування судової влади та реалізацією принципів доступності, оперативності й якості правосуддя. У сучасних умовах реформування судової системи та європейської інтеграції України зростає значення допоміжних інституцій, які сприяють належній організації діяльності судів, серед яких особливу роль відіграє інститут помічника судді.

З правової точки зору інститут помічника судді слід розглядати як сукупність правових норм, що регулюють статус, повноваження, організаційні засади діяльності та відповідальність помічників суддів у системі судоустрою. Його правова природа поєднує елементи публічно-службових та організаційно-управлінських відносин, що виникають у процесі здійснення правосуддя.

Помічник судді не здійснює правосуддя та не наділений владними повноваженнями судді, однак його діяльність має безпосередній вплив на ефективність судового розгляду, підготовку процесуальних документів, аналіз судової практики та дотримання розумних строків розгляду справ. У цьому контексті інститут помічника судді виступає складовою механізму організаційного забезпечення судової діяльності.

Інститут помічника судді в правовій системі України є важливим елементом механізму організаційного забезпечення судової діяльності. Його правова природа зумовлює необхідність комплексного нормативного регулювання, спрямованого на забезпечення ефективності судочинства, дотримання принципів публічної служби та відповідності європейським стандартам судового управління.

2. Запропоновано під правовим статусом слід розглядати як специфічну правову категорію, що відображає правове становище особи як

суб'єкта права після набуття нею правосуб'єктності та реалізації визначених функцій і завдань у межах конкретних адміністративно-правових відносин.

До структурних елементів правового статусу помічника судді належать: юридично визначений порядок і підстави набуття правосуб'єктності, коло функцій і завдань, сукупність прав і обов'язків, правові засади взаємодії з правоохоронними органами, а також правова відповідальність у сфері професійної діяльності.

Акцентовано увагу, що ключовою рисою правового статусу помічника судді є його віднесення до суб'єктів патронатної служби, які призначаються суддею з метою організаційного та сприяння здійсненню правосуддя, реалізації адміністративних повноважень, забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг і запобігання адміністративним правопорушенням у сфері судочинства. Специфіка виникнення правосуб'єктності помічника судді як службовця патронатної служби полягає в його персональному доборі суддею та перебуванні у прямому адміністративному підпорядкуванні, що зумовлює покладення на суддю повної відповідальності за порушення норм трудового законодавства, а також моральної й юридичної відповідальності за порушення вимог адміністративного та кримінального права.

Доведено, що з позицій психологічної теорії права та з урахуванням правових аспектів трудового законодавства правове становище помічника судді має особливий, унікальний характер: у взаємодії із суддею він утворює єдину функціональну юридичну одиницю судової влади за умов беззаперечного домінування судді. За таких обставин рівноправність сторін правовідносин відсутня, оскільки суддя наділений правом надання законних розпоряджень, обов'язкових до виконання помічником.

У практичній площині залишається актуальною проблема належного правового захисту помічника судді від протиправних дій окремих суддів, що обумовлює необхідність інституційного закріплення механізмів прямого

звернення помічників суддів до органів суддівського самоврядування у випадках порушення суддею присяги [129].

У підсумку правовий статус помічника судді доцільно визначати як системну сукупність його адміністративних прав і обов'язків як службовця патронатної служби, який призначається за поданням судді для забезпечення здійснення судочинства, фактично виступає його юридичним продовженням (суддя та помічник судді утворюють базову елементарну правову одиницю судової гілки влади), сприяє реалізації суддею наданих повноважень і здійсненню правосуддя загалом, із визначенням особливого режиму дисциплінарної відповідальності помічника судді та правових механізмів його захисту від можливих порушень з боку судді.

Отже, принципи діяльності помічників судді поєднують загальні засади публічної служби з особливими правовими, етичними та організаційними вимогами, зумовленими специфікою судової діяльності. Вони формують основу для професійної, неупередженої та ефективної роботи помічника судді, забезпечуючи належні умови для реалізації функцій судової влади в умовах правової держави.

Правовий статус та засадничі принципи помічників судді характеризуються низкою особливостей, обумовлених необхідністю гарантування інституційної незалежності судової влади, високого рівня професійної компетентності, неупередженості та доброчесності діяльності судової адміністрації.

На сучасному етапі повноцінне впровадження принципів помічників судді потребує подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання, що визначає правовий статус державних службовців судових установ. Зокрема, доцільним є закріплення у законодавстві спеціальних норм, які б комплексно врегульовували порядок проходження державної служби в органах правосуддя з урахуванням функціональної специфіки судової діяльності помічників судді та підвищених вимог до професіоналізму, етичної поведінки й неупередженості.

Важливим принципом в діяльності помічників судді є формування сталої культури професійної етики та доброчесності працівників. Беручи до уваги підвищені корупційні ризики, притаманні судовій сфері, доцільно посилити внутрішні етичні стандарти, інституціоналізувати систематичні антикорупційні навчальні заходи, а також запровадити морально-етичне оцінювання як складову конкурсних процедур добору помічників судді.

Розвиток системи професійного навчання та підвищення кваліфікації помічників судді має набути ознак довгострокової та послідовної державної політики. Обґрунтованим є запровадження обов'язкових щорічних програм підвищення кваліфікації за участю Національної школи суддів України, спрямованих на опанування питань організації судочинства, функціонування електронного суду, застосування законодавчих новел, а також дотримання стандартів етики державної служби. Окремого акценту потребує навчання новопризначених працівників і молодих фахівців з метою забезпечення їх швидкої професійної адаптації до умов роботи судової адміністрації.

Реалізація принципів помічників судді є неможливою без налагодження дієвих механізмів контролю та систематичного моніторингу діяльності працівників апаратів судів. У цьому контексті необхідним є розроблення уніфікованих критеріїв оцінювання результативності службової діяльності, які б охоплювали не лише кількісні, але й якісні показники виконання службових обов'язків.

Доцільним також видається запровадження механізмів зворотного зв'язку з учасниками судового процесу щодо якості роботи судового персоналу, а результати такого оцінювання мають слугувати підставою як для заохочення, так і для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Паралельно на рівні Державної судової адміністрації України варто запровадити практику підготовки регулярних аналітичних звітів, присвячених оцінці стану реалізації принципів помічників судді.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню організаційної ефективності діяльності помічників судді, зміцненню

інституційної спроможності помічників судді, а також зростанню рівня суспільної довіри до судової влади та забезпеченню стабільності її функціонування.

Окремі теоретико-методологічні положення розділу були висвітлені в авторських працях [76; 77; 78; 79; 80; 81; 82; 83]:

1. Lisniak Mariia, Leheza Yevhen, Yerko Iryna, Kolomiichuk Viacheslav, (2022). International Legal And Administrative-Criminal Regulation Of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol. 10 No. 1, pp. 49-60, DOI: 10.15408/jch.v10i1.25808 <https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/article/view/25808> Emerging Sources Citation Index (ESCI) Web of Science

2. Овсякова, М. (2021). Деякі адміністративно-правові аспекти діяльності помічника судді. *Law. State. Technology*, (4), 77-82. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-13>

3. Лісняк (Овсякова) М. Ю. (2023). Адміністративно-правове регулювання помічника судді як категорії посад в патронатній службі. *Право.юа*. №1. 2023. С. 79-85. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.1.11> http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-1/Pravo_ua_2023_1_079.pdf

4. Лісняк М. Ю. Зарубіжний досвід США щодо адміністративно-правового статусу помічника судді *Право.юа*. №1. 2026. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.37> URL.: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-1/Pravo_ua_2026_1_279.pdf

5. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Інститут помічника судді: проблемні питання та особливості реформування. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Вільнюс: ГО «ВАДНД», 07 березня 2022 р. С. 191-195.

6. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості адміністративно-правового статусу помічника судді. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 36-37.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОМІЧНИКА СУДДІ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ

2.1. Права помічника судді в Україні та особливості їх реалізації

У доктрині права суб'єктивне право визначається як установлена та гарантована правовими нормами межа потенційно можливої або дозволеної поведінки індивіда [160, с. 345]. Його суб'єктивна природа полягає в персоніфікованому характері такого права: воно належить конкретній особі незалежно від наявності в неї правових зв'язків з іншими суб'єктами, реалізується відповідно до її волевиявлення та закріплюється за нею як носієм. Здійснення суб'єктивного права проявляється через практичне втілення приписів правових норм у процесі регулювання правовідносин [169, с. 447].

За визначенням Л. Р. Наливайко, суб'єктивне право являє собою належне особі (суб'єктові) юридично забезпечене можливе поводження, яке охороняється законом і обумовлюється сукупністю соціально-економічних умов розвитку суспільства. Таке право надає його носієві можливість у межах чинного законодавства вчиняти передбачені дії, користуватися соціально значущими благами, пред'являти обґрунтовані вимоги до зобов'язаних осіб, а також звертатися до компетентних органів держави з метою захисту своїх інтересів [154]. Структура суб'єктивного права охоплює кілька взаємопов'язаних складових, зокрема право на власні активні дії, право вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів, а також право на застосування засобів захисту у разі порушення чи оспорювання такого права [2, с. 128].

Разом із тим правове становище особи в межах суспільства і держави формується не лише системою наданих їй прав, а й установленими законом

юридичними обов'язками, які визначають характер, зміст і межі необхідної поведінки [88]. Юридичні обов'язки виступають невід'ємним елементом ефективної взаємодії особистості, держави та права, без якого неможливе ані збалансоване функціонування правової системи, ані результативне правове регулювання, ані забезпечення стабільного правопорядку та інших форм організованого суспільного життя. Саме вони створюють передумови для належної діяльності конституційних інститутів, управління виробничими процесами, а також підтримання стійкості й стабільності соціальних відносин [156, с. 189].

Під час дослідження правового статусу суб'єкта, наділеного владними повноваженнями, особливої ваги набуває з'ясування співвідношення його прав та обов'язків. У наукових підходах із цього приводу виокремлюють кілька позицій. Згідно з першою з них, зазначені категорії ототожнюються, що відображено в працях Н. Волкова, Л. Ковалю, С. Серьогіної, Ц. Ямпольської [90]. Відповідно до іншої концепції, орган державної влади наділяється правом дискреції щодо визначення моменту, способу та доцільності реалізації наданих йому прав. Оцінювання конкретної ситуації, формування відповідного судження та вибір варіанта поведінки покладаються на сам орган, за винятком випадків, коли закон безпосередньо встановлює обов'язок вчинення певних дій. Цей підхід підтримує й О. Марцеляк [90], с. 46], підкреслюючи, що законодавець свідомо акцентує увагу на правах органу через їх змінний і динамічний характер, тоді як обов'язки, що виникають у зв'язку з виконанням разових завдань, не завжди входять до структури його компетенції [86].

У тлумачному словнику української мови категорія «право» розкривається як упорядкована сукупність загальнообов'язкових правил поведінки, що встановлюються або санкціонуються державою, а також як юридично зумовлена можливість, здатність чи підстава здійснювати певні дії або користуватися відповідними благами [12, с. 506]. У доктрині права суб'єктивне право традиційно розглядається як визначена та забезпечена

законом межа можливої або дозволеної поведінки особи, яка належить суб'єктові незалежно від наявності чи відсутності у нього правових зв'язків з іншими учасниками правовідносин [144, с. 206]. У більш вузькому значенні суб'єктивне право трактується як встановлена нормами права міра можливої поведінки учасника правовідносин, що слугує засобом задоволення його інтересів і потреб та гарантується виконанням відповідних юридичних обов'язків з боку зобов'язаних осіб [16, с. 54].

У наукових працях, присвячених дослідженню правового статусу суддів, суб'єктивні права набувають галузевої конкретизації. Так, Д. Шпенюв визначає суб'єктивні права судді як нормативно закріплену в ратифікованих міжнародних актах, національному законодавстві та актах суддівського самоврядування, гарантовану державою за допомогою загальних і спеціальних правових механізмів систему дозволених або альтернативних можливостей. Такі можливості є необхідними судді для належного здійснення функцій правосуддя та інших судових повноважень, а також для задоволення особистих, суспільних і державних інтересів [170, с. 47].

На переконання В.А. Панчука, адміністративні права помічника судді можна систематизувати у вказані групи, що дозволяє чітко розмежувати їхній зміст, спрямованість та юридичну природу. Розкрию кожную групу трохи детальніше, спираючись на логіку класифікації та сучасні підходи:

1. Основоположні права. Включають права, гарантовані Конституцією України та іншими нормативними актами, зокрема право на свободу, повагу до особистості, честі та гідності. Для помічника судді це означає, що його особисті права не можуть бути порушені під час виконання службових обов'язків, а будь-які дисциплінарні дії мають здійснюватися виключно в межах закону.

2. Соціально-правові права. Забезпечують соціальний та правовий захист помічника судді, включають право на своєчасну оплату праці, матеріально-технічне забезпечення, соціальні гарантії, пенсійне забезпечення, відпустки, страхування та інші соціальні гарантії. Ця група

прав спрямована на створення умов для належного виконання службових обов'язків без порушення соціальних гарантій.

3. Фінансово-правові права. Дають можливість контролювати і запитувати інформацію щодо організації планово-фінансової діяльності суду та бухгалтерського обліку, що забезпечує прозорість витрат та раціональне використання ресурсів суду. Це право дозволяє помічнику судді брати участь у фінансово-організаційних процесах, які впливають на ефективність роботи суду.

4. Організаційно-правові та інформаційні права. Передбачають можливість організовувати роботу судді (планування справ, підготовка матеріалів, систематизація документів) та користуватися інформаційними базами даних і телекомунікаційними мережами відповідного суду. Ці права безпосередньо пов'язані з виконанням службових функцій помічника та забезпечують ефективне здійснення правосуддя.

5. Професійні права. Включають право на професійне навчання, участь у нарадах, засіданнях робочих груп, конференціях, семінарах, стажуваннях та інших заходах, що сприяють підвищенню кваліфікації і компетентності помічника судді. Ця група прав формує професійний потенціал помічника та дозволяє реалізувати ініціативу щодо вдосконалення організації роботи судді.

Таким чином, класифікація В.А. Панчука [107, с. 114] дає можливість системно оцінити права помічника судді з точки зору їхнього призначення: від захисту особистих і соціальних гарантій до професійної підготовки та участі у забезпеченні роботи суду. Вона також підкреслює комплексний характер статусу помічника судді, який поєднує службову, організаційну та консультативну функції.

З огляду на наведене, *адміністративні права помічника судді доцільно розуміти як визначені й гарантовані нормами законодавства основні юридичні можливості цього суб'єкта права, що виражають допустиму та потенційно можливу поведінку помічника судді. Зазначені права*

реалізуються ним у процесі виконання професійних обов'язків і спрямовані на організаційно-правове забезпечення здійснення судочинства, а також на охорону й захист прав, свобод і законних інтересів осіб у сфері судоустрою.

Визначивши загальне поняття, доцільно зосередити увагу на характерних рисах адміністративних прав помічника судді. До них належать: необхідність певної поведінки; наявність кореспондуючого юридичного обов'язку з боку зобов'язаного суб'єкта; спрямованість на задоволення інтересів правомочної особи; існування виключно в межах відповідних правовідносин; визначення як міри належної поведінки; нерозривний зв'язок із суб'єктивним юридичним правом; нормативне закріплення; а також забезпечення й гарантування з боку держави [144].

Узагальнюючи викладене, до основних особливостей адміністративних прав помічника судді слід віднести такі обставини: по-перше, вони мають державну гарантію та перебувають під охороною публічної влади; по-друге, передбачають можливість вчинення визначених законом дій; по-третє, виникають і реалізуються в процесі професійної діяльності, тобто в межах конкретних правових відносин; по-четверте, відображають правовий статус помічника судді, визначаючи його функціональну роль і місце в системі судової влади; по-п'яте, їх призначенням є забезпечення належної організації судочинства та ефективний захист прав, свобод і законних інтересів учасників правовідносин у сфері судоустрою.

Відповідно до п. 19 Рішення Ради суддів України 18.05.2018 р. № 21. «Про затвердження Положення про помічника судді» [126] помічник судді має право:

- користуватись правами і свободами, які гарантуються громадянам України Конституцією і законами України;
- отримувати від працівників апарату суду, до якого він прикріплений, документи та інформацію, необхідні для виконання своїх обов'язків;

- користуватися інформаційними базами даних, телекомунікаційними мережами відповідного суду в установленому порядку;
- вносити пропозиції судді щодо організації своєї роботи;
- за погодженням із суддею брати участь у конференціях, семінарах, круглих столах, форумах, інших науково-практичних заходах, а за поданням судді - проходити стажування у відповідних підрозділах державних органів;
- брати участь у нарадах, зборах трудового колективу та інших подібних заходах відповідного суду;
- підвищувати свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду;
- на повагу особистої гідності, справедливе і шанобливе ставлення до себе з боку керівників, співробітників і громадян;
- на оплату праці відповідно до чинного законодавства;
- на соціальний і правовий захист відповідно до свого статусу.

Зупинимося на розкритті зазначених прав помічника судді.

Право помічників судді користуватися правами і свободами, гарантованими громадянам України Конституцією та законами України, означає, що перебування особи на посаді в апараті суду не змінює і не скасовує її конституційного статусу як громадянина. Відповідно до положень Конституції України [62], зокрема статей 21, 22 та 24, усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах, а закріплені права і свободи є невідчужуваними та непорушними. Отже, помічник судді, виконуючи службові обов'язки, одночасно залишається повноправним носієм загальногромадянських прав і свобод.

У період 2022–2025 років реалізація цього права набула особливого значення у зв'язку з дією воєнного стану. Помічники суддів, як і інші громадяни України, зберегли право на життя, особисту безпеку та повагу до людської гідності. Практичним проявом цього стало впровадження у 2022–

2023 роках спеціальних заходів щодо організації безпечних умов праці в судах, зокрема переведення працівників апарату суду на дистанційний режим роботи, тимчасове переміщення судів із зон активних бойових дій та забезпечення можливості евакуації. Такі заходи свідчать про реальне здійснення конституційного права на безпеку та належні умови праці в умовах воєнної загрози.

Помічники суддів користуються правом на недоторканність приватного і сімейного життя, захист честі, гідності та персональних даних. У 2022–2025 роках це право набуло додаткового значення у зв'язку зі зростанням випадків незаконного поширення персональної інформації працівників судів у мережі Інтернет. У таких ситуаціях помічники суддів мали можливість реалізувати своє конституційне право на захист шляхом звернення до правоохоронних органів, кіберполіції та застосування норм законодавства про захист персональних даних.

Як громадяни України, помічники суддів зберігають політичні права, зокрема право брати участь у виборах і референдумах, а також свободу політичних переконань. Хоча у 2022–2025 роках виборчі процеси були тимчасово призупинені у зв'язку з воєнним станом, це не означає втрати відповідних прав, а лише відтермінування їх реалізації. При цьому службове становище помічника судді зумовлює необхідність дотримання принципу політичної нейтральності під час виконання професійних обов'язків, що не є скасуванням політичних прав, а виступає формою їх правового регулювання.

Свобода думки і слова також належить до гарантованих прав помічників суддів. Водночас у 2022–2025 роках особливої актуальності набули вимоги щодо недопущення розголошення службової інформації, матеріалів судових справ та відомостей, що можуть зашкодити авторитету судової влади або національній безпеці. Таким чином, право на свободу слова реалізується помічниками суддів з урахуванням професійної етики, правил внутрішнього службового розпорядку та законодавчих обмежень, встановлених на період воєнного стану.

Важливе місце у структурі прав помічників суддів посідають соціально-економічні права, насамперед право на працю та соціальний захист. У 2022–2024 роках законодавством України були запроваджені спеціальні механізми регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, що дозволило зберегти за помічниками суддів робочі місця, забезпечити можливість дистанційної роботи та гарантувати виплату заробітної плати. Також зберігалися соціальні гарантії у разі тимчасової непрацездатності, мобілізації або набуття статусу внутрішньо переміщеної особи.

Помічники суддів користуються правом на освіту, професійний розвиток і свободу творчої діяльності. У 2022–2025 роках це право реалізовувалося, зокрема, через участь у дистанційних програмах підвищення кваліфікації, організованих Національною школою суддів України, а також у міжнародних освітніх проєктах, присвячених питанням прав людини, воєнних злочинів і застосування міжнародного гуманітарного права. Такі форми навчання дозволили забезпечити безперервність професійного розвитку навіть в умовах воєнного стану.

Невід’ємною складовою конституційного статусу помічника судді є право на судовий захист. У 2022–2025 роках це право реалізовувалося, зокрема, шляхом оскарження рішень роботодавця щодо зміни істотних умов праці, переведення, дисциплінарних заходів або інших управлінських рішень. Помічники суддів мали можливість звертатися до судів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а за наявності підстав – використовувати міжнародні механізми захисту прав людини.

Таким чином, право помічників суддів користуватися правами і свободами, гарантованими громадянам України Конституцією і законами України, у 2022–2025 роках реалізовувалося з урахуванням особливостей воєнного стану та специфіки служби в судовій системі. Водночас ці обставини не призвели до скасування або втрати конституційних прав, а лише визначили спеціальний порядок і межі їх здійснення. Помічники суддів

залишаються повноправними громадянами України, чий правовий статус поєднує загальногромадянські права і службові обмеження, спрямовані на забезпечення ефективного та авторитетного функціонування судової влади.

Наступним правом помічника судді є отримувати від працівників апарату суду, до якого він прикріплений, документи та інформацію, необхідні для виконання своїх обов'язків.

Право помічника судді отримувати від працівників апарату суду, до якого він прикріплений, документи та інформацію, необхідні для виконання своїх обов'язків, є однією з ключових організаційно-правових гарантій належного забезпечення діяльності судді та ефективного функціонування правосуддя загалом. Зазначене право має нормативне закріплення в законодавстві України та підзаконних актах, що регламентують статус і діяльність помічника судді.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя здійснює правосуддя за участю помічника судді, який забезпечує підготовку справ до розгляду, опрацювання матеріалів, аналіз судової практики та законодавства, а також виконує інші доручення судді, пов'язані зі здійсненням правосуддя [133]. Для реалізації цих функцій помічник судді повинен мати реальний доступ до матеріалів судових справ, внутрішніх організаційних документів, статистичних даних, інформації з автоматизованої системи документообігу суду та інших відомостей, що перебувають у розпорядженні апарату суду.

Більш конкретизовано відповідне право закріплюється у підзаконному нормативному регулюванні, зокрема у Положенні про помічника судді, затвердженому рішенням Ради суддів України. Згідно з цим актом, помічник судді має право в установленому порядку отримувати від працівників апарату суду документи та інформацію, необхідні для виконання покладених на нього завдань [126]. Йдеться як про процесуальні документи (позовні заяви, відзивы, клопотання, докази, проекти судових рішень), так і про

організаційно-розпорядчу документацію (накази, розпорядження, графіки, довідки), якщо вони пов'язані з діяльністю судді.

Зміст цього права має комплексний характер. По-перше, воно забезпечує функціональну спроможність помічника судді виконувати аналітичну, підготовчу та організаційну роботу. Без оперативного доступу до необхідної інформації неможливим є якісне формування проєктів судових рішень, узагальнення судової практики чи підготовка довідкових матеріалів. По-друге, це право сприяє дотриманню розумних строків розгляду справ, оскільки дозволяє уникнути затримок, пов'язаних із формальними погодженнями чи необґрунтованими відмовами в наданні інформації.

Водночас реалізація цього права здійснюється з урахуванням вимог законодавства про захист інформації з обмеженим доступом, персональних даних та таємниці нарадчої кімнати. Помічник судді, як працівник апарату суду, зобов'язаний дотримуватися режиму конфіденційності та не розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків [126]. Таким чином, право на отримання документів та інформації кореспондується з обов'язком їх належного зберігання та використання виключно в межах службових повноважень.

Слід також підкреслити, що зазначене право має внутрішньоорганізаційний характер і реалізується в межах службової взаємодії між помічником судді та працівниками апарату суду. Воно не надає помічнику статусу самостійного суб'єкта владних повноважень, однак забезпечує належне інформаційне підґрунтя для діяльності судді. У цьому контексті право на отримання документів та інформації виступає складовою правового статусу помічника судді, що поєднує елементи службової підпорядкованості та функціональної автономії у межах виконання доручень судді.

Отже, право помічника судді отримувати від працівників апарату суду документи та інформацію, необхідні для виконання своїх обов'язків, є важливою гарантією ефективного здійснення правосуддя. Воно забезпечує

належну організацію роботи судді, сприяє оперативності та якості судового розгляду, а також формує належний рівень внутрішньої координації в системі суду, за умови дотримання вимог законодавства щодо захисту інформації та службової дисципліни [126].

Право помічника судді отримувати від працівників апарату суду документи та інформацію, необхідні для виконання своїх обов'язків, продовжує залишатися ключовою гарантією належного функціонування судової системи. За останні роки ця норма практично реалізується у щоденній діяльності судів, зокрема у контексті активного впровадження електронного документообігу та автоматизованих систем суду.

Наприклад, у 2022 році Дніпровський апеляційний суд у своєму звіті про діяльність помічників суддів зазначав, що саме завдяки доступу до електронної системи документообігу та внутрішніх довідок апарату суду помічники мали змогу готувати проєкти рішень та узагальнення практики без затримок [176]. Цей випадок показує, що право на отримання документів дозволяє оперативно виконувати службові обов'язки навіть у періоди високого навантаження.

У 2023 році Верховний Суд у публічному коментарі до судової практики підкреслив, що помічники суддів отримують доступ до справ та інформації в межах своїх повноважень, включаючи документи, які перебувають на розгляді апарату суду, що дозволяє забезпечити підготовку проєктів рішень та аналітичних довідок [55]. Особливо це стосувалося справ із великою кількістю процесуальних документів, коли ефективний доступ до інформації є критично важливим для своєчасного розгляду справ.

У 2024 році в рамках моніторингу електронного документообігу в адміністративних судах Києва було зафіксовано, що помічники суддів активно користувалися правом отримувати від працівників апарату довідки про стан справ, статистичні дані та внутрішні розпорядчі документи. Це забезпечило підготовку аналітичних матеріалів та проєктів рішень у справах

про захист прав громадян і підприємств, зокрема у справах щодо виконання рішень у сфері земельних правовідносин.

У 2025 році у Львівському окружному адміністративному суді відзначали, що оперативний доступ помічників суддів до документів апарату суду дозволив зменшити середній час підготовки проєктів рішень на 15–20%, особливо у справах, пов'язаних із податковими та майновими спорами [55]. Такий результат демонструє, що право отримувати документи та інформацію не є формальністю, а реально впливає на ефективність судочинства.

Отже, практика 2022–2025 років підтверджує, що право помічника судді на отримання документів та інформації від працівників апарату суду є ефективним інструментом забезпечення належного виконання службових обов'язків, особливо у періоди інтенсивного використання електронних систем документообігу та високого навантаження судових установ. Ця норма не лише сприяє оперативності судового процесу, а й забезпечує точність та якість підготовчих матеріалів для суддів.

Наступним правом помічника судді є користуватися інформаційними базами даних, телекомунікаційними мережами відповідного суду в установленому порядку.

Право помічника судді користуватися інформаційними базами даних та телекомунікаційними мережами відповідного суду в установленому порядку є складовою його службового статусу та безпосередньо пов'язане із забезпеченням належної діяльності судді під час здійснення правосуддя. Це право має організаційно-процесуальний характер і спрямоване на створення умов для оперативної, повної та якісної підготовки матеріалів судової справи.

Нормативною основою реалізації такого права виступають положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [133], підзаконні акти Державної судової адміністрації України, Типове положення про помічника судді, Інструкція з діловодства в судах, а також акти, що регламентують функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Вони визначають обсяг повноважень помічника судді, порядок

надання доступу до інформаційних ресурсів та вимоги щодо захисту інформації.

Зміст цього права охоплює можливість доступу до автоматизованої системи документообігу суду, електронних матеріалів судових справ, реєстрів процесуальних документів, статистичних модулів, архівів судових рішень, а також до Єдиного державного реєстру судових рішень та інших державних реєстрів у межах службових повноважень. Помічник судді використовує зазначені ресурси для підготовки проєктів процесуальних документів, аналізу доказів, перевірки відомостей про учасників справи, формування довідкових матеріалів та забезпечення контролю за процесуальними строками.

Користування телекомунікаційними мережами суду включає застосування службової електронної пошти, внутрішніх мереж передачі даних, систем відеоконференцзв'язку, засобів електронного документообігу та інших цифрових інструментів, які забезпечують функціонування суду. Особливого значення це право набуло в умовах цифровізації судової системи та впровадження електронного судочинства, коли значна частина процесуальних дій здійснюється в електронній формі.

Формулювання «в установленому порядку» означає, що доступ до інформаційних баз і мереж є регламентованим. Він надається на підставі відповідного адміністративного рішення керівництва апарату суду, із визначенням рівня доступу та функціональних обмежень. Помічник судді зобов'язаний дотримуватися вимог законодавства про захист інформації, правил кібербезпеки, режиму конфіденційності та не допускати використання службових ресурсів у приватних цілях. Усі дії в інформаційних системах фіксуються технічними засобами, що забезпечує контроль та персональну відповідальність користувача.

Реалізація цього права є необхідною умовою виконання основних обов'язків помічника судді, зокрема аналітичної роботи, підготовки проєктів судових рішень, узагальнення судової практики та організаційного

забезпечення розгляду справ. Без доступу до відповідних інформаційних ресурсів неможливо забезпечити оперативність судового провадження, дотримання процесуальних строків та належний рівень аргументації судових актів.

Таким чином, право помічника судді користуватися інформаційними базами даних і телекомунікаційними мережами суду має функціонально-службовий характер, є інструментом реалізації принципів електронного правосуддя та водночас супроводжується підвищеною юридичною відповідальністю за збереження та правомірне використання інформації.

Зупинемося на праві помічника судді вносити пропозиції судді щодо організації своєї роботи.

Право помічника судді вносити пропозиції судді щодо організації своєї роботи є важливою складовою його службового статусу та відображає допоміжний, але водночас професійно-ініціативний характер діяльності помічника. Воно спрямоване на підвищення ефективності здійснення правосуддя та оптимізацію внутрішньої організації праці судді.

Нормативно це право впливає із загальних положень законодавства про судоустрій та підзаконних актів, що регламентують діяльність помічника судді. Хоча помічник не є суб'єктом здійснення правосуддя і не приймає процесуальних рішень, він виконує аналітичну, організаційну та підготовчу роботу, що безпосередньо впливає на якість і своєчасність розгляду справ. Саме тому законодавець передбачає можливість його професійної ініціативи в межах визначених функцій.

Зміст цього права полягає в можливості помічника судді висловлювати судді обґрунтовані пропозиції щодо оптимізації робочих процесів, зокрема: планування розгляду справ; розподілу часу для підготовки проєктів судових рішень; систематизації матеріалів судових справ; використання інформаційних ресурсів; удосконалення внутрішнього документообігу; узагальнення судової практики; підготовки аналітичних довідок. Такі пропозиції можуть стосуватися також покращення взаємодії з апаратом суду,

впровадження цифрових інструментів, оптимізації підготовки до судових засідань або впорядкування роботи з електронними доказами.

Важливо підкреслити, що це право має дорадчий характер. Остаточне рішення щодо організації своєї діяльності приймає суддя, оскільки саме він несе персональну відповідальність за здійснення правосуддя та дотримання процесуальних строків. Пропозиції помічника не можуть стосуватися змісту майбутнього судового рішення або впливати на внутрішнє переконання судді щодо вирішення справи по суті. Межа цього права проходить там, де починається процесуальна самостійність судді.

Реалізація зазначеного права сприяє формуванню ефективної моделі співпраці «суддя – помічник», що ґрунтується на принципах довіри, професійної компетентності та службової дисципліни. У сучасних умовах зростання навантаження на суддів та цифровізації судочинства таке право набуває особливої ваги. Помічник, який безпосередньо працює з матеріалами справ, статистикою, електронними системами та судовою практикою, може виявляти організаційні проблеми та пропонувати шляхи їх вирішення, що позитивно впливає на оперативність та якість правосуддя.

Таким чином, право помічника судді вносити пропозиції щодо організації своєї роботи є проявом його професійної ініціативи в межах службових повноважень. Воно має допоміжний, дорадчий характер, спрямований на раціоналізацію діяльності судді, підвищення ефективності судового провадження та забезпечення належного рівня організації праці в суді, водночас не посягаючи на незалежність і процесуальну самостійність судді.

Далі є право помічника судді за погодженням із суддею брати участь у конференціях, семінарах, круглих столах, форумах, інших науково-практичних заходах, а за поданням судді - проходити стажування у відповідних підрозділах державних органів.

Право помічника судді за погодженням із суддею брати участь у конференціях, семінарах, круглих столах, форумах та інших науково-

практичних заходах, а за поданням судді – проходити стажування у відповідних підрозділах державних органів, є важливою складовою професійного розвитку та підвищення ефективності діяльності судді. Це право поєднує службові обов’язки помічника з можливістю особистісного та професійного зростання, що сприяє як розвитку самого помічника, так і удосконаленню організації роботи суду.

Нормативне підґрунтя цього права визначено у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [133], який закріплює загальні засади професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду. Конкретизація прав і обов’язків помічника судді міститься у Типовому положенні про помічника судді, затвердженому наказом Державної судової адміністрації України, де передбачено, що помічник судді має право в межах своїх службових повноважень вносити пропозиції щодо організації роботи, брати участь у навчальних і науково-практичних заходах, а також проходити стажування за ініціативою судді. Крім того, порядок проходження стажування регламентується положеннями Державної судової адміністрації щодо підготовки та стажування працівників апарату суду.

Участь у конференціях, семінарах, круглих столах, форумах та інших науково-практичних заходах надає помічникові можливість підвищувати професійний рівень, отримувати актуальну інформацію про зміни в законодавстві та судовій практиці, обмінюватися досвідом із колегами з інших судів та науковими установами, удосконалювати навички аналітичної та організаційної роботи при підготовці матеріалів для судді. Таке право реалізується за погодженням із суддею, що забезпечує узгодженість із графіком судді та службовими завданнями помічника.

Проходження стажування у підрозділах державних органів за поданням судді дозволяє помічникові ознайомитися з організаційними та процесуальними аспектами діяльності органів влади, набути практичних навичок у сфері правозастосування, удосконалити знання щодо електронних систем обігу документів та адміністрування процесуальних реєстрів,

підвищити компетентність при підготовці аналітичних довідок, проєктів процесуальних документів та пропозицій щодо організації роботи судді.

Реалізація цього права сприяє професійному розвитку помічника судді та підвищенню ефективності його допоміжної діяльності, водночас вона завжди здійснюється з урахуванням службових обов'язків і не порушує процесуальну самостійність судді. Помічник зобов'язаний дотримуватися внутрішніх правил суду та підрозділів, де проходить стажування, та забезпечувати, щоб участь у заходах не перешкоджала виконанню основних службових обов'язків [109].

Для забезпечення безперервного навчання та підвищення кваліфікації працівників апаратів судів, ДСА України погоджено Стандартизовані програми НШС України з підготовки та підвищення рівня кваліфікації працівників апаратів судів на 2023 та 2024 роки. Крім того, Національна школа суддів України у 2023 році забезпечила підготовку та підвищення рівня кваліфікації 9 763 працівники апаратів судів, з них 942 керівники апаратів місцевих апеляційних судів та їх заступники, 2 465 помічників суддів [39, с. 53].

Таким чином, це право є інструментом професійного та науково-практичного зростання помічника судді, дозволяє підвищувати його компетенції, сприяє удосконаленню організації роботи судді та загальній ефективності судового процесу, реалізується виключно за погодженням чи поданням судді, що забезпечує баланс між службовими обов'язками та можливістю розвитку.

Брати участь у нарадах, зборах трудового колективу та інших подібних заходах відповідного суду.

Право помічника судді брати участь у нарадах, зборах трудового колективу та інших подібних заходах відповідного суду є важливою складовою його службового статусу та організаційної діяльності. Це право забезпечує ефективну взаємодію помічника судді з іншими працівниками апарату суду та самим суддею, дозволяє отримувати актуальну інформацію

щодо внутрішньої організації роботи суду, обговорювати питання адміністративного і організаційного характеру, а також вносити пропозиції щодо вдосконалення процесів документообігу та організації роботи суду.

Нормативно це право впливає із Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [133], який визначає загальні засади організації діяльності судів та апарату суду, у тому числі регламентує права працівників апарату на участь у колективних заходах і обговорення питань організації роботи. Конкретизація цього права міститься у Типовому положенні про помічника судді, затверджену наказом Державної судової адміністрації України, де передбачено, що помічник судді має право брати участь у нарадах, зборах трудового колективу, колегіях та інших подібних заходах суду з метою обговорення організаційних, адміністративних та професійних питань. Інструкції з організації внутрішнього документообігу та адміністративної роботи в судах регламентують порядок проведення нарад, зборів і колегіальних обговорень, визначають учасників і їх права та обов'язки у таких заходах [43].

Зміст цього права включає можливість брати участь у нарадах суду або апарату суду, де обговорюються питання розподілу справ, планування судових засідань, аналіз судової практики та виконання адміністративних завдань, а також у зборах трудового колективу, де розглядаються питання покращення внутрішньої організації роботи суду, дотримання трудової дисципліни та вирішення соціально-професійних питань. Помічник судді може також брати участь у інших колегіальних заходах, таких як робочі групи чи комісії, що займаються оптимізацією внутрішніх процесів та документального обігу.

Порядок реалізації цього права передбачає участь помічника у заходах за розпорядженням керівництва суду або судді, до якого він прикріплений. Помічник має право висловлювати пропозиції та зауваження, що стосуються його службових обов'язків або організації роботи суду, проте він не

втручається у процесуальні рішення судді. Усі пропозиції розглядаються у межах компетенції колективу або керівника апарату суду.

Практичне значення цього права полягає у підвищенні оперативності та якості організаційної роботи помічника, інтеграції його в трудовий колектив та комунікаційні процеси суду, можливості впливати на оптимізацію робочих процесів у межах компетенції та своєчасного отримання інформації щодо змін у внутрішніх регламентах і процедурах. У сучасних умовах цифровізації судової системи участь помічника у нарадах та зборах колективу є ключовою для ефективної координації роботи та виконання доручень судді.

Таким чином, право помічника судді брати участь у нарадах, зборах трудового колективу та інших подібних заходах є елементом його службового статусу, що забезпечує ефективну організацію роботи, комунікацію з апаратом суду, професійний розвиток та удосконалення внутрішніх процесів. Воно реалізується в межах службових повноважень, дозволяє вносити пропозиції щодо оптимізації роботи та сприяє підвищенню загальної ефективності судового процесу.

Підвищувати свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду є наступне право помічника судді, яке розглянемо нижче.

Право помічника судді підвищувати свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду є невід'ємною складовою його службового статусу та професійного розвитку. Воно дозволяє помічникові не лише удосконалювати власні знання й навички, а й підвищувати ефективність виконання службових обов'язків, зокрема підготовки матеріалів для судді, аналітичної роботи та організації внутрішніх процесів у суді.

Нормативне підґрунтя цього права закріплено у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [133], який визначає загальні засади підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду, а також у Типовому положенні про помічника судді, затвердженому наказом Державної судової

адміністрації України, де передбачено право помічника судді проходити навчальні програми, тренінги, семінари та інші заходи з підвищення професійного рівня. Додатково порядок підготовки та стажування регламентується положеннями Державної судової адміністрації України щодо професійного розвитку працівників апарату суду.

Підвищення професійного рівня помічника судді включає участь у навчальних програмах та тренінгах, присвячених змінам у законодавстві, судовій практиці, адміністративній роботі суду та цифровізації судочинства. Також до цього права належить проходження стажування у підрозділах державних органів за поданням судді, що дає можливість ознайомитися з практикою організації роботи та правозастосування в інших державних структурах. Крім того, помічник судді може брати участь у науково-практичних заходах, конференціях, круглих столах і форумах, де обговорюються питання правозастосування та удосконалення організації судової роботи. У межах системи підготовки та підвищення кваліфікації працівники апарату суду можуть отримувати сертифікації або інші документи, що підтверджують рівень їх професійної підготовки та компетентності.

Участь у навчанні та підвищенні кваліфікації здійснюється за погодженням із суддею або керівництвом суду. Помічник судді має право отримувати службовий час та інші організаційні умови для проходження навчання, при цьому підвищення кваліфікації не повинно перешкоджати виконанню основних службових обов'язків.

Реалізація цього права дозволяє підвищувати фахову компетентність помічника судді, удосконалювати його організаційні та аналітичні навички, ефективно взаємодіяти з суддею та апаратом суду, сприяє підвищенню загальної ефективності судового процесу та вдосконаленню внутрішніх процедур. Це право є важливим механізмом професійного та кар'єрного розвитку помічника судді, що забезпечує його безперервне навчання та інтеграцію у систему сучасного правосуддя [146].

Наприклад, Національною школою суддів України з 7 – 11 квітня 2025 року здійснено підготовки та підвищення кваліфікації помічників суддів місцевих загальних та апеляційних судів (*тривалість 38 академічних годин*) у програмі “Zoom” [135]

Проблемні питання, пов’язані з правом помічника судді підвищувати свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду, мають комплексний характер і відображають як організаційні, так і практичні труднощі у реалізації цього права.

Однією з основних проблем є обмеженість доступу до навчальних програм. Хоча законодавство передбачає право помічника судді проходити курси підвищення кваліфікації, на практиці доступ до таких програм може бути обмежений через недостатню кількість бюджетних коштів на навчання, обмежену кількість місць у сертифікаційних курсах та семінарах, а також нерівномірний розподіл ресурсів між судами різних рівнів та регіонів. У результаті помічники суддів у малих або віддалених судах мають менше можливостей для професійного розвитку порівняно з колегами у великих містах.

Ще однією проблемою є залежність участі у навчанні від погодження судді. Участь помічника судді у навчальних програмах та стажуваннях відбувається за погодженням або поданням судді, що створює ризик суб’єктивного обмеження доступу до підвищення кваліфікації. Навіть висококваліфікований та мотивований помічник може бути обмежений у можливостях професійного розвитку через відсутність ініціативи або небажання судді сприяти участі у навчанні.

Також існує проблема конфлікту навчання з основними службовими обов’язками. Проходження курсів, тренінгів, вебінарів або стажування потребує часу, який може перешкоджати виконанню щоденних обов’язків помічника судді, таких як підготовка матеріалів справ, аналітичних довідок, проєктів рішень та контроль за дотриманням процесуальних строків.

Відсутність чіткої організаційної підтримки з боку суду може призводити до перевантаження та зниження ефективності роботи.

Проблемою є також недостатня системність навчання. Існуючі програми підвищення кваліфікації не завжди охоплюють всі потреби помічника судді, зокрема недостатньо уваги приділяється цифровізації судочинства, аналітичній роботі та підготовці статистичних довідок. Відсутність практично орієнтованих курсів ускладнює формування повного спектру компетенцій, необхідних для ефективної роботи помічника судді.

Серед проблем слід зазначити і недостатню мотивацію та стимулювання. Відсутність чіткої системи заохочення помічників суддів до підвищення кваліфікації, як матеріального, так і кар'єрного, знижує мотивацію проходити навчання та брати участь у науково-практичних заходах, що негативно впливає на розвиток їх професійних компетенцій.

Іншим питанням є проблеми оцінки ефективності навчання. На практиці не існує стандартизованого механізму визначення того, наскільки підвищення кваліфікації помічника судді вплинуло на якість його роботи та організаційні процеси в суді. Це ускладнює планування подальших навчальних програм та визначення пріоритетів у професійному розвитку.

Нарешті, важливою проблемою є нерівний доступ до професійного розвитку між судами різного рівня та регіонів. Помічники суддів у великих обласних центрах мають більше можливостей для участі у тренінгах, семінарах та конференціях, тоді як працівники судів у малих містах або віддалених регіонах часто позбавлені таких шансів. Це створює диспропорцію у рівні професійної підготовки помічників суддів та уніфікації стандартів роботи апарату суду по всій країні.

Таким чином, реалізація права помічника судді підвищувати свій професійний рівень пов'язана з низкою проблем, що включають обмежений доступ до навчання, залежність від погодження судді, конфлікт з основними обов'язками, недостатню системність програм, низьку мотивацію та відсутність механізмів оцінки ефективності навчання, а також нерівні

можливості для працівників судів різних регіонів. Ці проблеми потребують системного вирішення для забезпечення ефективного професійного розвитку помічників суддів і підвищення якості роботи судової системи в цілому.

Далі є право помічника судді на повагу особистої гідності, справедливе і шанобливе ставлення до себе з боку керівників, співробітників і громадян.

Право помічника судді на повагу особистої гідності та справедливе і шанобливе ставлення до себе з боку керівників, співробітників і громадян є одним із фундаментальних елементів його службового статусу. Воно гарантує захист особистості помічника судді, формує етичну та професійну атмосферу в суді і забезпечує умови для ефективного виконання службових обов'язків.

Нормативно це право закріплено в Конституції України [62], яка гарантує кожній людині право на повагу гідності та недоторканність особистості (ст. 28), що є базовим принципом для будь-яких трудових відносин. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [133] передбачає, що працівники апарату суду, зокрема помічники суддів, користуються всіма правами працівників державних установ, зокрема правом на гідні умови праці та справедливе ставлення з боку керівництва та колег. Крім того, Кодекс законів про працю України гарантує працівникам право на повагу до їхньої гідності, забороняє будь-які форми психологічного або фізичного тиску, а також забезпечує захист від дискримінації та принижень [53].

Сутність цього права полягає у забезпеченні справедливого та шанобливого ставлення до помічника судді. Справедливе ставлення передбачає рівне та неупереджене ставлення з боку керівництва, колег і громадян, без дискримінації за ознаками статі, віку, раси, політичних або інших поглядів. Шанобливе ставлення означає коректне спілкування, відсутність принижень, образ чи агресивної поведінки. Право включає також захист від будь-якого тиску чи неправомірного впливу та створення умов для морального та психологічного комфорту під час виконання службових обов'язків.

Реалізація цього права має практичне значення для забезпечення безпечної та ефективної роботи помічника судді. Вона сприяє формуванню поважної та етичної робочої атмосфери, захищає працівника від принижень або неправомірних дій, підвищує ефективність роботи апарату суду і зміцнює довіру громадян до судової системи. Забезпечення поваги особистої гідності працівників апарату суду є важливим елементом професійної культури судової влади та гарантією високого рівня правосуддя.

Важливим правом помічника судді є на оплату праці відповідно до чинного законодавства.

Згідно із ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [62]. Права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Згідно ст. 48 кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Відповідно до ст. 47 кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Згідно із ст. ст. 21, 43 Конституції України [62], ст. ст. 94, 115 КЗпП України [53], ст. ст. 21, 24 Закону України «Про оплату праці» кожна людина має право на заробітну плату за виконану роботу та її своєчасне одержання в повному обсязі [131]. Статтею 43 Конституції України передбачено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. При цьому право на працю, безпосередньо включає право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне

існування людини та її сім'ї. Звідси, особливого значення набуває право на своєчасне одержання винагороди за працю та її правовий захист.

В 2020 році дуже гостро постало питання стосовно оплати праці для працівників апарату суду, в тому числі і для помічників суддів. У 2020 році розмір посадового окладу помічника судді місцевого загального суду складає 9921 грн. Якщо брати в динаміці, то в 2025 році зарплата у помічників суддів в залежності від суду складає від 20 863 до 34 507 грн [38].

Працівникам патронатної служби виплачується: надбавка у відсотках до посадового окладу за вислугу років у державних органах у таких розмірах: понад 3 роки – 10 відсотків, понад 5 років – 15, понад 10 років – 20, понад 15 років – 25, понад 20 років – 30, понад 25 років – 40 відсотків посадового окладу.

При цьому до стажу для встановлення надбавки за вислугу років включаються раніше набутий стаж державної служби, в тому числі з урахуванням періодів роботи, передбачених частиною другою статті 46 Закону України «Про державну службу».

Втім, у 2020 році помічник судді місцевого загального суду не отримує ні премії, ні надбавки за інтенсивність праці, яка передбачена чинним законодавством, незважаючи на те, що з 2018 року змінилися кваліфікаційні вимоги для помічника судді в частині освіти. Так, відповідно до положення про помічника судді, затвердженого рішенням ради суддів від 18.05.2018 № 21, помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Таким чином, держава піднімає кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду помічників суддів, втім заробітна плата не зростає разом кваліфікаційними вимогами.

З початку 2020 року працівники апаратів судів почали звертатися до Президента Зеленського з відкритими листами. Додаток №4

26 березня 2020 року Вища рада правосуддя ухвалила публічне звернення до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України щодо критичної ситуації із фінансовим забезпеченням судів, в якому заявила про

дефіцит видатків на оплату праці співробітників апаратів судів у розмірі 4,7 млрд гривень. «Оплата праці співробітників апаратів судів (секретарів судових засідань, помічників суддів, працівників канцелярій тощо) виявилася недофінансованою у 2020 році на 80 %. Коли ми почали вивчати цю проблему, з'ясувалось, що кошти на самі зарплати в бюджеті були передбачені, а на сплату податків, які нараховуються при виплаті зарплат (єдиний соціальний внесок, внески до Пенсійного фонду України тощо), – ні. Таким чином, суди фактично не могли виплатити зарплату працівникам апаратів», – про що повідомив Олексій Маловацький заступник Голови Вищої ради правосуддя в інтерв'ю інтернет-виданню «Главком». Ця ситуація, на його думку, загрожує колапсом системи правосуддя, оскільки суди не зможуть здійснювати свої функції, якщо кваліфікований судовий персонал почне масово звільнятися. Додаток № 5

Рада суддів України вивчила питання щодо стану оплати праці працівників апаратів судів, у зв'язку з чим 24 квітня 2020 року було постановлено рішення, відповідно до якого:

Після внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» та отримання додаткових бюджетних призначень на оплату праці, Державна судова адміністрація України отримала завдання здійснити вирівнювання річного фонду оплати праці працівників апаратів судів. Це передбачає першочергове забезпечення бюджетними асигнуваннями обов'язкових складових заробітної плати, таких як посадовий оклад, ранг та вислуга років, а також підтримання рівня стимулюючих виплат пропорційно до фонду обов'язкових виплат, використовуючи для цього вивільнені кошти фонду суддівських винагород. З метою врахування кадрових змін було визначено необхідність переходу від регулювання місячного фонду оплати праці до управління річним фондом.

У свою чергу, суди зобов'язані забезпечувати рівномірний графік відпусток протягом року як для суддів, так і для працівників апаратів судів. При нарахуванні стимулюючих виплат слід уникати ситуацій, коли розмір

таких виплат окремим працівникам суттєво відрізняється від середнього рівня по апарату, а також запобігати надмірному навантаженню на фонд оплати праці через одночасне надання матеріальних допомог. Важливо підтримувати пропорційність між фондом суддівських винагород та фондом оплати праці працівників апаратів судів протягом всього року, що забезпечує стабільність фінансового та соціального становища персоналу судових установ.

На підставі вищенаведеного, обурені бездіяльністю зі сторони влади, не тільки помічники суддів, але й інші працівники апарату суду подали петицію №41/003728-20еп з метою збільшення заробітної плати для працівників апарату суду. Втім, на момент вивчення даного питання ситуація з оплатою праці не змінилася.

Також, необхідно звернути увагу на той факт, що в 2020 році відбулася пандемія коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19), спричинена SARS-CoV-2. Суди не припинили свою діяльність та працювали у звичайному режимі. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2020 р. № 375 «Деякі питання оплати праці (грошового забезпечення) окремих категорій працівників, військовослужбовців Національної гвардії та Державної прикордонної служби, посадових осіб Державної митної служби, осіб рядового та начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, поліцейських, які забезпечують життєдіяльність населення, на період дії карантину, установленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та протягом 30 днів з дня його відміни» відповідним категоріям працівників було встановлено доплату за працю під час пандемії [27]. Проте, як було вказано вище, суди не припинили функціонування і працювали та працюють в період пандемії. Втім, працівникам апаратів судів (в тому числі і помічникам суддів) не було встановлено жодних доплат, так само як і не було виплачено премії чи надбавки [98].

Лише в листопаді 2020 року Вища рада правосуддя звернулася до Кабінету Міністрів України з ініціативою внести зміни до постанови КМУ від 29 квітня 2020 року № 375 з метою встановлення доплат до заробітної плати працівникам апаратів судів на період дії карантину [27]. Вказана постанова регулює деякі питання оплати праці окремих категорій працівників, які забезпечують життєдіяльність населення, на період дії карантину [98]. Наразі категорія працівників апаратів судів не включена до визначеного постановою переліку. Зазначена у постанові № 375 [27] доплата не встановлена. У зверненні Вищої ради правосуддя до КМУ зазначено, що від початку дії на території держави карантину жоден суд України не припинив своєї роботи. За дев'ять місяців 2020 року лише до судів першої інстанції надійшло 2 344 423 справи і матеріали. За таких обставин в умовах дефіциту суддівських кадрів, що становить 1142 вакантні посади у місцевих загальних судах, середнє навантаження на одного суддю такого суду – більш ніж 700 справ, а в деяких судах сягає понад 2 000 справ [98].

Відповідно до статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» організаційне забезпечення роботи суду здійснює його апарат. При цьому працівники апаратів судів, які мають безпосередній контакт із відвідувачами судів, наражають на небезпеку власне життя і здоров'я та життя і здоров'я своїх сімей [98]. Фінансування судової влади у 2020 році, зокрема щодо оплати праці працівників апаратів місцевих та апеляційних судів, а також видатків споживання на відправку поштової кореспонденції, оплату послуг зв'язку, придбання витратних матеріалів, є критично недостатнім. З цієї причини видатки для придбання засобів індивідуального захисту та дезінфікуючих засобів для запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, взагалі не забезпечені [98].

У Висновку № 2 (2001) КРЕС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо фінансування та управління судами у контексті ефективної судової влади та статті 6 Європейської конвенції з прав людини зазначено

про необхідність забезпечення необхідних ресурсів для функціонування судів з тим, щоб уможливити їхнє функціонування згідно зі стандартами, викладеними в статті 6 Європейської конвенції з прав людини [98].

З огляду на викладене ВРП ініціює внесення змін до постанови № 375 в частині доповнення переліку осіб, яким встановлено доплату до заробітної плати на період дії карантину та протягом 30 днів з дня його відміни, категорією працівників апаратів судів [98].

В 2020 році судова гілка влади зазнала гострий дефіцит коштів, що безпосередньо відобразилося на оплаті праці помічників суддів. З початку року помічник судді отримує середню заробітну плату у розмірі 7000 тисяч грн. в умовах дефіциту суддів у судах, скаженого навантаження на всіх працівників, що тягне за собою ненормований робочий день, який не передбачає жодної фінансової мотивації, але передбачає підняття кваліфікаційних вимог для помічників суддів. Така ситуація може призвести до повного колапсу судової системи, оскільки кваліфіковані кадри, з вищою юридичною освітою будуть залишати суди через низьку оплату праці. На даний час, в багатьох судах різних інстанцій вже не вистачає секретарів судових засідань, так як більшість звільняється, в пошуках гідної оплати праці, у зв'язку з чим, помічники повинні виконувати ще й роботу секретаря судового засідання. Я вважаю, що дане питання можливо вирішити лише за однієї умови: визначити більший розмір саме для окладу помічників суддів, щоб заробітна плата не залежала від премії чи надбавки, так як помічники суддів виконують дуже велику кількість роботи та замінити кваліфікованого помічника судді на даний час дуже важко або взагалі неможливо. В той час, як помічник судді може замінювати секретаря судового засідання, а роботу помічника може виконати лише суддя.

На сьогоднішній час Кабінет Міністрів України ухвалив постанову щодо підвищення посадових окладів працівників патронатних служб у системі правосуддя, зокрема помічників суддів, працівників Верховного

Суду, ВАКС, Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Відповідне рішення оформлено постановою від 10 вересня 2025 року №1113 «Деякі питання оплати праці працівників патронатних служб у системі правосуддя на період воєнного стану» [29]. Документ передбачає застосування додаткового коефіцієнта підвищення посадових окладів для працівників патронатних служб на період воєнного стану, відповідно до додатку 6 до Умов оплати праці, затверджених постановою Кабміну №1112 «Про умови оплати праці працівників державних органів, на яких не поширюється дія Закону України «Про державну службу» [134].

Згідно з постановою №1113, додаткові коефіцієнти становлять:

- для працівників патронатних служб Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, Вищої ради правосуддя та ВКС – 1,45;
- для працівників патронатних служб апеляційних судів, окружних адміністративних та господарських судів – 1,3;
- для працівників патронатних служб місцевих загальних судів – 1,25 [134].

Таким чином, постановою забезпечено підвищення посадових окладів працівників патронатних служб у різних ланках судової системи на час дії воєнного стану.

Таке підвищення стало можливим завдяки дозволу застосувати додаткові коригуючі коефіцієнти до посадових окладів.

За даними Державної судової адміністрації (ДСА), зарплата помічника судді місцевого загального суду зросте з 21,8 тис. грн до 26,5 тис. грн. У апеляційних судах, окружних адміністративних та місцевих господарських судах вона зросте з 26,5 тис. грн до 34,5 тис. грн. Для державних службовців місцевих загальних судів підвищення складе в середньому 2,5–3 тис. грн, а для працівників апаратів апеляційних судів, окружних адміністративних та господарських судів – 4–5 тис. грн.

Щодо Верховного Суду, ВАКС, Вищої ради правосуддя та ВККС, ДСА не наводить дані, оскільки не є головним розпорядником коштів. Проте за інформацією дашборду Міністерства фінансів, станом на липень 2025 року середня зарплата працівників патронатних служб у цих установах становила: Верховний Суд – 95,8 тис. грн.; ВККС – 75,3 тис. грн.; ВАКС – 80,3 тис. грн.; Вища рада правосуддя – 90,2 тис. грн.

ДСА ініціювала відповідні проекти постанов Кабміну ще після прийняття закону №4282-IX у березні 2025 року, проте довгий час вони не просувалися. Лише 1 вересня уряд ухвалив постанову №1112, яка передбачає застосування додаткового коефіцієнта підвищення посадових окладів до 31 грудня 2025 року:

- для держслужбовців апаратів місцевих загальних судів, які пройшли класифікацію посад – 1,19;

- для апаратів апеляційних судів, окружних адміністративних судів, господарських судів, територіальних управлінь ДСА та територіальних підрозділів Служби судової охорони, що пройшли класифікацію посад – 1,3.

Варто зазначити, що ДСА пропонувала вищі коефіцієнти: 1,2 для місцевих загальних судів та 1,6 для апеляційних, окружних адміністративних, господарських судів, територіальних управлінь ДСА та Служби судової охорони, однак уряд зменшив їх у фінальній редакції.

При цьому преміювання працівників патронатних служб під час воєнного стану здійснюватиметься у розмірі не більше 30% їх посадового окладу з урахуванням додаткового коефіцієнта. ДСА пропонувала застосувати коефіцієнт 1,55 для працівників патронатних служб Верховного Суду, ВАКС, ВРП та ВККС, проте уряд дещо зменшив його у фінальній редакції.

У разі несвоєчасного виконання завдань, погіршення якості роботи і порушення трудової дисципліни надбавка скасовується або її розмір зменшується.

Працівник патронатної служби можуть преміювати відповідно до їх особистого внеску в загальні результати роботи у межах фонду преміювання відповідного державного органу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у сучасних умовах питання оплати праці працівників патронатної служби в системі юстиції України набуло особливої актуальності та є ключовим чинником, який поглиблює кадрову кризу в цій сфері. Низький рівень заробітної плати, складні умови праці, обмежений соціальний захист та відсутність реальних перспектив кар'єрного зростання призводять до масового залишення посад, при цьому вакансії залишаються незаповненими протягом тривалого часу через конкуренцію на ринку праці. Це негативно впливає на ефективність системи правосуддя, зокрема через збільшення навантаження на суддів і підвищення ризику помилок у судових рішеннях.

Ситуація ускладнюється зростанням попиту на таких спеціалістів у приватному секторі, який пропонує більш привабливі умови праці та заробітну плату, значно вищу за поточний рівень в системі юстиції. У зв'язку з цим очевидно є необхідність термінового вжиття комплексних заходів, спрямованих на покращення умов праці, перш за все – підвищення заробітної плати, пропорційно пов'язаної з винагородою суддів, а також створення умов для професійного розвитку працівників патронатної служби. Такий підхід є важливим для стабілізації кадрового складу судової системи та забезпечення її ефективного функціонування в інтересах розвитку України як правової, демократичної та соціальної держави, що реалізує євроінтеграційні прагнення.

Постанова Кабінету Міністрів України №1113 від 2025 року частково вирішує проблему гідної оплати праці працівників патронатної служби, передбачаючи на період воєнного стану застосування додаткового коефіцієнта підвищення заробітної плати. Водночас це лише перший крок у вирішенні кадрових проблем системи юстиції, оскільки розмір встановлених коефіцієнтів не відображає фактичного робочого навантаження

працівників патронажної служби та істотно відстає від суддівської винагороди й заробітної плати державних службовців в інших органах влади. Крім того, постанова №1113 зберігає формальний підхід до визначення рівня оплати праці, орієнтуючись на ієрархічну приналежність служби до певної інстанції, а не на фактичну трудову діяльність та внесок цих працівників у забезпечення функціонування системи правосуддя.

Наступним правом є соціальний і правовий захист відповідно до свого статусу.

Право помічника судді на соціальний і правовий захист відповідно до свого статусу є важливою складовою службових гарантій у системі судочинства України. Це право забезпечує захист від неправомірних дій, створює умови для безпечної та стабільної роботи, а також гарантує належний рівень соціального забезпечення та трудових гарантій.

Законодавче підґрунтя цього права формують Конституція України, яка гарантує кожному громадянину право на соціальний захист та охорону прав і свобод, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», що визначає соціальні гарантії та правовий захист працівників апарату суду, Кодекс законів про працю України, який встановлює трудові права та гарантії, а також Закон України «Про державну службу» [118], що передбачає механізми відновлення порушених прав державних службовців.

Соціальний захист помічників суддів включає своєчасну виплату заробітної плати, доступ до медичного страхування, надання відпусток та соціальних гарантій у випадках тимчасової непрацездатності або соціальних обставин. Правовий захист забезпечує можливість оскарження неправомірних дисциплінарних стягнень або рішень керівництва суду, захист від дискримінації та неправомірного впливу, а також доступ до профспілок та колективних органів захисту трудових прав.

За даними Державної судової адміністрації України, у 2024 році близько 22% працівників апарату суду, включно з помічниками суддів, скористалися соціальними гарантіями, такими як медичне страхування та

відпустки. Протягом 2024–2025 років кількість випадків звернень помічників суддів до суду щодо оскарження дисциплінарних стягнень або неправомірного звільнення зросла приблизно на 15%, що свідчить про активне користування правом на правовий захист.

У 2025 році більше 80% помічників суддів отримали підвищені соціальні виплати у рамках постанов Кабміну №1112 та №1113, включно із застосуванням додаткових коефіцієнтів підвищення посадових окладів на період воєнного стану. Це дозволило частково покращити соціальний стан працівників патронатних служб і знизити кількість незаповнених вакансій у місцевих судах – з 5–6 місяців у 2023 році до 3–4 місяців у 2025 році.

Водночас залишаються певні проблеми: розмір заробітної плати помічників суддів часто не відповідає фактичному навантаженню та ризикам роботи, соціальні гарантії у деяких випадках надаються формально, а процедура правового захисту іноді ускладнена через тривалість розгляду звернень.

Таким чином, право помічника судді на соціальний і правовий захист є ключовим елементом стабільної та ефективної роботи судової системи. Законодавчі зміни та постанови Кабміну у 2024–2025 роках частково покращили ці гарантії, проте потребують подальшого вдосконалення для забезпечення повного соціального захисту та правового захисту працівників патронатних служб у системі правосуддя.

Висновки щодо прав помічника судді свідчать про те, що його службовий статус передбачає комплексне право на участь у судовій діяльності, професійний розвиток, соціальний і правовий захист. Помічник судді має право брати участь у нарадах, семінарах, конференціях та стажуваннях, вносити пропозиції щодо організації роботи суду, користуватися інформаційними базами даних та телекомунікаційними мережами, підвищувати свій професійний рівень через систему підготовки та підвищення кваліфікації.

Соціальний і правовий захист забезпечує стабільність працевлаштування, своєчасну і справедливую виплату заробітної плати, доступ до медичного страхування, соціальні відпустки та компенсації, а також гарантії від неправомірного впливу та дисциплінарних стягнень. Законодавство України передбачає можливість оскарження порушених прав у судовому або адміністративному порядку, що підвищує захищеність помічника судді у службових відносинах.

Проте аналіз практики 2024–2025 років показує низку проблем у реалізації цих прав. Незважаючи на постанови Кабміну №1112 та №1113, підвищення посадових окладів і соціальних виплат не завжди відповідає фактичному навантаженню працівників патронатної служби та ризикам, пов'язаним із виконанням їхніх обов'язків. Соціальні гарантії, зокрема медичне страхування та відпустки, часто надаються формально, а процедура правового захисту ускладнена через тривалість розгляду звернень.

Важливою проблемою залишається залежність професійного розвитку помічника судді від погодження судді, що обмежує доступ до навчальних програм, конференцій та стажувань. Крім того, спостерігається нерівномірність соціальних гарантій між судами різного рівня та регіонів, що знижує мотивацію працівників у віддалених або малих судах. Конкуренція з приватним сектором, де пропонуються вищі заробітні плати та кращі умови праці, додатково посилює кадрову кризу в судовій системі.

Отже, хоча законодавчо права помічника судді на соціальний і правовий захист, професійний розвиток та участь у роботі суду забезпечені, їх реальна реалізація потребує подальшого вдосконалення. Це включає підвищення заробітної плати до рівня, який відповідає фактичному навантаженню та відповідальності, забезпечення рівного доступу до соціальних гарантій і програм підвищення кваліфікації, а також удосконалення механізмів правового захисту працівників апарату суду.

2.2. Сутність обов'язків помічника судді в Україні

Правильне розуміння змісту юридичного обов'язку, зокрема через аналіз його внутрішньої структури, має важливе значення для забезпечення ефективного виконання та дотримання відповідних приписів у практичній діяльності. Разом з тим, на сучасному етапі проблема структури правового обов'язку досліджена переважно фрагментарно і здебільшого розглядається у межах загального аналізу категорії юридичного обов'язку. У зв'язку з цим доцільним є звернення до наукових підходів щодо визначення його внутрішньої побудови та характерних особливостей [129].

Варто зазначити, що сама категорія обов'язку у правовій науці досліджена недостатньо комплексно, що обумовлює необхідність подальшого поглибленого її вивчення. Це стосується і питання структури юридичного обов'язку, щодо якого на сьогодні не сформовано єдиного наукового підходу. Відсутність усталеного розуміння спричиняє продовження наукових дискусій та пошуків оптимальної моделі його структурної побудови. Окремі аспекти цієї проблематики знайшли відображення у працях таких науковців, як О. П. Карманюк, Л. І. Летнянчин, І. Р. Юрчак, О. П. Черновол та інших дослідників.

У правовій науці категорія обов'язку тлумачиться по-різному та розглядається в різних вимірах – історичному, соціальному й філософському. Водночас у межах даного дослідження акцент робиться саме на його юридичній природі. Вихідним положенням є розуміння обов'язку як міри правової необхідності, що має визначальне значення для з'ясування його структурних елементів.

З огляду на це, зміст конкретного юридичного обов'язку становить визначена правом необхідна та суспільно корисна модель поведінки, встановлена законодавцем і гарантована механізмом державного примусу.

Саме ця обставина відрізняє правові обов'язки від моральних чи інших соціальних зобов'язань [163, с. 51].

До основних ознак правового обов'язку належать такі: він відображає визначену міру необхідної поведінки особи; має бути чітко закріплений у нормах права, зокрема на конституційному та законодавчому рівнях; забезпечується можливістю застосування державного примусу; а у випадку його порушення або невиконання передбачає настання юридичної відповідальності у формі встановлених санкцій.

Виходячи з того, що визначальною рисою юридичного обов'язку є необхідність здійснення суспільно корисної поведінки, частина науковців пропонує розглядати його структуру крізь призму категорії правової необхідності. У такому підході виокремлюються такі елементи: по-перше, необхідність вчинення певних дій або утримання від них; по-друге, необхідність реагувати на правомірні вимоги уповноваженої особи; по-третє, необхідність нести юридичну відповідальність у разі невиконання встановлених вимог; по-четверте, необхідність не створювати перешкод іншому учаснику правовідносин у реалізації належного йому права.

У межах першого елементу фактично відображено два різновиди реалізації обов'язків – активний та пасивний. Пасивна форма передбачає утримання від дій, заборонених правовими нормами, що характерно, наприклад, для обов'язку дотримуватися Конституції і законів України, не порушувати права і свободи інших осіб, не завдавати шкоди природі чи культурній спадщині, поважати державні символи. Така поведінка має безперервний і тривалий характер та реалізується у формі дотримання. Натомість інші обов'язки передбачають активну поведінку суб'єкта, що полягає у здійсненні конкретних дій, визначених законодавством. До них належать, зокрема, обов'язок захищати Вітчизну, її незалежність і територіальну цілісність, а також сплачувати податки і збори у встановленому законом порядку. У цьому випадку основною формою

реалізації є виконання, яке виражається у свідомій, цілеспрямованій та юридично значущій діяльності суб'єкта.

У теорії права Скакун О. Ф. суб'єктивний юридичний обов'язок традиційно визначається як вид і міра належної або необхідної поведінки суб'єкта права, встановленої нормами права з метою забезпечення інтересів уповноваженої особи та гарантованої державою [144, с. 130]. Так, В. Кириченко зазначає, що юридичні обов'язки є передбаченою правовою нормою і забезпеченою можливістю застосування державного примусу мірою належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він повинен реалізувати в інтересах уповноваженої сторони правовідносин [49, с. 55].

На думку Р. Карімової, юридичний обов'язок виникає з відповідного інтересу та проявляється у необхідності вчинення певних дій, що можуть мати як потенційний, так і фактичний характер. У свою чергу, І. Окунєв визначає юридичний обов'язок як міру конкретно визначеної суспільно необхідної поведінки, закріпленої у нормативно-правових актах і забезпеченої можливістю застосування санкцій юридичної норми як у негативному, так і у позитивному значенні [97, с. 14].

Аналізуючи сферу судочинства, Д. Шпенюв підкреслює, що юридичні обов'язки судді становлять закріплену в міжнародних договорах, законодавстві України та актах суддівського самоврядування систему необхідної поведінки, виконання якої гарантується державою за допомогою спеціального правового механізму. Така поведінка, як правило, має форму активних дій, спрямованих на здійснення правосуддя, захист прав і законних інтересів учасників правовідносин та забезпечення рівного доступу кожної особи до судового захисту [170, с. 44].

Отже, адміністративні обов'язки помічника судді доцільно розглядати як систему суспільно необхідної поведінки, прямо визначеної законодавством і забезпеченої як правовими гарантіями, так і можливістю застосування заходів адміністративної відповідальності. Вони реалізуються у формі публічно-правових дій, спрямованих на організаційне та процесуальне

сприяння здійсненню правосуддя, а також на забезпечення належного захисту прав і законних інтересів учасників судового процесу.

Разом з тим у науковій літературі дискусійним залишається питання щодо доцільності включення юридичної відповідальності до структури правового обов'язку. На наш погляд, саме наявність визначеної міри відповідальності за невиконання чи неналежне виконання обов'язку виступає важливим чинником, що стимулює його належну реалізацію. Крім того, саме цей елемент дозволяє чітко відмежувати юридичні обов'язки від моральних або інших соціальних зобов'язань. З огляду на це, відповідальність доцільно розглядати як складову структури правового обов'язку.

Інший підхід запропоновано І. Р. Юрчаком, який до елементів структури обов'язку відносить: необхідність здійснення певних дій; необхідність утримання від їх здійснення; необхідність вимагати від інших осіб відповідної поведінки; а також необхідність відповідати за невиконання встановлених приписів [162, с. 58]. У такому підході активна і пасивна форми поведінки розглядаються як самостійні складові, що підкреслює їх значення у змісті юридичного обов'язку. Водночас зазначена структура акцентує увагу на взаємозв'язку між правом вимоги однієї сторони та обов'язком іншої. На нашу думку, доцільно доповнити цей елемент положенням про обов'язок зобов'язаної особи належним чином реагувати на законні вимоги уповноваженого суб'єкта. Крім того, поряд із невиконанням приписаних дій варто враховувати й випадки їх неналежного виконання.

З урахуванням того, що структура правового обов'язку відображає механізм його реалізації, Л. І. Летнянчин пропонує розглядати її у вузькому та широкому значеннях. У вузькому розумінні структура механізму реалізації обов'язку включає правову основу та інституційний механізм. Це означає, що, по-перше, юридичний обов'язок має бути чітко закріплений у нормативно-правових актах, а по-друге, його реалізація повинна забезпечуватися діяльністю відповідних державних інститутів. У широкому ж розумінні структура механізму реалізації правового обов'язку охоплює

систему гарантій, процес фактичного здійснення обов'язків, а також умов і фактори, що впливають на їх реалізацію [73, с. 158].

Під системою гарантій розуміють сукупність умов і засобів, передбачених законодавством, які забезпечують визнання, реалізацію та охорону прав і обов'язків громадян. Деякі дослідники вважають, що така система спрямована на створення найбільш сприятливих умов для їх здійснення, а також на встановлення відповідальності для осіб, які порушують або неналежно виконують свої обов'язки. На думку Л. І. Летнянчина, гарантії реалізації правових обов'язків слід трактувати як сукупність правових засобів, що забезпечують їх практичне здійснення. З огляду на те, що основними формами реалізації обов'язків є виконання (активна поведінка) і дотримання (пасивна поведінка), доцільним є розмежування гарантій виконання та гарантій дотримання правових обов'язків [4, с. 175]. До умов і факторів, які впливають на процес їх реалізації, дослідник відносить соціально-психологічні та соціологічні чинники, зокрема рівень правової свідомості та правової культури, соціальне середовище, ціннісні орієнтації та вольову активність особи.

Іншу модель структури юридичного обов'язку пропонує О. П. Карманюк, який визначає її через такі складові, як суб'єкт, об'єкт обов'язку та форми його реалізації [48, с. 77]. Суб'єктом виступає потенційний носій обов'язку, тобто правозобов'язана особа, до якої звернено приписи правових норм. Така особа повинна узгоджувати власні інтереси з інтересами інших суб'єктів, обмежуючи можливість їх реалізації у випадках, передбачених правом.

Об'єктом обов'язку дослідник вважає Конституцію та чинне законодавство держави, які закріплюють права, свободи, честь і гідність особи та встановлюють відповідні правила поведінки, обов'язкові для дотримання кожним громадянином. Реалізація юридичного обов'язку відбувається через правомірну поведінку суб'єкта – шляхом виконання певних активних дій або утримання від протиправної поведінки.

Запропонована структура дозволяє більш чітко зрозуміти механізм реалізації обов'язку, відповідаючи на ключові питання: хто є носієм обов'язку, на якій нормативній основі він ґрунтується та яким чином реалізується [72].

Окрему позицію висловлює Є. І. Джумурат, який вважає, що структура юридичного обов'язку включає правомірний інтерес, повинність та відповідальність [30, с. 33]. На його думку, правомірний інтерес виступає передумовою реалізації обов'язку, оскільки формує внутрішню мотивацію суб'єкта до здійснення правомірних дій, спрямованих на виникнення, зміну чи припинення правовідносин. У такому розумінні правомірний інтерес є своєрідним юридичним прагненням, що стимулює виконання покладених обов'язків і виступає первинною ланкою механізму їх реалізації.

Наступним елементом є повинність, яка відображає правову необхідність виконання обов'язку. Ця необхідність зумовлена публічними інтересами держави і суспільства та підтримується можливістю застосування державного примусу, оскільки не завжди збігається з індивідуальними інтересами суб'єктів права. Третім елементом виступає відповідальність, що проявляється у настанні несприятливих правових наслідків у разі невиконання або неналежного виконання обов'язку. Окрім цього, дослідник звертає увагу і на категорію публічної необхідності, яка обумовлює загальнообов'язковий характер юридичного обов'язку та надає йому суспільно значущого змісту.

До елементів правового обов'язку доцільно віднести такі складові: необхідність вчинення суб'єктом певних юридично значущих дій; необхідність утримання від дій, заборонених нормами права; необхідність забезпечення можливості вимагати від інших осіб виконання або невчинення визначених дій; обов'язок зобов'язаного суб'єкта належним чином реагувати на законні вимоги уповноваженої сторони правовідносин; необхідність нести юридичну відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання встановлених правових обов'язків [73].

Відповідно до п. 21 Рішення Ради суддів України 18.05.2018 р. № 21. «Про затвердження Положення про помічника судді» [126] помічник судді зобов'язаний:

- своєчасно та якісно виконувати надані йому доручення;
- дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень;
- постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію;
- дбайливо ставитись до майна суду;
- при виконанні своїх службових обов'язків не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина.

Далі розкриємо сутність зазначених обов'язків.

Обов'язок помічника судді своєчасно та якісно виконувати надані йому доручення є одним із ключових елементів його службової діяльності, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням ефективної організації судочинства та належного функціонування суду. Цей обов'язок впливає з правового статусу помічника судді як працівника апарату суду, діяльність якого спрямована на організаційне, інформаційно-аналітичне та процесуальне забезпечення роботи судді.

Нормативною основою такого обов'язку є насамперед Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [133]. Згідно зі статтею 157 цього Закону, для забезпечення здійснення правосуддя судді надається помічник, який сприяє судді у підготовці справ до розгляду, здійснює аналіз законодавства та судової практики, готує проекти процесуальних документів, а також виконує інші доручення судді, пов'язані з організацією судового процесу. Отже, закон прямо передбачає обов'язок помічника судді виконувати доручення судді, що є складовою його службових функцій.

Більш детально цей обов'язок конкретизується у Положенні про помічника судді, затвердженому рішенням Ради суддів України від 18 травня 2018 року № 21. Відповідно до положень цього нормативного акта, помічник судді зобов'язаний виконувати доручення судді, пов'язані з підготовкою

судових справ до розгляду, забезпеченням судового процесу та організацією роботи судді. При цьому виконання таких доручень має здійснюватися своєчасно, якісно та відповідно до вимог законодавства.

Практична реалізація цього обов'язку проявляється у виконанні широкого кола завдань. Зокрема, помічник судді може отримувати доручення щодо підготовки проєктів судових рішень, ухвал або інших процесуальних документів, здійснення пошуку та аналізу судової практики Верховного Суду чи Європейського суду з прав людини, формування матеріалів судової справи, перевірки наявності необхідних документів у справі, підготовки довідкових та аналітичних матеріалів для судді. Наприклад, у адміністративному судочинстві помічник судді може готувати проєкт ухвали про відкриття провадження у справі, про залишення позовної заяви без руху або про витребування доказів відповідно до вимог Кодексу адміністративного судочинства України.

Важливою складовою цього обов'язку є своєчасність виконання доручень, що безпосередньо впливає на дотримання процесуальних строків розгляду справ. Наприклад, відповідно до статті 171 Кодексу адміністративного судочинства України [52], суддя вирішує питання про відкриття провадження у справі протягом визначеного законом строку після надходження позовної заяви. Для дотримання такого строку помічник судді повинен оперативно підготувати відповідні матеріали та проєкт процесуального документа.

Не менш важливою є і якість виконання доручень, оскільки помилки або недоліки у підготовлених матеріалах можуть призвести до затягування судового розгляду або прийняття процесуально неправильних рішень. Наприклад, неналежна перевірка документів може спричинити необхідність повторного витребування доказів або відкладення розгляду справи. Саме тому від помічника судді вимагається високий рівень професійної підготовки, уважність та знання процесуального законодавства.

Крім того, виконання доручень судді є складовою службової дисципліни працівника апарату суду, що впливає із положень Закону України «Про державну службу» [118] та Правил внутрішнього службового розпорядку суду [127]. У разі неналежного виконання або невиконання таких доручень помічник судді може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Таким чином, обов'язок помічника судді своєчасно та якісно виконувати надані йому доручення має важливе значення для забезпечення ефективної діяльності суду та належної організації судочинства. Його реалізація сприяє дотриманню процесуальних строків, підвищенню якості підготовки судових матеріалів та загалом забезпечує належні умови для здійснення правосуддя і захисту прав та законних інтересів учасників судового процесу.

Наступний обов'язок помічника судді *дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень* є важливою складовою його службової діяльності, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням оперативності та ефективності здійснення правосуддя. Своєчасність виконання доручень судді та підготовки процесуальних документів має принципове значення для дотримання процесуальних строків розгляду справ, встановлених законодавством, а також для забезпечення реалізації права особи на справедливий судовий розгляд у розумні строки.

Нормативну основу цього обов'язку становлять положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [133], відповідно до якого діяльність апарату суду спрямована на організаційне забезпечення роботи суддів та належне функціонування судової системи. Згідно зі статтею 157 зазначеного Закону, помічник судді сприяє судді у підготовці справ до розгляду, здійснює аналіз законодавства та судової практики, готує проекти процесуальних документів та виконує інші доручення судді. Виконання цих функцій передбачає дотримання встановлених строків, оскільки більшість процесуальних дій у судочинстві мають чітко визначені часові межі.

Більш детально службові обов'язки помічника судді визначені у Положенні про помічника судді, затвердженому рішенням Ради суддів України від 18 травня 2018 року № 21 [126]. Відповідно до цього акта, помічник судді зобов'язаний своєчасно виконувати доручення судді, готувати проекти процесуальних документів, аналізувати матеріали справи та забезпечувати підготовку необхідних матеріалів для розгляду справи суддею. Отже, дотримання строків виконання доручень є одним із ключових критеріїв належного виконання службових обов'язків помічника судді.

Значення цього обов'язку особливо проявляється у зв'язку з процесуальними строками, передбаченими відповідними кодексами. Наприклад, Кодекс адміністративного судочинства України встановлює конкретні строки для вчинення процесуальних дій. Так, відповідно до статті 171 КАС України [133], суддя після надходження позовної заяви протягом визначеного строку вирішує питання про відкриття провадження у справі або вчинення інших процесуальних дій (залишення позову без руху, повернення позовної заяви тощо). Для дотримання цього строку помічник судді повинен оперативно опрацювати матеріали справи, перевірити наявність усіх необхідних документів та підготувати проект відповідної ухвали.

Подібна ситуація виникає і під час підготовки інших процесуальних документів. Наприклад, помічник судді може отримати доручення щодо підготовки проекту ухвали про витребування доказів, проекту судового рішення, довідки щодо судової практики Верховного Суду або Європейського суду з прав людини, а також аналітичних матеріалів для обґрунтування правової позиції судді. У таких випадках дотримання встановлених строків є необхідною умовою для своєчасного призначення справи до розгляду та недопущення затягування судового процесу.

Крім того, обов'язок дотримуватися строків підготовки документів пов'язаний із реалізацією конституційного принципу розумності строків судового розгляду, що впливає зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [61], а також із положень статті 2 Кодексу

адміністративного судочинства України [133], яка визначає завдання адміністративного судочинства – своєчасний, ефективний та справедливий розгляд справ.

Практичним прикладом реалізації цього обов’язку може бути ситуація, коли до суду надходить адміністративний позов щодо оскарження рішення органу державної влади. Помічник судді повинен у найкоротший строк перевірити відповідність позовної заяви вимогам статей 160–161 КАС України[133], підготувати відповідні довідкові матеріали та проєкт ухвали про відкриття провадження або про залишення позовної заяви без руху. Несвоєчасна підготовка таких документів може призвести до порушення процесуальних строків і затягування розгляду справи.

Таким чином, обов’язок помічника судді дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень є важливим елементом організаційного забезпечення судочинства. Його належне виконання сприяє ефективній роботі суду, дотриманню процесуальних строків та забезпеченню права осіб на своєчасний і справедливий судовий розгляд.

Обов’язок помічника судді постійно *підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію* є важливою передумовою належного виконання ним службових функцій і забезпечення ефективної діяльності суду. З огляду на те, що помічник судді безпосередньо бере участь у підготовці матеріалів справи, аналізі законодавства та судової практики, а також у підготовці проєктів процесуальних документів, його професійна компетентність має відповідати сучасним вимогам правозастосовної діяльності.

Нормативною основою такого обов’язку є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [133], відповідно до якого діяльність працівників апарату суду спрямована на забезпечення ефективного здійснення правосуддя. Хоча закон безпосередньо не деталізує обов’язок підвищення кваліфікації саме помічників суддів, він передбачає необхідність належного кадрового забезпечення судової системи та професійного розвитку працівників апарату суду.

Водночас більш чітко цей обов'язок впливає з положень Закону України «Про державну службу» [118], оскільки працівники апарату суду, як правило, належать до категорії державних службовців. Відповідно до статті 48 цього Закону, державні службовці зобов'язані постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності шляхом професійного навчання, стажування та самоосвіти. Професійний розвиток державних службовців здійснюється на постійній основі та передбачає вдосконалення знань у сфері законодавства, управління, аналітичної роботи та інших напрямів, необхідних для виконання службових повноважень.

Крім того, відповідні положення містяться у Положенні про помічника судді, затвердженому рішенням Ради суддів України від 18 травня 2018 року № 21, яке визначає основні завдання, права та обов'язки помічника судді. Відповідно до цього акта, помічник судді повинен належним чином виконувати свої службові функції, що передбачає підтримання високого рівня професійних знань, постійне ознайомлення зі змінами у законодавстві, новою судовою практикою та сучасними підходами до правозастосування.

Практична реалізація цього обов'язку проявляється у різних формах. Зокрема, помічник судді може брати участь у семінарах, тренінгах, вебінарах та інших освітніх заходах, які проводяться Національною школою суддів України, органами суддівського самоврядування або іншими навчальними установами. Наприклад, Національна школа суддів регулярно організовує навчальні заходи, присвячені застосуванню новел процесуального законодавства, аналізу практики Верховного Суду або Європейського суду з прав людини.

Іншою формою підвищення кваліфікації є самоосвіта, що передбачає систематичне опрацювання нових нормативно-правових актів, наукової літератури, судової практики та аналітичних матеріалів [119; 121]. Наприклад, після внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України помічник судді повинен оперативно ознайомитися з новими

положеннями закону, щоб правильно підготувати проєкти процесуальних документів та забезпечити їх відповідність чинному законодавству.

Важливим аспектом професійного розвитку помічника судді є також аналіз практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, що дозволяє правильно застосовувати принципи верховенства права, пропорційності та справедливості під час підготовки процесуальних документів і довідкових матеріалів для судді.

Таким чином, обов'язок помічника судді постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію має системний характер і спрямований на забезпечення високої якості виконання службових обов'язків. Його реалізація сприяє підвищенню ефективності діяльності суду, правильному застосуванню законодавства та зміцненню довіри суспільства до судової влади.

Насутпним обов'язком помічника судді є дбайливо ставитись до майна суду.

Обов'язок помічника судді дбайливо ставитися до майна суду є складовою службової дисципліни та елементом належного виконання функцій державної служби в системі правосуддя. Його сутність полягає у забезпеченні збереження матеріально-технічних ресурсів суду, раціональному використанні державного майна, а також запобіганні його пошкодженню, втраті або нецільовому використанню.

Помічник судді як працівник апарату суду користується матеріальними ресурсами суду (комп'ютерною технікою, офісним обладнанням, інформаційними системами, документами, архівами тощо), що перебувають у державній власності. Відповідно, він зобов'язаний забезпечувати їх належне використання, підтримувати їх у справному стані та не допускати використання в особистих цілях [145].

Загальні засади такого обов'язку випливають із законодавства про державну службу та організацію роботи судів. Так, стаття 8 Закону України «Про державну службу» визначає, що державний службовець зобов'язаний

сумлінно виконувати свої службові обов'язки, дотримуватися правил внутрішнього службового розпорядку та раціонально використовувати державне майно [118]. Оскільки помічники суддів належать до працівників апарату суду, на них поширюються ці вимоги.

Крім того, відповідно до статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [133], організаційне забезпечення діяльності судів здійснюється апаратом суду, працівники якого повинні діяти відповідно до законодавства та внутрішніх регламентів суду. Це передбачає відповідальне ставлення до матеріально-технічних ресурсів суду.

Більш конкретно цей обов'язок відображений у підзаконних актах та внутрішніх документах судової системи. Зокрема, Типове положення про апарат суду, затверджене Державною судовою адміністрацією України, передбачає, що працівники апарату суду повинні дотримуватися правил внутрішнього трудового розпорядку, забезпечувати збереження майна суду та раціонально використовувати матеріальні ресурси.

Також відповідно до Кодексу законів про працю України (ст. 139) [53] працівники зобов'язані дбайливо ставитися до майна підприємства, установи чи організації, вживати заходів до запобігання шкоді та забезпечувати збереження довіреного їм майна. Ця норма поширюється і на працівників судових установ, включаючи помічників суддів [8].

У випадку порушення цього обов'язку працівник може бути притягнутий до дисциплінарної або матеріальної відповідальності (ст. 130–134 КЗпП України) [53], якщо внаслідок недбалого ставлення до майна було завдано матеріальної шкоди.

На практиці обов'язок дбайливого ставлення до майна суду проявляється у таких діях помічника судді: раціональне використання комп'ютерної техніки та інформаційних систем, зокрема автоматизованої системи документообігу суду; забезпечення збереження службових документів, матеріалів справ, архівних матеріалів та електронних носіїв інформації; належне використання офісного обладнання (принтерів, сканерів,

серверів, систем відеоконференцзв'язку); недопущення використання майна суду у приватних цілях, що може призвести до його зношення або пошкодження; дотримання правил інформаційної безпеки, що також є формою захисту державних інформаційних ресурсів суду [9].

Наприклад, помічник судді під час підготовки процесуальних документів використовує комп'ютерну техніку та спеціалізовані судові програми. Дбайливе ставлення до майна означає використання техніки відповідно до інструкцій, недопущення встановлення стороннього програмного забезпечення, що може пошкодити систему або призвести до витоку інформації [7].

У науковій літературі зазначається, що дбайливе ставлення до державного майна є складовою службової дисципліни державних службовців. Так, В. Б. Авер'янов підкреслює, що ефективність функціонування органів державної влади значною мірою залежить від відповідального використання матеріальних ресурсів держави, які повинні використовуватися виключно для виконання публічних функцій [3; 20; 4].

Схожої позиції дотримується В. К. Колпаков, який зазначає, що обов'язок збереження державного майна впливає із принципів служіння публічним інтересам, законності та ефективності державного управління [5; 58; 59].

У дослідженнях, присвячених організації діяльності судів, наголошується, що працівники апарату суду, зокрема помічники суддів, є відповідальними користувачами матеріально-технічних ресурсів судової влади, а їх належне використання забезпечує безперервність здійснення правосуддя [6; 60; 148].

Отже, обов'язок помічника судді дбайливо ставитися до майна суду є важливим елементом службової дисципліни та належного функціонування судової системи. Його зміст полягає у раціональному використанні матеріальних ресурсів суду, забезпеченні їх збереження та недопущенні нецільового використання. Нормативною основою цього обов'язку

виступають положення Закону України «Про державну службу», Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [133], Кодексу законів про працю України, а також внутрішні регламенти діяльності судових установ.

Наступний обов'язок є при виконанні своїх службових обов'язків не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина.

Обов'язок помічника судді не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина під час виконання своїх службових обов'язків є одним із ключових елементів діяльності працівників апарату суду та безпосередньо пов'язаний із реалізацією принципу верховенства права, законності та забезпечення доступу до правосуддя. Цей обов'язок зумовлений тим, що помічник судді бере участь у підготовці процесуальних документів, організації судового розгляду та забезпеченні належного функціонування суду, а тому його діяльність може прямо або опосередковано впливати на реалізацію прав учасників судового процесу.

Сутність цього обов'язку полягає у тому, що помічник судді повинен здійснювати свою службову діяльність таким чином, щоб будь-які дії або бездіяльність не призводили до обмеження чи порушення конституційних прав людини, зокрема права на справедливий суд, права на доступ до правосуддя, права на повагу до приватного життя, права на рівність перед законом і судом.

Помічник судді у межах своїх повноважень здійснює підготовку проектів процесуальних документів, опрацьовує матеріали справ, організовує комунікацію між судом і учасниками процесу, контролює строки виконання процесуальних дій. Відповідно, недотримання ним вимог законодавства або недбале ставлення до службових обов'язків може призвести до порушення прав сторін судового процесу, наприклад, затягування розгляду справи, розголошення конфіденційної інформації або порушення принципу рівності сторін.

Основою цього обов'язку є положення Конституції України, яка встановлює, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість

діяльності держави. Зокрема, відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Важливе значення має також стаття 55 Конституції України [62], яка гарантує кожному право на судовий захист своїх прав і свобод, а стаття 129 Конституції України визначає основні засади судочинства, зокрема рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та забезпечення права на апеляційний перегляд справи [62].

Відповідні вимоги закріплені й у спеціальному законодавстві. Так, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що діяльність судів повинна бути спрямована на забезпечення права кожного на справедливий суд та повагу до прав людини [133]. Працівники апарату суду, до яких належать і помічники суддів, повинні діяти відповідно до принципів законності, неупередженості та дотримання прав учасників процесу.

Також стаття 8 Закону України «Про державну службу» передбачає, що державний службовець зобов'язаний поважати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина, діяти на підставі та в межах повноважень, передбачених законом [118].

Важливе значення мають і міжнародно-правові акти. Зокрема, стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [61] гарантує право кожної особи на справедливий і публічний розгляд справи незалежним та безстороннім судом упродовж розумного строку. Практика Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслює, що держава повинна забезпечити ефективну організацію судової системи таким чином, щоб діяльність усіх працівників суду не призводила до порушення прав учасників процесу.

На практиці обов'язок помічника судді не допускати порушень прав людини проявляється у таких аспектах:

— дотримання процесуальних строків під час підготовки проектів судових рішень та інших процесуальних документів, що забезпечує право особи на розгляд справи у розумний строк. Дотримання процесуальних строків під час підготовки проектів судових рішень та інших процесуальних документів є важливою складовою судового процесу та обов'язком суддів і їхніх помічників. Воно полягає у своєчасному оформленні проектів рішень, ухвал, постанов, наказів, а також супровідних процесуальних документів, таких як протоколи засідань, виклики, повідомлення та копії судових рішень. Своєчасність цих дій забезпечує право учасників процесу на розгляд справи у розумний строк, що є ключовим елементом справедливого судочинства. Нормативно-правове підґрунтя цього обов'язку визначено Конституцією України, яка у статті 124 встановлює, що судові рішення повинні ухвалюватися у розумні строки [62]. Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 7, 180, 221) [161] та Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 6, 300, 383) [68] конкретизують строки підготовки проектів рішень та повідомлення учасників процесу про ухвалені судові рішення. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 25–26) [133] закріплює обов'язки суддів і їхніх помічників щодо дотримання процесуальної дисципліни та забезпечення підготовки документів у строки, визначені законом.

— Міжнародні стандарти також підтверджують необхідність дотримання строків. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) [61] гарантує право на справедливий суд і розгляд справи у розумний строк, а практика Європейського суду з прав людини підкреслює, що затримки в підготовці рішень порушують це право навіть за формально законної діяльності суду.

— Дотримання строків забезпечує ефективність судочинства, захист прав учасників процесу на своєчасний доступ до правосуддя, підтримує довіру до судової системи та попереджає можливі дисциплінарні наслідки для суддів і їхніх помічників. Таким чином, своєчасна підготовка проектів

судових рішень і процесуальних документів є не лише технічною процедурою, а й ключовою гарантією реалізації конституційного та міжнародного права особи на розгляд справи у розумний строк.

— забезпечення конфіденційності персональних даних учасників процесу відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» [128]. Забезпечення конфіденційності персональних даних учасників судового процесу є важливою складовою дотримання прав людини та професійної етики суддів і працівників суду. Під персональними даними розуміються будь-які відомості, що стосуються фізичної особи, яка може бути ідентифікована, безпосередньо або опосередковано, включаючи її ім'я, прізвище, дату народження, адресу, контактну інформацію, відомості про стан здоров'я, соціальний статус тощо. У процесі судочинства ці дані містяться у матеріалах справи, протоколах засідань, процесуальних документах та електронних системах суду. Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» (Закон № 2297-VI від 1 червня 2010 р.) [128], особа, яка обробляє персональні дані, зобов'язана забезпечувати їх конфіденційність, точність і захист від несанкціонованого доступу. Стаття 5 Закону передбачає принципи обробки персональних даних, серед яких: законність та справедливість обробки, обмеження мети збору даних, мінімізація обсягу даних, достовірність і актуальність даних, а також забезпечення їх конфіденційності. У судовому процесі обов'язок забезпечення конфіденційності персональних даних покладається на суддю, помічників суддів, секретарів та інших працівників апарату суду, які мають доступ до матеріалів справи. Це передбачено також у Законах України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 25–26) [133], де закріплено, що працівники суду повинні дотримуватися правил служби та забезпечувати захист інформації, що стала відомою під час виконання службових обов'язків. Додатково, Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 11) [161] та Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 13) закріплюють обов'язок забезпечення таємниці особистого життя учасників процесу та збереження

інформації, отриманої в ході судового розгляду. Несвоєчасне або неналежне забезпечення конфіденційності може порушувати права сторін, призводити до дисциплінарної відповідальності працівників суду та шкодити довірі до судової системи. Таким чином, забезпечення конфіденційності персональних даних учасників процесу є обов'язком суду та його працівників, який поєднує правові, етичні та технічні заходи, спрямовані на захист прав осіб на приватність, відповідно до Конституції України (ст. 32) [62], Закону України «Про захист персональних даних» та положень процесуального законодавства.

— недопущення дискримінації щодо учасників судового процесу за будь-якими ознаками (ст. 24 Конституції України). Недопущення дискримінації щодо учасників судового процесу є однією з базових гарантій справедливого судочинства та дотримання прав людини. Дискримінацією визнається будь-яке необґрунтоване або незаконне обмеження прав, привілеї або позбавлення прав особи за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, віку, інвалідності чи інших ознак. Конституція України в статті 24 прямо забороняє дискримінацію та встановлює, що громадяни мають рівні конституційні права та свободи і рівні можливості для їх реалізації незалежно від будь-яких обставин. Це положення є основою для застосування принципу рівності всіх учасників процесу перед судом і забезпечення рівного доступу до правосуддя. Додатково, Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 7) та Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 6, ст. 11–13) [68] закріплюють принцип недискримінації учасників судового процесу, забезпечуючи рівність сторін у процесі, рівні права на подання доказів та участь у судовому розгляді. Працівники суду, у тому числі судді та помічники суддів, зобов'язані не допускати будь-яких проявів дискримінації при здійсненні судових повноважень, дотримуючись при цьому стандартів етики та законності, передбачених Законом України «Про судоустрій і статус

суддів» (ст. 25–26) [133]. Міжнародні стандарти також підтверджують необхідність недискримінації у правосудді. Так, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 14) [61] забороняє дискримінацію у реалізації прав, гарантованих Конвенцією, у тому числі у судовому процесі. Судова практика Європейського суду з прав людини підкреслює, що будь-яке обмеження прав учасників процесу за ознаками, не пов'язаними із суттю справи, є порушенням права на справедливий суд. Таким чином, недопущення дискримінації щодо учасників судового процесу є обов'язком суду та його працівників, що забезпечує рівність усіх сторін перед законом, дотримання прав людини та підтримку довіри до системи правосуддя, відповідно до Конституції України, законодавства про судоустрій і статус суддів та міжнародних стандартів захисту прав людини.

— забезпечення рівного доступу сторін до матеріалів справи та процесуальної інформації. Забезпечення рівного доступу сторін до матеріалів справи та процесуальної інформації є важливою гарантією реалізації принципу справедливого судочинства та рівності учасників судового процесу. Цей обов'язок полягає у створенні судом належних умов, за яких кожна сторона має можливість ознайомитися з матеріалами справи, отримати інформацію про хід судового розгляду, подані докази, процесуальні документи та судові рішення. Реалізація такого доступу спрямована на забезпечення рівності сторін у судовому процесі, що є необхідною передумовою ефективного захисту прав і законних інтересів учасників справи. Нормативно-правове підґрунтя цього принципу закріплено у Конституції України, відповідно до статті 129 [62], яка визначає основні засади судочинства, зокрема рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, а також забезпечення змагальності сторін і свободи у поданні ними своїх доказів та доведенні їх переконливості перед судом. Реалізація цих принципів неможлива без надання сторонам рівного доступу до матеріалів справи та процесуальної інформації. У процесуальному законодавстві цей обов'язок деталізується. Так, Цивільний процесуальний

кодекс України передбачає, що учасники справи мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них копії, отримувати копії процесуальних документів та судових рішень (ст. 43, ст. 44 ЦПК України) [161]. Аналогічні положення містяться у Кримінальному процесуальному кодексі України, де встановлено право сторін кримінального провадження на доступ до матеріалів справи та можливість їх дослідження під час судового розгляду (ст. 22, ст. 290 КПК України). Крім того, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [133] закріплює принцип відкритості та доступності правосуддя, відповідно до якого суд забезпечує доступ учасників процесу до інформації щодо розгляду їхніх справ та прийнятих судових рішень (ст. 11). Додатково забезпечення доступу до судових рішень реалізується через функціонування Єдиного державного реєстру судових рішень, що передбачено Законом України «Про доступ до судових рішень» [120]. Отже, забезпечення рівного доступу сторін до матеріалів справи та процесуальної інформації є важливим елементом принципів змагальності, відкритості та рівності учасників судового процесу. Воно гарантує можливість сторонам ефективно реалізовувати свої процесуальні права, готувати правову позицію, подавати докази та здійснювати захист своїх інтересів відповідно до Конституції України, процесуального законодавства та міжнародних стандартів справедливого судочинства;

— коректна комунікація з учасниками процесу, що відповідає принципам поваги до честі та гідності людини. Коректна комунікація з учасниками судового процесу є важливою складовою належного здійснення правосуддя та дотримання стандартів професійної етики працівників суду. Вона передбачає ввічливе, неупереджене та професійне спілкування з учасниками процесу, недопущення приниження честі та гідності осіб, використання образливих або дискримінаційних висловлювань, а також дотримання принципів рівності та поваги під час виконання службових обов'язків. Такий підхід сприяє формуванню довіри до судової влади, забезпечує належний рівень правової культури та гарантує ефективну

реалізацію прав учасників судового процесу. Нормативно-правове підґрунтя цього обов'язку визначено Конституцією України, яка у статті 3 проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [62]. Водночас стаття 28 Конституції України гарантує кожному право на повагу до його гідності та забороняє будь-яке поводження, що принижує честь і гідність людини [62]. З огляду на це, усі посадові особи, у тому числі працівники судової системи, зобов'язані здійснювати свою діяльність з дотриманням принципів поваги до особистості. У сфері судочинства зазначений обов'язок також впливає із положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який передбачає, що діяльність суду ґрунтується на принципах верховенства права, поваги до прав і свобод людини та громадянина (ст. 2, ст. 11) [133]. Крім того, працівники апарату суду та помічники суддів повинні дотримуватися вимог службової етики та забезпечувати належне ставлення до учасників судового процесу під час виконання своїх службових обов'язків. Процесуальне законодавство також передбачає необхідність забезпечення поваги до учасників процесу. Зокрема, Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 12) [161] та Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 22) [68] встановлюють принципи рівності сторін і змагальності процесу, які передбачають коректне ставлення до всіх учасників судового розгляду та недопущення проявів упередженості чи неповаги. Важливе значення мають і міжнародні стандарти. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий судовий розгляд (ст. 6) [61], що передбачає не лише процесуальну рівність сторін, а й належне ставлення до учасників процесу з боку суду та його працівників. Практика Європейського суду з прав людини підкреслює, що повага до людської гідності є невід'ємним елементом справедливого судочинства. Отже, коректна комунікація з учасниками судового процесу, що ґрунтується на принципах поваги до честі та гідності людини, є обов'язком працівників суду та важливою умовою забезпечення справедливого, неупередженого та

ефективного правосуддя відповідно до Конституції України, національного законодавства та міжнародних стандартів захисту прав людини/

Наприклад, якщо помічник судді несвоєчасно підготує процесуальні документи або не забезпечить належну передачу матеріалів справи до канцелярії, це може призвести до затягування судового розгляду, що потенційно порушує право особи на справедливий суд упродовж розумного строку.

Отже, обов'язок помічника судді не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина є важливим елементом його професійної діяльності та безпосередньо пов'язаний із забезпеченням справедливого судочинства. Його реалізація ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону України «Про державну службу», а також міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Належне виконання цього обов'язку сприяє підвищенню довіри суспільства до судової влади та забезпечує ефективний захист прав і законних інтересів громадян.

2.3. Особливості відповідальності помічника судді в Україні

Останній елемент правового статусу помічника судді, який ми пропонуємо розглянути, - це юридична відповідальність. На початку ХХ століття французький правознавець Л. Дюгі підкреслював, що проблема відповідальності посідає центральне місце в праві – як у публічно-правовій, так і в приватно-правовій площині. Зазначене положення безпосередньо пов'язане з адекватним осмисленням сутності юридичної відповідальності, яка має вагоме значення у політичному, соціальному та правовому вимірах, зокрема у контексті наукового обґрунтування підвищення відповідальності органів державної влади та їх посадових осіб за результати своєї діяльності.

У зв'язку з цим у сучасній юридичній науці юридичну відповідальність обґрунтовано розглядають як один із базових інститутів правової системи, невід'ємний елемент права та важливу характеристику його функціонування в суспільстві. Вона має ознаки універсального правового феномену, оскільки відсутність відносин юридичної відповідальності не притаманна жодній правовій системі. Без її існування забезпечення реальності правовідносин і належного виконання юридичних обов'язків їх учасниками видається проблематичним [65, с. 115].

Попри відносну сталість цього інституту, аналіз наукових джерел засвідчує різноманітність підходів до визначення його змісту та природи. У загальнотеоретичній юриспруденції найбільш поширеними є два концептуальні напрями: перший розглядає юридичну відповідальність крізь призму державного (державно-правового) примусу, другий – у межах теорії правовідносин [10, с. 347]. Відповідно, це явище доцільно аналізувати у двох вимірах: як інститут об'єктивного права – у контексті державного примусу, та як складову змісту правовідносин – у межах відповідної теорії [175]. При цьому кожен із зазначених підходів відображає специфічні риси юридичної відповідальності на рівні об'єктивного та суб'єктивного права [45, с. 13].

Зокрема, Л. Калініченко визначає юридичну відповідальність у площині об'єктивного права як явище, гарантоване санкціями правових норм, що передбачають можливість застосування державного примусу із настанням несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру для правопорушника. У свою чергу, у структурі правовідносин юридична відповідальність постає як визначений нормами права обов'язок особи зазнати відповідних обмежень унаслідок вчинення правопорушення [45, с. 16].

Серед сучасних підходів заслуговує на увагу позиція О. Кальяна та О. Мисака, які трактують юридичну відповідальність як обов'язок суб'єктів суспільних відносин дотримуватися вимог правових норм і реалізовувати їх у правомірній поведінці, а у випадку порушення – нести негативні наслідки у

формі осуду та обмежень майнового чи немайнового характеру з їх подальшою реалізацією [46, с. 54].

Порівняно з іншими видами соціальної відповідальності, юридична відповідальність має низку характерних ознак. По-перше, вона охоплює як матеріально-правовий, так і процесуальний аспекти, причому останній регламентує порядок її реалізації. По-друге, за своїм обсягом вона є вузкою за соціальну відповідальність. По-третє, її підставою є виключно порушення правових норм, що тягне за собою встановлені обмеження. По-четверте, вона виникає лише у разі недотримання норм, закріплених у нормативно-правових актах, прийнятих уповноваженими суб'єктами. По-п'яте, вона виступає однією з форм державного примусу або заохочення.

Щодо ознак юридичної відповідальності, Н. Янсен виокремлює такі ключові елементи, як осуд правопорушника та застосування державного примусу [184, с. 232]. Більш розгорнуту характеристику пропонує В. Копейчиков, який зазначає, що: по-перше, заходи відповідальності встановлюються нормами права; по-друге, вони застосовуються виключно за наявності правопорушення; по-третє, реалізуються уповноваженими державними органами, що свідчить про відповідальність перед державою; по-четверте, вони полягають у примусових позбавленнях чи обмеженнях певних благ; по-п'яте, супроводжуються офіційним осудом протиправної поведінки як з боку держави, так і суспільства, що підкреслює зв'язок юридичної та моральної відповідальності [63, с. 215–216].

Юридична відповідальність суддів розглядається як різновид соціальної відповідальності зі специфічними рисами. Так, за О. Овчаренком, вона характеризується юридичною природою, тісним зв'язком із правовими нормами та протиправною поведінкою суддів, а також ґрунтується на загальновизнаних моральних засадах і передбачає оцінювання діяльності судді не лише з позиції законності, а й етичних стандартів [96, с. 13–14].

Вчена Л. Виноградова визначає юридичну відповідальність судді як його здатність звітувати перед собою, професійною спільнотою та

відповідними органами суддівського врядування за результати своєї діяльності й дотримання етичних норм із можливістю застосування санкцій у разі неналежної поведінки [21, с. 23]. Водночас М. Сапунова розглядає її як морально-правовий стан, що зумовлює необхідність сумлінного здійснення правосуддя та передбачає додаткові правові обтяження у випадку допущення судової помилки [21, с. 18].

В свою чергу О. Гончаренко підкреслює, що юридична відповідальність суддів є складовою їх правового статусу та виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує дотримання законності, а з іншого – виступає гарантією незалежності судової влади [24, с. 31].

До ключових особливостей юридичної відповідальності суддів, зокрема суддів вищих спеціалізованих судів, належать: її державно-правова спрямованість; поєднання ретроспективного та позитивного аспектів; індивідуалізований характер притягнення до відповідальності з урахуванням статусу судді; а також врахування не лише правових, а й моральних порушень [21, с. 23].

Щодо значення юридичної відповідальності суддів, Я. Скрамний зазначає, що вона сприяє забезпеченню законності та об'єктивності судочинства, формуванню правової свідомості суддів, запобіганню правопорушенням, зміцненню незалежності судової влади та підвищенню авторитету суду [92, с. 5016]. У свою чергу, М. Мелех доповнює цей перелік, наголошуючи на її ролі у відновленні довіри до судової системи, забезпеченні неупередженості суддів та створенні правових механізмів очищення суддівського корпусу виключно в межах закону, що сприяє збереженню в ньому високопрофесійних і доброчесних представників [92, с. 183].

Відповідно до Рішення Ради суддів України 18.05.2018 р. № 21. «Про затвердження Положення про помічника судді» [126] передбачено, що: «Залежно від виду й характеру порушення помічник судді несе

дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством:

- за невиконання, невчасне або неналежне виконання покладених на нього обов'язків;
- за перевищення своїх повноважень, визначених законодавством;
- за бездіяльність або недобросовісне використання наданих йому прав;
- за недотримання вимог законодавства про інформацію, державну таємницю та захист персональних даних;
- за недотримання вимог антикорупційного законодавства України;
- за недодержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці та правил пожежної безпеки;
- за недотримання встановлених цим Положенням обмежень, пов'язаних із прийняттям на патронатну службу та проходженням патронатної служби;
- за порушення правил внутрішнього трудового розпорядку суду та трудової дисципліни;
- за порушення Правил поведінки працівника суду.

Розкриємо зміст зазначених положень.

Відповідальність помічника судді за невиконання, несвоєчасне або неналежне виконання покладених на нього обов'язків є важливою складовою забезпечення ефективної діяльності суду та належної організації здійснення правосуддя. Її сутність полягає в обов'язку цієї посадової особи зазнавати передбачених законом негативних наслідків у разі порушення службових обов'язків, встановлених законодавством, внутрішніми актами суду та дорученнями судді.

Правовий статус помічника судді визначається, зокрема, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 157) [133], відповідно до якого помічники суддів належать до патронатної служби, а також регламентується

Типовим положенням про помічника судді, затвердженим рішенням Ради суддів України. Водночас на них поширюються норми трудового законодавства, зокрема Кодексу законів про працю України, що визначає підстави та порядок притягнення до дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Найпоширенішою є дисциплінарна відповідальність, яка настає у разі порушення трудової дисципліни або неналежного виконання службових обов'язків. Відповідно до статей 139, 147–149 КЗпП України [53] працівник зобов'язаний сумлінно виконувати покладені на нього функції, а за їх порушення до нього можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення у вигляді догани або звільнення. Практичним прикладом є ситуації, коли помічник судді несвоєчасно готує проєкти судових рішень, допускає помилки у процесуальних документах або не забезпечує належне ведення судового діловодства, що може призводити до затягування розгляду справ і, як наслідок, дисциплінарних заходів.

Окрім цього, помічник судді може бути притягнутий до адміністративної відповідальності на загальних підставах. Зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення вимог антикорупційного законодавства (ст. 172-4, 172-5, 172-7, 172-8, 172-9 КУпАП) [54] або законодавства у сфері захисту персональних даних (ст. 188-39 КУпАП). Наприклад, недотримання вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів або неправомірне розголошення персональних даних учасників судового процесу може стати підставою для накладення штрафу.

Стаття 172-4 КУпАП «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності» встановлює відповідальність за недотримання вимог, передбачених Законом України «Про запобігання корупції» [122], у частині заборони займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, за винятком прямо дозволених видів (зокрема, викладацької, наукової, творчої, медичної чи спортивно-інструкторської

діяльності). Вчинення такого правопорушення тягне за собою накладення штрафу в межах від 300 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із одночасним застосуванням додаткового стягнення у вигляді конфіскації доходу, отриманого від такої діяльності [54]. Отже, законодавець передбачає як основне, так і додаткове адміністративне стягнення.

Частина друга цієї статті охоплює порушення встановлених законом обмежень щодо участі особи у керівних, виконавчих або наглядових органах підприємств чи організацій, діяльність яких спрямована на отримання прибутку, за винятком випадків представництва інтересів держави або територіальної громади [54]. За такі дії також передбачено штраф у тому ж розмірі з конфіскацією отриманих доходів.

У практичній площині подібні порушення можуть виникати, зокрема, у сфері охорони здоров'я, коли особи, визначені ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [122], поєднують державну службу з участю у комерційних структурах (наприклад, входять до керівних органів фармацевтичних компаній, одночасно займаючи посади в органах державної влади).

Частина третя ст. 172-4 КУпАП передбачає кваліфікований склад правопорушення, за який встановлено підвищену відповідальність: штраф у розмірі від 500 до 800 н.м.д.г., конфіскацію доходу та додаткове стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або здійснювати визначену діяльність строком до одного року [54].

Водночас аналіз положень ст. 25 КУпАП свідчить, що конфіскація може застосовуватися як самостійне або додаткове стягнення, тоді як позбавлення права обіймати посади має виключно додатковий характер. При цьому закон допускає поєднання основного та додаткових стягнень за одне правопорушення [54], що на практиці іноді призводить до ситуацій, коли до особи одночасно застосовуються штраф, конфіскація та позбавлення права займати посаду, що викликає дискусії щодо узгодженості таких норм.

Разом із тим не кожен випадок сумісництва чи суміщення обов'язково тягне адміністративну відповідальність. У науковій літературі обґрунтовується позиція, що окремі діяння можуть визнаватися малозначними. Зокрема, разове отримання незначної винагороди може розцінюватися як таке, що не потребує застосування адміністративних санкцій і може обмежитися дисциплінарними заходами або не спричиняти юридичних наслідків. Прикладом може бути одноразове надання платної консультації керівником медичного закладу.

Крім того, при кваліфікації відповідних діянь важливо враховувати зміст поняття «діяльність», яке зазвичай охоплює не одноразову дію, а системну поведінку, що включає планування, реалізацію та оцінку результатів [140, с. 197].

Стаття 172-5 КУпАП «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків» передбачає відповідальність за недотримання правил отримання подарунків. За загальним правилом, таке порушення тягне накладення штрафу від 100 до 200 н.м.д.г. із конфіскацією отриманого подарунка [54]. У разі повторного вчинення протягом року санкція посилюється: штраф становить від 200 до 400 н.м.д.г., застосовується конфіскація та додатково – позбавлення права обіймати певні посади або здійснювати діяльність строком до одного року [54].

Водночас у цьому контексті звертає на себе увагу використання різних термінів – «подарунок», «дарунок», «пожертва», які фактично застосовуються як синоніми, однак потребують більш чіткого нормативного розмежування [174].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», під подарунком розуміються грошові кошти, майно, пільги, послуги чи інші нематеріальні блага, що надаються безоплатно або за ціною, нижчою за ринкову [122]. Закон також допускає можливість прийняття подарунків, які відповідають загальновизнаним уявленням про гостинність, за умови дотримання встановлених вартісних обмежень: не більше двох прожиткових

мінімумів одноразово та не більше чотирьох – сукупно протягом року від однієї особи або групи осіб [122].

Ці обмеження не застосовуються до подарунків від близьких осіб, а також до загальнодоступних знижок, вигравшів, премій чи бонусів. Водночас рішення, ухвалені на користь особи, від якої протягом останніх трьох років було отримано подарунок, визнаються такими, що прийняті в умовах реального конфлікту інтересів, і підпадають під дію ст. 67 відповідного Закону [106].

Окремої уваги потребує розмежування понять «подарунок» і «неправомірна вигода». На відміну від подарунка, який має встановлені законодавчі межі вартості та може бути пов'язаний із традиціями гостинності, неправомірна вигода не має чітких цінових обмежень, надається без законних підстав і, як правило, пов'язана з корисливою мотивацією та використанням службового становища [140, с. 201].

Склад правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, є формальним і вважається завершеним уже з моменту отримання подарунка незалежно від подальших дій особи. Це відрізняє його від кримінально караних діянь, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди.

Як зазначає С. В. Рощупкін, низька ефективність притягнення до відповідальності за такими правопорушеннями зумовлена низкою факторів: недостатнім рівнем їх виявлення та фіксації, зокрема у сфері охорони здоров'я; недоліками у діяльності уповноважених органів (Національної поліції, прокуратури, НАЗК); а також проблемами правозастосування та праворозуміння [140, с. 197].

Крім того, чинне законодавство не встановлює абсолютної заборони на отримання подарунків, що створює певні труднощі у правозастосуванні. Використання оціночних понять, таких як «загальноприйнята гостинність», а також прив'язка до змінних соціальних показників (прожиткового мінімуму) ускладнюють однозначне тлумачення норм. У деяких сферах, зокрема в медицині, практика надання подарунків залишається поширеною.

У свою чергу, І. М. Залялова звертає увагу на те, що щодо помічників суддів законодавство прямо не встановлює заборони на отримання подарунків, оскільки вони не завжди належать до категорії службових осіб. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність нормативного закріплення чітких обмежень щодо вартості подарунків, а також визначення умов і порядку їх отримання такими особами [37, с. 94].

Стаття 172-7 КУпАП «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів» [54] має особливе значення для діяльності помічника судді, оскільки він бере участь у підготовці матеріалів справи, проєктів судових рішень та взаємодіє з учасниками процесу. Норма складається з трьох частин і встановлює відповідальність за різні прояви порушень у цій сфері.

Так, частина перша передбачає відповідальність за неповідомлення у визначеному законом порядку про наявність реального конфлікту інтересів. Для помічника судді це може проявлятися, наприклад, у випадку, коли він не інформує суддю або керівництво апарату суду про наявність особистих чи майнових зв'язків із учасниками справи. Таке правопорушення тягне за собою накладення штрафу від 100 до 200 н.м.д.г.

Відповідно до частини другої цієї статті, більш сувора відповідальність настає за вчинення дій або прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів. У контексті діяльності помічника судді це може полягати, наприклад, у підготовці процесуальних документів або впливі на організацію розгляду справи за наявності приватної зацікавленості. У такому разі передбачено штраф у розмірі від 200 до 400 н.м.д.г.

Частина третя встановлює відповідальність за повторне вчинення зазначених порушень протягом року. У цьому випадку санкція передбачає штраф від 400 до 800 н.м.д.г. із додатковим стягненням у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або здійснювати визначену діяльність строком на один рік, що узгоджується з вимогами ст. 25 КУпАП [54] щодо поєднання одного основного та одного додаткового стягнення.

Важливим для правильної кваліфікації є розмежування реального та потенційного конфлікту інтересів. Реальний конфлікт інтересів передбачає наявність доведеного приватного інтересу, його суперечність службовим повноваженням, а також фактичний вплив цієї суперечності на об'єктивність чи неупередженість дій або рішень особи. Для визнання дій такими, що вчинені в умовах реального конфлікту інтересів, необхідно встановити: наявність конкретного приватного інтересу; характер його протиріччя зі службовими обов'язками; наявність у особи відповідних повноважень; а також реальний вплив цього конфлікту на прийняття рішень [173].

Стаття 172-8 КУпАП «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень» також безпосередньо стосується діяльності помічника судді, який працює з процесуальними документами, персональними даними та внутрішньою інформацією суду[54]. Частина перша цієї статті встановлює відповідальність за неправомірне розголошення або використання службової інформації у власних інтересах, що тягне за собою штраф у розмірі від 100 до 150 н.м.д.г. Наприклад, йдеться про передачу відомостей про хід розгляду справи стороннім особам.

Частина друга передбачає значно суворішу відповідальність за розголошення інформації про викривача або осіб, пов'язаних із ним, чи даних, які дають змогу його ідентифікувати. У такому випадку застосовується штраф від 1000 до 2500 н.м.д.г. із додатковим позбавленням права обіймати певні посади строком на один рік, що також відповідає положенням ст. 25 КУпАП щодо структури адміністративних стягнень.

Стаття 172-9 КУпАП «Невжиття заходів щодо протидії корупції» [54] передбачає відповідальність за бездіяльність у випадках виявлення корупційних правопорушень. Хоча помічник судді не завжди є спеціально уповноваженою особою у сфері протидії корупції, у межах своїх функціональних обов'язків він може бути зобов'язаний інформувати про виявлені порушення або сприяти їх фіксації. Частина перша цієї статті

встановлює штраф від 125 до 250 н.м.д.г. за невжиття відповідних заходів, а повторне вчинення такого порушення тягне за собою підвищену відповідальність у вигляді штрафу від 250 до 400 н.м.д.г.

Для кваліфікації цього правопорушення вирішальне значення має належне документування факту бездіяльності, зокрема невиконання обов'язків щодо повідомлення про корупційні прояви або ігнорування встановлених процедур реагування.

Загальний аналіз адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, у діяльності помічника судді свідчить про наявність низки проблем практичного характеру. Серед них – відсутність сталої судової практики, складність доказування окремих елементів складу правопорушення, а також недостатня узгодженість норм КУпАП із галузевими нормативними актами, що регулюють діяльність судової системи.

Узагальнюючи, можна констатувати, що ефективність притягнення до адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення значною мірою залежить від якості правозастосування, рівня розвитку антикорупційних інституцій та чіткості законодавчого регулювання. Наявні прогалини й колізії у праві, а також неоднозначність тлумачення окремих норм зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення законодавства та практики його застосування, що обґрунтовує актуальність пошуку відповідних шляхів вирішення цих проблем у наукових дослідженнях.

Матеріальна (цивільно-правова) відповідальність виникає у разі завдання шкоди майну суду. Відповідно до статей 130–134 КЗпП України [53], працівник зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані внаслідок його винних дій або бездіяльності. Як приклад можна навести втрату або пошкодження матеріалів судової справи через недбалість, що може спричинити необхідність їх відновлення та відповідні матеріальні витрати.

Сутність такої відповідальності полягає в обов'язку працівника відшкодувати пряму дійсну шкоду, завдану внаслідок його протиправної,

винної поведінки. Відповідно до ст. 130 КЗпП України, матеріальна відповідальність настає лише за наявності сукупності умов: протиправної поведінки (дії або бездіяльності), шкоди, причинного зв'язку між діянням і шкодою, а також вини працівника. Важливо, що відшкодуванню підлягає саме пряма дійсна шкода, а не упущена вигода.

Як правило, помічник судді несе обмежену матеріальну відповідальність, що означає відшкодування шкоди в межах свого середнього місячного заробітку (ст. 132 КЗпП України) [53]. Повна матеріальна відповідальність (ст. 134 КЗпП України) [53] настає лише у виняткових випадках, зокрема коли шкода завдана умисно, у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, внаслідок кримінального правопорушення або коли майно було передане працівнику під звіт чи на підставі спеціального договору.

У діяльності помічника судді можна виокремити низку типових ситуацій, які можуть спричинити матеріальну відповідальність.

Наприклад, втрата або пошкодження матеріалів судової справи. Якщо помічник судді через недбалість втрачає частину матеріалів справи (документи, докази, процесуальні папери), це може призвести до необхідності їх відновлення, додаткових витрат часу та ресурсів суду. У такому випадку за наявності вини працівника він може бути зобов'язаний відшкодувати витрати, пов'язані з відновленням документів.

Інший приклад – пошкодження технічного обладнання суду (комп'ютера, принтера, засобів відеофіксації судового процесу). Якщо це сталося через порушення правил експлуатації або недбале ставлення, працівник може бути притягнутий до матеріальної відповідальності. При цьому, якщо пошкодження мало випадковий характер без вини працівника, відповідальність не настає.

Поширеною ситуацією є також неправильне оформлення або зберігання документів, що призводить до їх псування чи втрати. Наприклад, неналежне зберігання архівних матеріалів або електронних носіїв інформації

може спричинити втрату даних, що потребує фінансових витрат на їх відновлення.

Окремо варто згадати випадки, коли шкода може бути завдана через порушення правил роботи з автоматизованими системами суду (ЄСІТС). Наприклад, некоректне внесення або видалення інформації, що призводить до втрати даних або необхідності їх відновлення, також може розглядатися як підстава для матеріальної відповідальності.

У разі встановлення шкоди роботодавець (суд) має дотримуватися визначеної процедури: провести службове розслідування, встановити розмір шкоди та вину працівника, витребувати письмові пояснення. Відшкодування може здійснюватися добровільно або на підставі наказу роботодавця (у межах обмеженої відповідальності) чи за рішенням суду.

Висновково слід зазначити, що матеріальна відповідальність помічника судді виконує не лише компенсаційну, а й превентивну функцію, стимулюючи належне ставлення до майна суду, дотримання службової дисципліни та обережне поводження з документами й технічними ресурсами. Водночас її застосування потребує чіткого дотримання законодавчих вимог, оскільки будь-яке необґрунтоване покладення відповідальності є порушенням трудових прав працівника.

У випадках, коли порушення мають ознаки кримінального правопорушення, настає кримінальна відповідальність. Кримінальний кодекс України передбачає, зокрема, відповідальність за службову недбалість (ст. 367) [67], несанкціоноване втручання в роботу інформаційних систем (ст. 361) [67], а також розголошення інформації з обмеженим доступом. Наприклад, втручання в автоматизовану систему документообігу суду з метою впливу на розподіл справ або розголошення таємниці нарадчої кімнати є кримінально караними діями.

Відповідальність помічника судді за службову недбалість регулюється ст. 367 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання службових

обов'язків через несумлінне або недбале ставлення до них, що спричинило істотну шкоду.

Насамперед варто звернути увагу на питання суб'єкта цього злочину. Відповідно до кримінального законодавства, службова недбалість може бути інкримінована лише службовій особі. Помічник судді формально належить до працівників патронатної служби (ст. 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [133], що ускладнює автоматичне віднесення його до категорії службових осіб. Водночас у випадках, коли помічник судді виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції (наприклад, відповідає за організацію документообігу, координацію руху справ, доступ до інформаційних систем), він може визнаватися службовою особою у розумінні примітки до ст. 364 КК України [67]. Саме це відкриває можливість притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 367 КК України.

Об'єктивна сторона службової недбалості полягає у бездіяльності або неналежних діях, які суперечать службовим обов'язкам і спричиняють негативні наслідки. Для помічника судді це може проявлятися у: неналежній підготовці матеріалів справи, що призвело до порушення строків судового розгляду; втраті або пошкодженні важливих процесуальних документів; неправильному внесенні даних до автоматизованої системи документообігу суду (ЄСІТС), що спричинило суттєві збої в роботі суду; несвоєчасному інформуванні судді про процесуальні строки або обставини справи, що вплинуло на законність чи обґрунтованість судового рішення.

Обов'язковою ознакою складу злочину є настання істотної шкоди. Вона може мати як матеріальний, так і нематеріальний характер. У контексті діяльності суду це може бути: значна матеріальна шкода, пов'язана з відновленням втрачених матеріалів справи; порушення прав і свобод учасників судового процесу (наприклад, через затягування розгляду справи); підрив авторитету судової влади та довіри до правосуддя.

Суб'єктивна сторона характеризується необережною формою вини – злочин вчиняється через недбалість або самовпевненість, без умислу заподіяти шкоду.

Санкції за ст. 367 КК України передбачають, залежно від тяжкості наслідків, штраф, обмеження або позбавлення волі, а також додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади [67].

Приклади (узагальнені) притягнення помічника судді: помічник судді через неуважність не долучив до матеріалів справи важливий доказ, що призвело до скасування судового рішення апеляційною інстанцією та необхідності повторного розгляду справи; унаслідок неналежного ведення діловодства було втрачено частину матеріалів кримінального провадження, що спричинило істотні процесуальні ускладнення та витрати на їх відновлення; помічник судді неправильно вніс дані до автоматизованої системи розподілу справ, що призвело до порушення принципу автоматизованого розподілу та необхідності службового розслідування.

Отже, притягнення помічника судді до кримінальної відповідальності за ст. 367 КК України є можливим, але залежить від доведення його статусу як службової особи, наявності всіх елементів складу злочину та істотності заподіяної шкоди. Така відповідальність має винятковий характер і застосовується лише у випадках, коли недбалість виходить за межі дисциплінарного проступку та спричиняє значні негативні наслідки для правосуддя, прав учасників процесу або інтересів держави.

Відповідальність помічника судді за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних систем регулюється ст. 361 Кримінального кодексу України [67] і є однією з найбільш актуальних у контексті цифровізації судочинства та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС).

Сутність цього правопорушення полягає у несанкціонованому доступі, зміні, знищенні, блокуванні або копіюванні інформації, а також у втручанні в роботу автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж

електрозов'язку. Для помічника судді це питання має особливу вагу, оскільки він у межах службових обов'язків має легальний доступ до відповідних систем, однак перевищення цих повноважень або використання доступу не за призначенням може утворювати склад злочину.

Об'єктом кримінально-правової охорони є нормальне функціонування інформаційних систем, зокрема ЄСІТС, а також інформаційна безпека судової діяльності. Об'єктивна сторона проявляється у вчиненні дій, які порушують встановлений порядок роботи таких систем, незалежно від способу втручання – шляхом використання технічних засобів, програмного забезпечення чи навіть службового доступу з порушенням установлених правил.

Для притягнення до відповідальності не є обов'язковим факт повної відсутності доступу – достатньо встановити, що доступ був використаний поза межами наданих повноважень або з протиправною метою. Це означає, що навіть авторизований користувач (зокрема помічник судді) може бути суб'єктом цього злочину.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини: особа усвідомлює протиправність втручання в роботу системи та бажає або свідомо допускає настання негативних наслідків.

Санкції за ст. 361 КК України [67] передбачають різні види покарань залежно від тяжкості наслідків, зокрема штраф, обмеження або позбавлення волі, а також можливе позбавлення права обіймати певні посади.

У практичній діяльності помічника судді можна виокремити кілька типових ситуацій, які можуть кваліфікуватися за ст. 361 КК України.

Наприклад, втручання в автоматизовану систему розподілу справ. Якщо помічник судді, маючи доступ до системи, змінює дані з метою вплинути на визначення судді для розгляду конкретної справи, такі дії можуть розглядатися як несанкціоноване втручання.

Інший приклад – несанкціонована зміна або видалення інформації в ЄСІТС. Це може бути навмисне коригування даних про стан розгляду справи, дати судових засідань або інші відомості, що мають юридичне значення.

Також до таких дій належить передача облікових даних (логінів і паролів) третім особам, що призводить до несанкціонованого доступу до системи, або використання чужих облікових записів.

Ще одним прикладом є копіювання або завантаження службової інформації з метою подальшого використання в особистих інтересах або передачі третім особам, якщо це здійснюється з порушенням установленого порядку.

Варто зазначити, що у випадках, коли втручання в інформаційні системи супроводжується тяжкими наслідками (наприклад, значними збоями в роботі суду або порушенням прав великої кількості осіб), відповідальність посилюється.

Отже, помічник судді як користувач інформаційних систем суду є потенційним суб'єктом кримінальної відповідальності за ст. 361 КК України. Ключовим критерієм є не сам факт доступу до системи, а законність і мета його використання. Будь-яке відхилення від встановлених правил, що має ознаки умисного втручання, може спричинити серйозні правові наслідки. У зв'язку з цим особливого значення набуває дотримання інформаційної дисципліни, правил кібербезпеки та внутрішніх регламентів роботи з ЄСІТС.

Статистичні дані свідчать, що порушення виконавської дисципліни в апаратах судів залишаються доволі поширеним явищем. За узагальненою інформацією Державної судової адміністрації України, у 2024–2025 роках значна частина дисциплінарних випадків (орієнтовно 20–30 %) пов'язана саме з несвоєчасним виконанням службових обов'язків, помилками в документах та неналежною організацією роботи з матеріалами справ. Також простежується тенденція до зростання кількості порушень, пов'язаних із

використанням електронних систем судочинства (ЄСІТС), що обумовлено підвищенням ролі цифрових технологій у діяльності судів.

Таким чином, відповідальність помічника судді має комплексний характер і виконує превентивну та гарантійну функції. Вона спрямована на забезпечення належного рівня професійної дисципліни, дотримання процесуальних строків, захист прав учасників судового процесу та підвищення ефективності функціонування судової влади загалом.

Притягнення помічників суддів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені статтями 172-4, 172-5, 172-7, 172-8, 172-9 КУпАП, має низку специфічних особливостей, зумовлених їх правовим статусом, функціональними обов'язками та місцем у системі правосуддя.

Передусім, ключовою особливістю є те, що помічник судді належить до працівників патронатної служби (ст. 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а тому не завжди прямо ототожнюється із суб'єктами, на яких поширюються всі обмеження антикорупційного законодавства. Водночас, відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», на нього можуть поширюватися окремі антикорупційні вимоги як на особу, що забезпечує виконання функцій держави. Це створює певну правову невизначеність при кваліфікації правопорушень і визначенні суб'єкта відповідальності.

Другою важливою особливістю є функціональний характер діяльності помічника судді. Його повноваження не пов'язані з ухваленням остаточних судових рішень, однак він бере участь у підготовці матеріалів справи, проєктів судових актів, аналізі доказів, що створює потенційні корупційні ризики, зокрема у сфері конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП) або незаконного використання інформації (ст. 172-8 КУпАП).

Ще однією особливістю є складність доказування складу адміністративного правопорушення. Наприклад, для притягнення за ст. 172-7 КУпАП необхідно довести наявність реального конфлікту інтересів, що

включає встановлення приватного інтересу, його суперечності службовим повноваженням та фактичного впливу на об'єктивність дій. У діяльності помічника судді це ускладнюється тим, що його роль часто є допоміжною, а вплив на кінцеве рішення – опосередкованим.

Окремо варто звернути увагу на специфіку застосування ст. 172-4 КУпАП щодо сумісництва. Помічники суддів, як правило, обмежені у здійсненні іншої оплачуваної діяльності, однак на практиці виникають ситуації, коли вони залучаються до викладацької чи наукової діяльності, що потребує чіткого розмежування дозволених і заборонених видів діяльності.

Стаття 172-5 КУпАП (щодо одержання подарунків) також має певну специфіку застосування до помічників суддів. З огляду на те, що вони не завжди визнаються службовими особами у вузькому розумінні, питання допустимості отримання подарунків залишається дискусійним. Водночас, якщо їх діяльність пов'язана з виконанням функцій держави, вони повинні дотримуватися встановлених обмежень.

Щодо ст. 172-8 КУпАП, то для помічників суддів вона є особливо актуальною, оскільки вони мають доступ до значного обсягу службової інформації, включаючи персональні дані, матеріали справ, проекти судових рішень. Будь-яке її неправомірне використання або розголошення може стати підставою для притягнення до відповідальності.

Стаття 172-9 КУпАП застосовується рідше, однак у випадках, коли помічник судді виявляє ознаки корупційного правопорушення та не повідомляє про це у встановленому порядку, його бездіяльність може бути кваліфікована як адміністративне правопорушення.

Притягнення помічників суддів до адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення має комплексний і водночас проблемний характер. З одного боку, вони є важливими суб'єктами забезпечення діяльності суду та мають доступ до чутливої інформації, що обумовлює необхідність дотримання високих стандартів доброчесності. З іншого боку,

їх правовий статус не завжди чітко визначений у контексті антикорупційного законодавства, що ускладнює правозастосування.

Основними проблемами залишаються: нечіткість визначення кола суб'єктів відповідальності, складність доведення складу правопорушення, відсутність усталеної судової практики та певна колізійність між нормами різних нормативно-правових актів. У зв'язку з цим актуальним є вдосконалення законодавчого регулювання, конкретизація статусу помічника судді в антикорупційній сфері та підвищення рівня правової культури і професійної етики працівників апарату суду.

2.4. Зарубіжний досвід та напрямки удосконалення правового статусу помічника судді

Реформування судової системи та забезпечення ефективного функціонування судів є однією з ключових складових модернізації державного управління у правовій сфері. Одним із важливих елементів організації судочинства є правовий статус помічника судді, який виконує функції підготовки справ до розгляду та адміністративного супроводу судової діяльності. Зарубіжний досвід, зокрема країн Європи та США, демонструє різноманітність підходів до визначення повноважень, порядку призначення, правового статусу та соціальних гарантій помічників суддів, що дозволяє підвищити ефективність судового апарату.

В Україні ж питання правового статусу та трудових гарантій помічників суддів поки що врегульоване частково, що створює правову невизначеність та ускладнює реалізацію принципів рівності, законності та прозорості у системі судочинства. Вивчення та адаптація кращих зарубіжних практик дозволяє не лише вдосконалити українське законодавство, а й підвищити якість судових послуг, зміцнити незалежність суддів та

забезпечити належну соціально-трудова захищеність працівників судового апарату.

Помічник судді є важливою ланкою в організації роботи суду, забезпечуючи підготовку матеріалів справ, адміністративний супровід судових засідань та контроль за виконанням певних процесуальних процедур. У різних країнах світу правовий статус помічників суддів регулюється по-різному: від віднесення до апарату суду (Польща, Естонія) до статусу державного службовця з широким колом соціальних гарантій (Австрія), а в США функції адміністрування судів покладаються на окрему категорію професійних судових адміністраторів.

В Україні правове регулювання статусу помічника судді здійснюється на підставі Положення про помічника судді (2018 р.), яке передбачає призначення на посаду без проведення конкурсу та обмежене визначення трудових гарантій. Внаслідок цього виникають проблеми щодо прозорості процедури відбору, забезпечення соціально-трудових прав та ефективності виконання обов'язків.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє окреслити механізми вдосконалення правового статусу помічників суддів в Україні та адаптувати кращі практики з урахуванням принципів законності, ефективності та незалежності судової влади.

На сьогоднішній день є проблемні питання імплементації зарубіжного досвіду правового статусу помічника судді: визначення правового статусу помічника судді - в Україні та багатьох країнах ЄС помічник судді може бути як працівником апарату суду, так і державним службовцем із власним колом повноважень. Це впливає на рівень незалежності та можливості впливу на судові процеси. Процедура призначення на посаду. У Польщі, Естонії та Австрії практикується конкурсний відбір, що забезпечує відкритість та доброчесність, тоді як в Україні призначення відбувається на основі подання судді без конкурсу. Трудові та соціальні гарантії, де у багатьох європейських країнах і США помічники суддів мають чітко

визначені заробітні плати, премії та соціальні пільги. В Україні такі питання регулюються фрагментарно, що створює ризики порушення трудових прав. Функціональні обов'язки у зарубіжній практиці існує чітке розмежування адміністративних та процесуальних функцій помічників суддів, що сприяє ефективності судового процесу та уникненню конфлікту інтересів.

У Сполучених Штатах Америки роль помічника судді значно відрізняється від моделей, поширених у багатьох європейських країнах. Основними категоріями осіб, що виконують функції, аналогічні поміщикам суддів, є судові адміністратори (court administrators, court executives) та юридичні помічники суддів (judicial clerks або law clerks).

Судові адміністратори – це посадові особи, відповідальні за адміністративне управління судом та підтримку його діяльності, не виконуючи судових функцій. Вони координують графік розгляду справ, розподіл справ між суддями, контролюють документообіг, реєстрацію рішень, управління бюджетом і персоналом суду. Судові адміністратори є професійними працівниками судової системи, зазвичай мають вищу освіту у галузі права, публічного управління або судового адміністрування і працюють на постійній основі.

У Сполучених Штатах Америки існує посадова категорія, відома як судові службовці (клерки) – judicial law clerks, які надають суддям професійну правову підтримку та консультують щодо ефективного розгляду та вирішення справ. Вони здійснюють аналіз, дослідження та підготовку матеріалів справ, узагальнюють юридичні аргументи та готують рекомендації для судді, що допомагає приймати обґрунтовані рішення [195; 136].

Основними обов'язками судових клерків є: проведення правових досліджень; аналіз матеріалів справ; підготовка проєктів юридичних меморандумів; здійснення правового аналізу разом із суддею; надання процесуальної інформації сторонам та адвокатам [196]. Кандидати на посаду клерка повинні бути випускниками юридичних шкіл, мати бездоганну

репутацію та відповідну академічну або професійну підготовку. Бажаним є наявність попереднього юридичного досвіду, досвід участі в редакційних колегіях або публікацій, а також високі навички письма, аналітичного мислення та володіння комп'ютерними програмами, такими як Windows, Word або WordPerfect [185]. Важливими є також зрілість, відповідальність та готовність працювати тривалий час під високим навантаженням [185].

Судові клерки не є держслужбовцями, однак вони користуються соціальними гарантіями, схожими на ті, що надаються працівникам федерального уряду [103]. Це включає: участь у федеральній медичній страховці, груповому страхуванні життя, страхуванні від інвалідності, страхуванні довгострокового догляду, участь у програмі гнучкого медичного рахунку, оплачувані відпустки та поступове підвищення зарплати відповідно до рівня класифікації та ефективності роботи [185; 104; 105; 106].

Клерки беруть участь у підготовці до судових слухань та процесів, виступають радниками судді, надаючи рекомендації на основі закону. Хоча характер справ може бути складним і різноманітним, робоче середовище клерка є відносно індивідуальним, з щоденною взаємодією із суддею та іншими працівниками суду щодо юридичних та адміністративних питань [185]. Вони відповідають за виконання адміністративних завдань суддівського відділення: обробку документів, відповіді на запити щодо судових проваджень, видання судових наказів та підготовку кореспонденції [186].

Обов'язки клерків можуть варіюватися залежно від суду, включаючи складання та подання судових документів, управління графіками слухань, нагляд за стажерами, волонтерами та юристами. Деякі клерки також готують базові судові документи, наприклад повідомлення про призначення слухань або отримання процесуальних документів [186].

Судові клерки працюють у федеральних, штатних та окружних судах, виконуючи адміністративні та допоміжні функції, щоб полегшити роботу судді та управління його графіком. Хоча вони працюють у суді, клерки

формально підпорядковані уряду, тому їх можна вважати адміністративними помічниками або судовими посадовцями [187].

Більшість судових клерків – це нещодавні випускники юридичних шкіл. Для роботи у федеральних судах кандидати повинні мати досвід юридичного аналізу та участі у судових процесах, що робить процедуру відбору висококонкурентною. Кількість вакансій обмежена, і багато федеральних суддів отримують сотні заявок лише на одну чи дві позиції на рік. Федеральним суддям апеляційної інстанції зазвичай дозволяється мати одного або двох клерків; асоційовані судді Верховного суду США можуть мати до чотирьох клерків, а голова Верховного суду – до п'яти [188].

Таким чином, у США судові службовці (клерки) виконують функції юридичної та адміністративної підтримки суддів, не є держслужбовцями, але отримують широкий спектр соціальних та трудових гарантій. Такий статус забезпечує високий престиж професії та створює конкурентне середовище серед кандидатів на ці посади.

Юридичні помічники суддів (*judicial clerks*) виконують підготовчі та консультаційні функції, допомагаючи суддям у підготовці проєктів рішень, аналізі справ, дослідженні правових прецедентів і матеріалів справ. Вони не здійснюють адміністративне управління судом і часто працюють тимчасово за контрактом на один-два роки, що забезпечує їм професійний досвід для подальшої кар'єри в юриспруденції [137].

В американській системі чітко дотримується принцип розмежування адміністративних, допоміжних та судових функцій, що дозволяє уникати конфлікту інтересів і забезпечує ефективне функціонування судів. Судові адміністратори є державними службовцями і користуються повним пакетом трудових і соціальних гарантій, включаючи стабільну зарплату, пенсійне забезпечення та медичне страхування. Юридичні помічники, через тимчасовий характер своєї роботи, зазвичай отримують контрактну оплату і не завжди мають повний соціальний пакет.

Таким чином, американська модель поєднує ефективне управління судом, професійну підготовку юридичних кадрів та забезпечення незалежності суддів, розділяючи адміністративні та судові функції між різними категоріями працівників. Цей підхід підвищує продуктивність судів і мінімізує ризики адміністративного тиску на суддів.

Щодо правового статусу та повноважень помічників суддів у Польщі, слід зазначити, що законодавство цієї держави відносить до їх компетенції підготовку проєктів судових рішень та інших процесуальних документів, збирання необхідної для судді інформації, а також здійснення контролю за діяльністю секретарів судових засідань тощо [189]. Водночас помічник судді не виступає особистим асистентом конкретного судді, а є працівником апарату суду, який забезпечує діяльність одночасно кількох суддів. Крім цього, на нього покладається самостійне виконання організаційних і допоміжних функцій, спрямованих на належну підготовку справ до розгляду. При цьому Міністр юстиції наділений повноваженнями деталізувати обсяг обов'язків помічника судді та порядок їх виконання з урахуванням принципів ефективності, раціональності, економічності та оперативності, а також необхідності належного виконання покладених завдань [138, с. 366–367].

Окремої уваги заслуговує процедура призначення на посаду помічника судді. Згідно з § 2а ст. 155 Закону Польщі «Про устрій загальних судів», добір кандидатів здійснюється на конкурсних засадах, метою яких є визначення найбільш компетентного претендента з належним рівнем знань, професійних якостей і здібностей. Організацію конкурсу забезпечує голова відповідного суду, який інформує про його проведення через розміщення оголошень у доступних місцях, у службах зайнятості, офіційних бюлетенях, а також, за потреби, у засобах масової інформації. Проведення конкурсу покладається на спеціально створену комісію, сформовану президентом. За результатами відбору може бути сформовано резерв кандидатів для подальшого працевлаштування або у випадку відмови переможця від зайняття посади [132]. У Польщі правовий статус помічника судді (*asystent*

sędziego) прямо визначений Законом «Про устрій загальних судів» (Prawo o ustroju sądów powszechnych). Помічники виконують аналітичну та підготовчу роботу, зокрема готують проекти судових рішень і процесуальних документів. Вони є державними службовцями, але не входять до складу суддівського корпусу. Законодавство також встановлює кваліфікаційні вимоги та етичні стандарти [198].

Подібний підхід застосовується і в Естонії, де призначення помічників суддів також відбувається на конкурсній основі. Відповідно до Закону «Про суди» Міністр юстиції оголошує відкритий конкурс на визначення осіб, які проходитимуть підготовку помічників суддів, із публікацією відповідного оголошення у виданні «Ametlikud Teadaanded» [190]. Кандидати повинні відповідати встановленим законодавством вимогам, зокрема передбаченим ч. 1 ст. 47 та ч. 3 ст. 115 зазначеного Закону. Кількість учасників програми визначається Міністерством юстиції, а порядок проведення конкурсу – відповідним нормативним актом міністра. Відбір кандидатів здійснює конкурсна комісія, яка за результатами оцінювання визначає осіб для проходження підготовки та розподіляє їх між структурними підрозділами. Комісія формується строком на п'ять років і включає представників суддівського корпусу, помічників суддів, Міністерства юстиції та нотаріату [36].

У Німеччині функції, аналогічні помічнику судді, виконують наукові співробітники суду (Wissenschaftliche Mitarbeiter), які, як правило, є юристами на стадії підготовки до суддівської кар'єри. Їхній правовий статус не є самостійно закріпленим у єдиному законі, але визначається нормами про державну службу та внутрішніми регламентами судів. Вони здійснюють підготовку проектів рішень, аналіз судової практики та допомагають судді в дослідженні матеріалів справи [183].

У Німеччині правовий статус осіб, які виконують функції помічника судді, має специфічний характер і не закріплений у вигляді єдиного комплексного нормативно-правового акта. На відміну від багатьох інших

країн Європейського Союзу, тут відсутня формалізована посада «помічника судді» у класичному розумінні. Натомість відповідні функції покладаються на наукових співробітників суду (Wissenschaftliche Mitarbeiter), а також на судових референдарів (Rechtsreferendare), які перебувають на стадії професійної підготовки.

Нормативну основу їх діяльності становлять положення Закону про судоустрій (Gerichtsverfassungsgesetz), який визначає загальні засади функціонування судової системи [183] законодавство федеральних земель у сфері державної служби, а також внутрішні акти конкретних судових установ, зокрема Федерального конституційного суду [179]. Важливою особливістю є децентралізований характер регулювання, оскільки значна частина питань, пов'язаних із правовим статусом цих осіб, вирішується на рівні окремих земель.

Наукові співробітники суду є основною категорією осіб, які забезпечують діяльність суддів, особливо у вищих судових інстанціях. Як правило, це висококваліфіковані юристи, які вже склали один або обидва державні іспити (Staatsexamen) і мають ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку. У деяких випадках вони відряджаються до судів із інших органів державної влади або наукових установ. Судові референдарі, своєю чергою, є стажистами, які проходять обов'язкову практичну підготовку після складання першого державного іспиту, і виконують допоміжні функції під керівництвом судді.

Функціональне навантаження таких осіб охоплює широкий спектр аналітичної та підготовчої роботи. Зокрема, вони здійснюють правові дослідження, аналізують судову практику, готують проекти судових рішень, довідки, висновки та інші матеріали, необхідні для розгляду справи. У Федеральному конституційному суді роль наукових співробітників є особливо вагомою, оскільки вони забезпечують глибокий правовий аналіз складних конституційних питань і фактично формують основу майбутніх судових рішень.

Водночас їх правовий статус чітко обмежений: вони не є носіями судової влади, не мають повноважень здійснювати правосуддя та не можуть підписувати судові рішення. Уся їх діяльність здійснюється під безпосереднім керівництвом судді, що відповідає принципу незалежності судової влади та виключної компетенції суддів у прийнятті рішень.

Особливістю німецької моделі є також тимчасовий характер перебування на таких посадах. Наприклад, у Федеральному конституційному суді наукові співробітники зазвичай працюють протягом обмеженого строку (приблизно 2–3 роки), після чого повертаються до попередньої діяльності або продовжують кар'єру в судовій системі чи науці. Це сприяє постійному оновленню кадрового складу та обміну професійним досвідом.

До кандидатів на такі посади висуваються високі кваліфікаційні вимоги, зокрема наявність юридичної освіти, успішне складання державних іспитів, аналітичні здібності та, нерідко, наукові досягнення. Водночас на них поширюються вимоги щодо дотримання професійної етики, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Отже, німецький підхід до визначення правового статусу помічника судді характеризується гнучкістю, відсутністю жорсткої формалізації та водночас високими професійними стандартами. Така модель забезпечує ефективну підтримку суддівської діяльності, підвищує якість судових рішень і водночас виконує важливу функцію підготовки майбутніх фахівців у сфері правосуддя.

У Франції помічники суддів відомі як *référéndaires* або *assistants de justice*. Їхній статус врегульовано Кодексом судоустрою (*Code de l'organisation judiciaire*) [180]. Вони залучаються до підготовки аналітичних матеріалів, проєктів судових рішень, але не мають повноважень приймати процесуальні рішення. Особливістю є чітка ієрархічна підпорядкованість судді та обмежений строк перебування на посаді.

У Франції правовий статус осіб, які виконують функції помічників суддів, має більш чітке нормативне закріплення порівняно з німецькою

моделлю та характеризується інституційною визначеністю і деталізацією. Основними категоріями таких осіб є *assistants de justice* (помічники правосуддя) та *référéndaires* (референти), діяльність яких регламентується положеннями Кодексу судоустрою Франції (*Code de l'organisation judiciaire*) та підзаконними актами [180].

Assistants de justice є молодими юристами або особами, які здобувають юридичну освіту чи перебувають на початковому етапі професійної кар'єри. Їх правовий статус визначається як допоміжний, а сама посада має тимчасовий характер. Вони призначаються, як правило, строком до двох років із можливістю продовження, що зумовлено як потребами судової системи, так і функцією професійної підготовки кадрів. Відповідно до французького законодавства, такі особи працюють на контрактній основі та не є державними службовцями у повному розумінні цього статусу.

Référéndaires, у свою чергу, функціонують переважно у вищих судових інстанціях, зокрема у Касаційному суді (*Cour de cassation*) (<https://www.courdecassation.fr>) [182]. Це більш досвідчені юристи, які мають високий рівень професійної підготовки та значний досвід у сфері права. Вони виконують складні аналітичні завдання, пов'язані з підготовкою справ до розгляду, узагальненням судової практики та формуванням правових позицій.

Функціональне навантаження помічників суддів у Франції охоплює широкий спектр діяльності, спрямованої на забезпечення ефективності судочинства. Зокрема, вони здійснюють правовий аналіз матеріалів справи, готують проєкти судових рішень, аналітичні довідки, висновки, підбирають релевантну судову практику та нормативні акти. Водночас вони не мають права самостійно ухвалювати процесуальні рішення чи здійснювати правосуддя, що є виключною прерогативою суддів.

Важливою рисою французької моделі є чітка ієрархічна підпорядкованість помічників судді. Вони працюють під безпосереднім керівництвом судді або колегії суддів, виконуючи доручення в межах своєї

компетенції. Такий підхід забезпечує контроль за їх діяльністю та гарантує дотримання принципу незалежності судової влади.

Кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посади помічників суддів передбачають наявність юридичної освіти, високий рівень теоретичної підготовки та аналітичних здібностей. Для *référéndaires* ці вимоги є ще більш суворими і можуть включати значний професійний досвід або наукові досягнення.

Окрему увагу у Франції приділено етичним стандартам діяльності таких осіб. Вони зобов'язані дотримуватися принципів конфіденційності, неупередженості та професійної доброчесності. Будь-яке порушення цих вимог може призвести до припинення контракту або інших юридичних наслідків.

Таким чином, французький досвід визначення правового статусу помічника судді характеризується чіткою нормативною регламентацією, розмежуванням категорій допоміжного персоналу, тимчасовим характером зайняття посад та високими вимогами до професійної підготовки. Ця модель забезпечує ефективну організацію допоміжної діяльності в судах і водночас виконує важливу функцію підготовки майбутніх кваліфікованих юристів, що може бути корисним для вдосконалення відповідного інституту в Україні.

В Іспанії правовий статус осіб, які виконують функції, аналогічні помічнику судді, має специфічну модель, що відрізняється від класичного розуміння цієї посади в інших країнах Європейського Союзу. Тут відсутня окрема універсальна посада «помічника судді» у вузькому значенні, натомість відповідні функції розподілені між кількома категоріями судового персоналу, ключове місце серед яких займають *Letrados de la Administración de Justicia (LAJ)*, а також допоміжні юридичні працівники.

Нормативну основу їх діяльності становить Органічний закон про судову владу (*Ley Orgánica del Poder Judicial*), який комплексно регулює організацію судової системи та статус її працівників (<https://www.boe.es>) [191]. Саме цим актом визначено повноваження, права та

обов'язки осіб, залучених до організаційного та процесуального забезпечення діяльності судів.

Letrados de la Administración de Justicia є висококваліфікованими юристами, які займають особливе місце в судовій системі Іспанії. На відміну від класичних помічників суддів, вони мають ширший обсяг повноважень і виступають не лише як помічники, а як самостійні процесуальні суб'єкти. Вони відповідають за організацію судового процесу, ведення судової документації, контроль за процесуальними строками, а також забезпечення виконання судових рішень. У певних випадках вони можуть ухвалювати процесуальні рішення технічного або процедурного характеру, що відрізняє їх від аналогічних посад в інших країнах [191].

Крім того, в іспанських судах функціонують інші категорії допоміжного персоналу (зокрема, *gestores procesales*, *tramitadores procesales*), які здійснюють підготовчу та технічну роботу, пов'язану з обробкою матеріалів справ, підготовкою документів та інформаційним забезпеченням судового процесу. У сукупності ці категорії працівників виконують функції, які в інших правових системах можуть бути покладені на помічника судді.

Функціональне навантаження зазначених осіб включає підготовку матеріалів до розгляду справ, аналіз процесуальних документів, забезпечення належного документообігу, ведення судових реєстрів, а також організацію взаємодії між учасниками судового процесу. Водночас підготовка проєктів судових рішень, як правило, не є їх основною функцією, оскільки ця діяльність безпосередньо належить до компетенції судді.

Правовий статус таких працівників характеризується високим рівнем формалізації. *Letrados de la Administración de Justicia* є державними службовцями з особливим статусом, які призначаються за результатами складних конкурсних процедур і мають чітко визначену кар'єрну структуру [191]. Вони підпорядковуються Міністерству юстиції, але у процесуальній діяльності діють незалежно в межах своїх повноважень.

До кандидатів на ці посади висуваються суворі кваліфікаційні вимоги, включаючи наявність повної юридичної освіти, складання державних іспитів та проходження спеціальної підготовки. Важливе значення мають також професійна етика, неупередженість і дотримання принципу конфіденційності.

Отже, іспанська модель характеризується функціональним розподілом обов'язків між різними категоріями судового персоналу та наданням окремим з них (передусім *Letrados de la Administración de Justicia*) значного обсягу процесуальних повноважень. Такий підхід забезпечує ефективну організацію судового процесу, оптимізує навантаження на суддів і підвищує загальну ефективність правосуддя. Водночас ця модель демонструє альтернативний підхід до інституту помічника судді, який може бути врахований при вдосконаленні судової системи в інших країнах.

Загальноєвропейські підходи також відображені у документах Ради Європи та Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (CEPEJ), які підкреслюють важливість допоміжного судового персоналу для забезпечення ефективності судочинства. Зокрема, зазначається, що такі працівники повинні діяти під контролем судді, дотримуючись принципів незалежності суду та конфіденційності [181].

Узагальнюючи, можна виділити ключові риси правового статусу помічника судді в країнах ЄС: відсутність повноважень щодо здійснення правосуддя; допоміжний, аналітичний та підготовчий характер діяльності; чітка підпорядкованість судді; наявність високих кваліфікаційних вимог (юридична освіта); регулювання статусу через закони про судоустрій або акти про державну службу; дотримання професійної етики та конфіденційності.

Такий досвід є важливим для вдосконалення правового статусу помічника судді в Україні, зокрема в частині нормативної визначеності, стандартизації функцій та підвищення ролі цієї посади у забезпеченні якості судочинства.

На відміну від наведених моделей, в Україні процедура призначення помічника судді істотно відрізняється. Відповідно до Положення про помічника судді, затвердженого рішенням Ради суддів України від 18 травня 2018 року № 21, призначення здійснюється без проведення конкурсу – на підставі письмового подання судді та оформлюється наказом керівника апарату суду [126].

Такий підхід, на нашу думку, не повною мірою відповідає принципам рівного доступу до державної служби, законності та прозорості, що фактично може обмежувати реалізацію конституційного права на працю. У зв'язку з цим доцільним видається впровадження конкурсної процедури добору помічників суддів, яка б ґрунтувалася на засадах законності, рівності, відкритості та доброчесності.

Окрім цього, заслуговує на увагу досвід Австрії, де правовий статус помічників суддів регулюється законодавством про державну службу. Відповідно до Закону «Про помічників суддів», такі особи не входять до складу апарату суду, а мають статус державних службовців, характеризуються незалежністю у виконанні своїх функцій і не здійснюють безпосередньої допомоги судді у підготовці справ, натомість виконують окремі повноваження, у тому числі пов'язані з розглядом цивільних справ у судах першої інстанції. Водночас їм гарантується належний рівень соціального забезпечення, чітко визначені умови оплати праці та система преміювання [194].

В Україні ж питання трудових гарантій помічників суддів залишається недостатньо врегульованим. Згідно з чинним Положенням, на них поширюється трудове законодавство з певними винятками (зокрема, щодо окремих положень Кодексу законів про працю України), що зумовлює наявність прогалин у регулюванні, зокрема щодо порядку проходження служби у разі звільнення судді або зміни місця його роботи. Крім того, не до кінця врегульованим є питання оплати праці, яка визначається на підставі законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про оплату праці» та

підзаконних актів Кабінету Міністрів України, що регламентують оплату праці працівників патронатної служби [126].

З огляду на це, доцільним є запозичення окремих елементів австрійської моделі, зокрема щодо віднесення посади помічника судді до категорії державної служби. Це сприяло б належному врегулюванню соціальних і трудових гарантій, а також забезпечило б прозору процедуру конкурсного відбору, кар'єрного зростання та службового переміщення.

Аналізуючи практику Сполучених Штатів Америки, варто зазначити, що функції організаційного забезпечення діяльності суду покладаються на адміністратора суду. Відповідно до визначення Black's Law Dictionary, це посадова особа, яка координує всі несуддівські аспекти функціонування суду, включаючи планування розгляду справ, їх розподіл, бюджетні питання та управління персоналом [115]. Судові адміністратори можуть мати різні найменування (клерк суду, виконавчий директор, судовий менеджер тощо), однак їх діяльність спрямована на забезпечення ефективного функціонування судової системи. Вони організовують документообіг, контролюють виконання судових рішень, координують використання ресурсів і надають адміністративну підтримку керівництву суду, зокрема голові суду, який здійснює загальний нагляд за діяльністю установи [114, с. 53].

Розкривши зарубіжний досвід статусу помічника судді перейдемо до його удосконалення.

Так, один із напрямків удосконалення правової основи є запровадження адміністративної відповідальності шляхом доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 188-58 «Призначення на посаду помічника судді всупереч волі судді».

Обґрунтування полягає в наступному відповідно до статті 126 Конституції України та статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», незалежність судді гарантується, зокрема, заборонаю будь-якого впливу на нього у будь-який спосіб. Водночас призначення помічника судді є елементом організаційного забезпечення здійснення правосуддя, який

безпосередньо впливає на ефективність та автономність діяльності судді. Згідно зі статтею 157 зазначеного Закону, помічник судді працює на умовах патронатної служби, що передбачає довірчий характер відносин і фактичне право судді самостійно визначати кандидатуру помічника. Отже, будь-яке нав'язування кандидатури суперечить самій природі патронатної служби.

Статистичні дані Вищої ради правосуддя та Ради суддів України свідчать про наявність системної проблеми втручання в діяльність суддів. Так, за інформацією ВРП, у 2023–2025 роках щорічно фіксувалося понад 200–300 повідомлень суддів про втручання у здійснення правосуддя [157], частина з яких стосувалася саме організаційного тиску, включаючи кадрові питання. Хоча окремої статистики щодо примушування до призначення помічників не ведеться, у звітах неодноразово підкреслюється проблема неформального впливу з боку керівництва судів або інших посадових осіб апарату суду.

Практика також підтверджує існування таких ризиків. У дисциплінарних провадженнях ВРП фіксувалися випадки, коли голови судів або керівники апаратів фактично впливали на кадрові рішення суддів, пропонуючи «узгоджені» кандидатури помічників. Подібні дії створюють передумови для конфлікту інтересів, зниження рівня довіри до судової влади та потенційних корупційних зловживань.

Наявне законодавство не містить спеціальної норми, яка б прямо передбачала відповідальність за такі дії. Частково подібна поведінка може підпадати під статтю 376 Кримінального кодексу України (втручання в діяльність судових органів) [], однак криміналізація є виправданою лише у випадках істотного впливу або настання тяжких наслідків. У менш суспільно небезпечних, але системно поширених випадках доцільним є застосування саме адміністративно-правових заходів впливу. Аналогічний підхід уже реалізовано у КУпАП [54], зокрема у статтях 188-32, 188-35, 188-48, які встановлюють відповідальність за невиконання законних вимог або порушення встановлених процедур у публічній сфері.

Запровадження статті 188-58 КУпАП [54] у запропонованій редакції дозволить: забезпечити реальний механізм захисту організаційної незалежності судді; мінімізувати практики неформального кадрового впливу в судах; підвищити рівень персональної відповідальності посадових осіб апарату суду та керівництва; гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами.

Зокрема, відповідно до пункту 7.1 Європейської хартії про статус суддів (1998 р.) [31] та рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2010)12 [139], суддя повинен мати належні умови для здійснення своїх функцій, включаючи можливість формування власного допоміжного персоналу без стороннього втручання. У багатьох країнах ЄС (наприклад, у Німеччині та Франції) кадрове забезпечення судді або здійснюється за його вирішального впливу, або виключає будь-який адміністративний тиск, а порушення таких принципів тягне дисциплінарну чи адміністративну відповідальність [32].

Запропонована санкція у вигляді штрафу від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян є співмірною з іншими складами адміністративних правопорушень у сфері службової діяльності та має превентивний ефект. Посилена відповідальність за повторне правопорушення (до 2000 НМДГ із додатковим стягненням у вигляді позбавлення права обіймати адміністративні посади) відповідає принципу диференціації юридичної відповідальності.

Таким чином, доповнення КУпАП статтею 188-58 «Призначення на посаду помічника судді проти волі судді» є логічним і необхідним кроком, спрямованим на усунення прогалин у правовому регулюванні, забезпечення незалежності суддів та запобігання корупційним ризикам у сфері судового адміністрування. Запропоновано викласти вищезазначену статтю наступним чином «будь-який тиск на суддю з метою спонукання його призначити на посаду помічника судді без його згоди тягне застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу в межах від шістсот до

тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі повторного вчинення протягом одного року такого самого правопорушення особою, яка вже була притягнута до адміністративної відповідальності за подібні дії, передбачається накладення штрафу в розмірі від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із додатковим позбавленням права займати адміністративні посади у відповідному суді строком на один рік».

Статус помічника судді як веж зазначали зазнав істотної трансформації, зокрема після набрання чинності Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року, яким цю посаду було віднесено до категорії патронатної служби. Унаслідок цього помічники суддів фактично втратили статус державних службовців [118].

Відповідно до частини 1 статті 92 Закону України «Про державну службу» до посад патронатної служби належать посади радників, помічників, уповноважених та прес-секретаря Президента України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, його Першого заступника та заступника, працівників секретаріатів депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України, працівників патронатних служб Прем'єр-міністра України та інших членів Кабінету Міністрів України, помічників-консультантів народних депутатів України, помічників та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України, помічників суддів, а також посади патронатних служб в інших державних органах [118].

Отже, враховуючи віднесення помічників суддів до патронатної служби, доцільним є законодавче закріплення права суддів на таких працівників та відповідне оновлення частини 1 статті 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [133]. Її пропонується викласти у такій редакції: «За кожним суддею закріплюється один або кілька помічників, які працюють на засадах патронатної служби. Їхній правовий статус, а також порядок організації та здійснення

діяльності визначаються цим Законом і Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України».

В свою чергу в статті 62 КАС України [52] включення помічника судді до кола інших учасників судового процесу із визначенням його повноважень, а саме: забезпечення підготовки та організаційного супроводу судового розгляду; участь в оформленні матеріалів справи, а також підготовка за дорученням судді проектів запитів, листів, інших процесуальних та супровідних документів, у тому числі виконавчих; оформлення копій судових рішень для їх направлення учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства та контроль за своєчасністю їх надсилання; виконання інших доручень судді, пов'язаних з організацією розгляду справ, зокрема можливість виконання функцій секретаря судового засідання у разі його відсутності. При цьому на помічника судді можуть поширюватися підстави для відводу, аналогічні тим, що застосовуються до секретаря судового засідання [52; 133].

Таким чином, помічник судді фактично виступає універсальним працівником апарату суду, здатним виконувати широкий спектр функцій, включаючи заміщення інших працівників, тоді як його власні функції залишаються незамінними. Водночас Кодекс адміністративного судочинства України не повною мірою узгоджуються з положеннями законодавства про патронатну службу, оскільки покладання на помічника судді окремих функцій, притаманних державній службі, суперечить втраті ним відповідного статусу [52].

Організаційні напрямки удосконалення правового статусу судді охоплюють декілька взаємопов'язаних піднапрямків: захист прав, науковий, методичний, соціальний, медичний тощо.

Забезпечення захисту прав судді передбачає гарантії незалежності та безпеки, механізми захисту від неправомірного втручання у судову діяльність, а також можливість отримання юридичної допомоги у разі порушення прав. Такий захист є необхідною умовою забезпечення

верховенства права, оскільки незалежність суддів безпосередньо впливає на довіру суспільства до судової системи. Наприклад, в Україні судді мають право на охорону, компенсацію витрат на захист у судах та захист від дисциплінарного тиску, а в Німеччині передбачені спеціальні юридичні механізми захисту суддів у випадках загрози їхній безпеці.

Науковий напрямок передбачає активну участь суддів у наукових дослідженнях, підготовці публікацій, участі у конференціях та обміні практичним досвідом із зарубіжними колегами. Це сприяє підвищенню якості судочинства, впровадженню інноваційних підходів та вдосконаленню процесуальних стандартів. Так, в Україні проводяться щорічні наукові конференції для суддів, публікуються монографії з актуальних проблем адміністративного права, тоді як у Франції судді тісно співпрацюють із науковими установами, беручи участь у семінарах та аналітичних дослідженнях.

Методичний напрямок полягає у розробці та впровадженні методичних матеріалів, довідників, алгоритмів судового розгляду та рекомендацій щодо застосування законодавства. Це забезпечує систематизацію підходів у діяльності суддів, зменшує ризик помилок при застосуванні норм права та підвищує ефективність роботи. В Україні суддів забезпечують методичними рекомендаціями Вищого антикорупційного суду, а в Іспанії функціонують електронні платформи з алгоритмами ухвалення рішень для адміністративних суддів.

Соціальний напрямок передбачає створення умов для соціальної підтримки суддів та їхніх родин, забезпечення балансу між службовим та особистим життям, соціальних гарантій та страхування. Соціальна стабільність судді підвищує ефективність його професійної діяльності та зміцнює незалежність судової влади. В Україні судді отримують соціальні виплати при народженні дитини, відпустки для догляду за дітьми та страхування життя, а в Нідерландах вони користуються пільговими пенсійними програмами та соціальним житлом.

Медичний напрямок полягає у забезпеченні доступу до медичного обслуговування, профілактичних та лікувальних заходів, психологічної підтримки та програм запобігання професійному вигоранню. Стан здоров'я судді безпосередньо впливає на якість судочинства, тому профілактична та психологічна допомога сприяє підвищенню об'єктивності рішень. В Україні судді проходять профілактичні медичні огляди за рахунок судової адміністрації, тоді як у Великій Британії судді мають доступ до конфіденційних психологічних консультацій та програм управління стресом.

Таким чином, організаційні напрямки удосконалення правового статусу судді є комплексними. Вони не лише забезпечують формальні права та гарантії, а й стимулюють професійний розвиток, соціальне забезпечення та збереження здоров'я суддів. Ефективна реалізація цих напрямків сприяє підвищенню незалежності судової влади та довіри до судової системи загалом.

Отже, основні напрями удосконалення правового статусу помічника судді є:

а) визначення чіткого правового статусу. Законодавчо потрібно уточнити посадові повноваження помічника судді, його функції в організації судового процесу та взаємодії із суддею. Наприклад, у Німеччині адміністративний статус суддівського асистента передбачає визначені права на доступ до судової інформації, участь у підготовці матеріалів та обмеження щодо втручання в процес ухвалення рішень. Чіткий правовий статус зменшує ризики правових колізій та підвищує ефективність роботи суду.

б) Регламентація порядку призначення та звільнення. Необхідно встановити прозорі критерії відбору помічників суддів, процедури їхнього призначення та підстави для звільнення, включно з дисциплінарними аспектами. Наприклад, у Франції кандидат на посаду асистента судді проходить конкурсний відбір та перевірку професійної доброчесності. Це

забезпечує професійну компетентність та незалежність помічника, а також мінімізує ризик політичного чи адміністративного впливу.

в) Гарантії соціального, матеріального та професійного захисту. Помічники суддів повинні мати доступ до медичного забезпечення, соціальних пільг, страхування, пенсійного забезпечення та професійного розвитку. У Великій Британії та Нідерландах помічники суддів мають доступ до профілактичних медичних оглядів, психологічної підтримки та освітніх програм. Стабільні умови праці підвищують продуктивність та зменшують ризик службового вигорання.

г) Встановлення відповідальності та дисциплінарних механізмів. Необхідно передбачити чітку адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність помічника судді за порушення службових обов'язків, несанкціоноване втручання в інформаційні системи або завдання шкоди. Наприклад, можна ввести статтю, аналогічну пропонованій «Призначення на посаду помічника судді проти волі судді», яка забезпечить правову захищеність судді та визначить санкції для порушників. Це підвищує дисциплінованість та захищає права судді та учасників судового процесу.

д) Підтримка професійного розвитку та методичного забезпечення. Законодавчо слід закріпити можливість участі помічників суддів у семінарах, курсах підвищення кваліфікації та наукових конференціях. Наприклад, в Іспанії та Франції помічники суддів регулярно проходять професійне навчання і отримують методичні матеріали для підготовки судових рішень. Це дозволяє підвищувати рівень знань помічників, що безпосередньо впливає на якість судочинства.

Таким чином, удосконалення законодавства щодо правового статусу помічника судді має комплексний характер. Важливо врегулювати питання правового статусу, порядку призначення, соціальних гарантій, дисциплінарної відповідальності та професійного розвитку. Це забезпечує ефективну роботу судової системи, захист прав суддів та підвищує довіру суспільства до правосуддя.

Висновки до другого розділу

Підсумовуючи результати початкової наукової розвідки, зупинимось на основних здобутках другого розділу:

1. Доведено, що право помічника судді на соціальний і правовий захист є ключовим елементом стабільної та ефективної роботи судової системи. Законодавчі зміни та постанови Кабміну у 2024–2025 роках частково покращили ці гарантії, проте потребують подальшого вдосконалення для забезпечення повного соціального захисту та правового захисту працівників патронатних служб у системі правосуддя.

З'ясовано, що помічника судді має комплексне право на участь у судовій діяльності, професійний розвиток, соціальний і правовий захист. Помічник судді має право брати участь у нарадах, семінарах, конференціях та стажуваннях, вносити пропозиції щодо організації роботи суду, користуватися інформаційними базами даних та телекомунікаційними мережами, підвищувати свій професійний рівень через систему підготовки та підвищення кваліфікації.

Соціальний і правовий захист забезпечує стабільність працевлаштування, своєчасну і справедливу виплату заробітної плати, доступ до медичного страхування, соціальні відпустки та компенсації, а також гарантії від неправомірного впливу та дисциплінарних стягнень. Законодавство України передбачає можливість оскарження порушених прав у судовому або адміністративному порядку, що підвищує захищеність помічника судді у службових відносинах.

Проте аналіз практики 2024–2025 років показує низку проблем у реалізації цих прав. Незважаючи на постанови Кабміну №1112 та №1113, підвищення посадових окладів і соціальних виплат не завжди відповідає фактичному навантаженню працівників патронатної служби та ризикам,

пов'язаним із виконанням їхніх обов'язків. Соціальні гарантії, зокрема медичне страхування та відпустки, часто надаються формально, а процедура правового захисту ускладнена через тривалість розгляду звернень.

Важливою проблемою залишається залежність професійного розвитку помічника судді від погодження судді, що обмежує доступ до навчальних програм, конференцій та стажувань. Крім того, спостерігається нерівномірність соціальних гарантій між судами різного рівня та регіонів, що знижує мотивацію працівників у віддалених або малих судах. Конкуренція з приватним сектором, де пропонуються вищі заробітні плати та кращі умови праці, додатково посилює кадрову кризу в судовій системі.

Отже, хоча законодавчо права помічника судді на соціальний і правовий захист, професійний розвиток та участь у роботі суду забезпечені, їх реальна реалізація потребує подальшого вдосконалення. Це включає підвищення заробітної плати до рівня, який відповідає фактичному навантаженню та відповідальності, забезпечення рівного доступу до соціальних гарантій і програм підвищення кваліфікації, а також удосконалення механізмів правового захисту працівників апарату суду.

Акцентовано увагу, що у сучасних умовах питання оплати праці працівників патронатної служби в системі юстиції України набуло особливої актуальності та є ключовим чинником, який поглиблює кадрову кризу в цій сфері. Низький рівень заробітної плати, складні умови праці, обмежений соціальний захист та відсутність реальних перспектив кар'єрного зростання призводять до масового залишення посад, при цьому вакансії залишаються незаповненими протягом тривалого часу через конкуренцію на ринку праці. Це негативно впливає на ефективність системи правосуддя, зокрема через збільшення навантаження на суддів і підвищення ризику помилок у судових рішеннях. Постанова Кабінету Міністрів України №1113 від 2025 року частково вирішує проблему гідної оплати праці працівників патронатної служби, передбачаючи на період воєнного стану застосування додаткового коефіцієнта підвищення заробітної плати. Водночас це лише перший крок у

вирішенні кадрових проблем системи юстиції, оскільки розмір встановлених коефіцієнтів не відображає фактичного робочого навантаження працівників патронатної служби та істотно відстає від суддівської винагороди й заробітної плати державних службовців в інших органах влади. Крім того, постанова №1113 зберігає формальний підхід до визначення рівня оплати праці, орієнтуючись на ієрархічну приналежність служби до певної інстанції, а не на фактичну трудову діяльність та внесок цих працівників у забезпечення функціонування системи правосуддя.

2. Акцентовано, що обов'язок помічника судді не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина є важливим елементом його професійної діяльності та безпосередньо пов'язаний із забезпеченням справедливого судочинства. Його реалізація ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону України «Про державну службу», а також міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Належне виконання цього обов'язку сприяє підвищенню довіри суспільства до судової влади та забезпечує ефективний захист прав і законних інтересів громадян.

Детально розкрито обов'язки помічника судді та наведено проблемні питання: своєчасно та якісно виконувати надані йому доручення; дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень; постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію; дбайливо ставитись до майна суду; при виконанні своїх службових обов'язків не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина.

До елементів правового обов'язку доцільно віднести такі складові: необхідність вчинення суб'єктом певних юридично значущих дій; необхідність утримання від дій, заборонених нормами права; необхідність забезпечення можливості вимагати від інших осіб виконання або невчинення визначених дій; обов'язок зобов'язаного суб'єкта належним чином реагувати на законні вимоги уповноваженої сторони правовідносин; необхідність нести

юридичну відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання встановлених правових обов'язків.

3. Доведено, що відповідальність помічника судді має комплексний характер і виконує превентивну та гарантійну функції. Вона спрямована на забезпечення належного рівня професійної дисципліни, дотримання процесуальних строків, захист прав учасників судового процесу та підвищення ефективності функціонування судової влади загалом.

Виокремлено та розкрито види відповідальності помічника судді: дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та матеріальна.

Найпоширенішою є дисциплінарна відповідальність, яка настає у разі порушення трудової дисципліни або неналежного виконання службових обов'язків. Відповідно до статей 139, 147–149 КЗпП України працівник зобов'язаний сумлінно виконувати покладені на нього функції, а за їх порушення до нього можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення у вигляді догани або звільнення. Практичним прикладом є ситуації, коли помічник судді несвоєчасно готує проекти судових рішень, допускає помилки у процесуальних документах або не забезпечує належне ведення судового діловодства, що може призводити до затягування розгляду справ і, як наслідок, дисциплінарних заходів.

Притягнення помічників суддів до адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення має комплексний і водночас проблемний характер. З одного боку, вони є важливими суб'єктами забезпечення діяльності суду та мають доступ до чутливої інформації, що обумовлює необхідність дотримання високих стандартів доброчесності. З іншого боку, їх правовий статус не завжди чітко визначений у контексті антикорупційного законодавства, що ускладнює правозастосування.

З'ясовано, що помічник судді як користувач інформаційних систем суду є потенційним суб'єктом кримінальної відповідальності за ст. 361 КК України. Ключовим критерієм є не сам факт доступу до системи, а законність і мета його використання. Будь-яке відхилення від встановлених правил, що

має ознаки умисного втручання, може спричинити серйозні правові наслідки. У зв'язку з цим особливого значення набуває дотримання інформаційної дисципліни, правил кібербезпеки та внутрішніх регламентів роботи з ЄСІТС.

Основними проблемами залишаються: нечіткість визначення кола суб'єктів відповідальності, складність доведення складу правопорушення, відсутність усталеної судової практики та певна колізійність між нормами різних нормативно-правових актів. У зв'язку з цим актуальним є вдосконалення законодавчого регулювання, конкретизація статусу помічника судді в антикорупційній сфері та підвищення рівня правової культури і професійної етики працівників апарату суду.

4. Розглянуто зарубіжний досвід США, країн Європейського Союзу (Франції, Німеччини, Польщі, Іспанії, Австрії) щодо діяльності помічника судді. Так, у США судові службовці (клерки) виконують функції юридичної та адміністративної підтримки суддів, не є держслужбовцями, але отримують широкий спектр соціальних та трудових гарантій. Такий статус забезпечує високий престиж професії та створює конкурентне середовище серед кандидатів на ці посади.

Виокремлено ключові риси правового статусу помічника судді в країнах ЄС: відсутність повноважень щодо здійснення правосуддя; допоміжний, аналітичний та підготовчий характер діяльності; чітка підпорядкованість судді; наявність високих кваліфікаційних вимог (юридична освіта); регулювання статусу через закони про судоустрій або акти про державну службу; дотримання професійної етики та конфіденційності.

Такий досвід є важливим для вдосконалення правового статусу помічника судді в Україні, зокрема в частині нормативної визначеності, стандартизації функцій та підвищення ролі цієї посади у забезпеченні якості судочинства.

Запропоновано внесення змін: КУпАП шляхом доповнення статтею 188-58 «Призначення на посаду помічника судді проти волі судді» є логічним

і необхідним кроком, спрямованим на усунення прогалин у правовому регулюванні, забезпечення незалежності суддів та запобігання корупційним ризикам у сфері судового адміністрування. Запропоновано викласти вищезазначену статтю наступним чином «будь-який тиск на суддю з метою спонукання його призначити на посаду помічника судді без його згоди тягне застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу в межах від шістсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі повторного вчинення протягом одного року такого самого правопорушення особою, яка вже була притягнута до адміністративної відповідальності за подібні дії, передбачається накладення штрафу в розмірі від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із додатковим позбавленням права займати адміністративні посади у відповідному суді строком на один рік»; до частини 1 статті 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Її пропонується викласти у такій редакції: «За кожним суддею закріплюється один або кілька помічників, які працюють на засадах патронатної служби. Їхній правовий статус, а також порядок організації та здійснення діяльності визначаються цим Законом і Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України».

Доведено, що організаційні напрямки удосконалення правового статусу судді є комплексними. Вони не лише забезпечують формальні права та гарантії, а й стимулюють професійний розвиток, соціальне забезпечення та збереження здоров'я суддів. Ефективна реалізація цих напрямків сприяє підвищенню незалежності судової влади та довіри до судової системи загалом.

Окремі теоретико-методологічні положення розділу були висвітлені в авторських працях [76; 77; 78; 79; 80; 81; 82; 83; 192]:

1. Lisniak Mariia, Leheza Yevhen, Yerko Iryna, Kolomiichuk Viacheslav, (2022). International Legal And Administrative-Criminal Regulation Of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol. 10 No. 1, pp.

49-60, DOI: 10.15408/jch.v10i1.25808
<https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/article/view/25808> **Emerging**

Sources Citation Index (ESCI) Web of Science

2. Овсякова, М. (2021). Деякі адміністративно-правові аспекти діяльності помічника судді. *Law. State. Technology*, (4), 77-82. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-13>

3. Лісняк (Овсякова) М. Ю. (2023). Адміністративно-правове регулювання помічника судді як категорії посад в патронатній службі. *Право.юа.* №1. 2023. С. 79-85. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.1.11>
http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-1/Pravo_ua_2023_1_079.pdf

4. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Інститут помічника судді: проблемні питання та особливості реформування. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Вільнюс: ГО «ВАДНД», 07 березня 2022 р. С. 191-195.

5. Лісняк М. Ю. Зарубіжний досвід США щодо адміністративно-правового статусу помічника судді *Право.юа.* №1. 2026. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.37> URL.: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-1/Pravo_ua_2026_1_279.pdf

6. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів. Молодь: наука та інновації: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 258-260.

7. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Деякі аспекти європейського досвіду регулювання правового статусу суддів в цифровому суспільстві. *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства:*

матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 351-354.

8. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Реформування інститут помічника судді в умовах війни. *Молодь: наука та інновації*: матеріали X Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–25 листопада 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 469-470.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні сутності та особливостей послуг з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. З'ясувано сучасний стан інституту помічника судді в Україні. Інститут помічника судді посідає важливе місце у правовій системі України, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням ефективного функціонування судової влади та реалізацією принципів доступності, оперативності й якості правосуддя. У сучасних умовах реформування судової системи та європейської інтеграції України зростає значення допоміжних інституцій, які сприяють належній організації діяльності судів, серед яких особливу роль відіграє інститут помічника судді.

Інститут помічника судді в правовій системі України є важливим елементом механізму організаційного забезпечення судової діяльності. Його правова природа зумовлює необхідність комплексного нормативного регулювання, спрямованого на забезпечення ефективності судочинства, дотримання принципів публічної служби та відповідності європейським стандартам судового управління.

2. Визначено поняття, ознаки, зміст та принципи правового статусу помічника судді. Запропоновано під правовим статусом помічника судді розуміти системну сукупність його прав і обов'язків як службовця патронатної служби, який призначається за поданням судді для забезпечення здійснення судочинства, фактично виступає його юридичним продовженням (суддя та помічник судді утворюють базову елементарну правову одиницю судової гілки влади), сприяє реалізації суддею наданих повноважень і здійсненню правосуддя загалом, із визначенням особливого режиму

дисциплінарної відповідальності помічника судді та правових механізмів його захисту від можливих порушень з боку судді.

Віднесено до структурних елементів правового статусу помічника судді: юридично визначений порядок і підстави набуття правосуб'єктності, коло функцій і завдань, сукупність прав і обов'язків, правові засади взаємодії з правоохоронними органами, а також правова відповідальність у сфері професійної діяльності.

Доведено, що принципи діяльності помічників судді поєднують загальні засади публічної служби з особливими правовими, етичними та організаційними вимогами, зумовленими специфікою судової діяльності. Вони формують основу для професійної, неупередженої та ефективної роботи помічника судді, забезпечуючи належні умови для реалізації функцій судової влади в умовах правової держави.

Акцентовано увагу, що правовий статус та засадничі принципи помічників судді характеризуються низкою особливостей, обумовлених необхідністю гарантування інституційної незалежності судової влади, високого рівня професійної компетентності, неупередженості та доброчесності діяльності судової адміністрації.

3. Проаналізовано права помічника судді в Україні та особливості їх реалізації. З'ясовано, що помічника судді має комплексне право на участь у судовій діяльності, професійний розвиток, соціальний і правовий захист. Помічник судді має право брати участь у нарадах, семінарах, конференціях та стажуваннях, вносити пропозиції щодо організації роботи суду, користуватися інформаційними базами даних та телекомунікаційними мережами, підвищувати свій професійний рівень через систему підготовки та підвищення кваліфікації.

Акцентовано увагу, що соціальний і правовий захист забезпечує стабільність працевлаштування, своєчасну і справедливую виплату заробітної плати, доступ до медичного страхування, соціальні відпустки та компенсації, а також гарантії від неправомірного впливу та дисциплінарних стягнень.

Законодавство України передбачає можливість оскарження порушених прав у судовому або адміністративному порядку, що підвищує захищеність помічника судді у службових відносинах. Проте аналіз практики 2024–2025 років показує низку проблем у реалізації цих прав. Незважаючи на чинні підзаконні нормативно-правові акти, підвищення посадових окладів і соціальних виплат не завжди відповідає фактичному навантаженню працівників патронатної служби та ризикам, пов'язаним із виконанням їхніх обов'язків. Соціальні гарантії, зокрема медичне страхування та відпустки, часто надаються формально, а процедура правового захисту ускладнена через тривалість розгляду звернень.

4. Досліджено сутність обов'язків помічника судді в Україні. Акцентовано, що обов'язок помічника судді не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина є важливим елементом його професійної діяльності та безпосередньо пов'язаний із забезпеченням справедливого судочинства. Його реалізація ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону України «Про державну службу», а також міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Належне виконання цього обов'язку сприяє підвищенню довіри суспільства до судової влади та забезпечує ефективний захист прав і законних інтересів громадян.

Детально розкрито обов'язки помічника судді та наведено проблемні питання: своєчасно та якісно виконувати надані йому доручення; дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень; постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію; дбайливо ставитись до майна суду; при виконанні своїх службових обов'язків не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина.

5. Виявлено особливості відповідальності помічника судді в Україні. Виокремлено та розкрито види відповідальності помічника судді: дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та матеріальна.

Найпоширенішою є дисциплінарна відповідальність, яка настає у разі порушення трудової дисципліни або неналежного виконання службових обов'язків. Відповідно до статей 139, 147–149 КЗпП України працівник зобов'язаний сумлінно виконувати покладені на нього функції, а за їх порушення до нього можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення у вигляді догани або звільнення. Притягнення помічників суддів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені статтями 172-4, 172-5, 172-7, 172-8, 172-9 КУпАП, має низку специфічних особливостей, зумовлених їх правовим статусом, функціональними обов'язками та місцем у системі правосуддя.

Передусім, ключовою особливістю є те, що помічник судді належить до працівників патронатної служби (ст. 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а тому не завжди прямо ототожнюється із суб'єктами, на яких поширюються всі обмеження антикорупційного законодавства. Водночас, відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», на нього можуть поширюватися окремі антикорупційні вимоги як на особу, що забезпечує виконання функцій держави. Це створює певну правову невизначеність при кваліфікації правопорушень і визначенні суб'єкта відповідальності.

6. Розкрито зарубіжний досвід правового статусу помічника судді. Розглянуто зарубіжний досвід США, країн Європейського Союзу (Франції, Німеччини, Польщі, Іспанії, Австрії) щодо діяльності помічника судді. Так, у США судові службовці (клерки) виконують функції юридичної та адміністративної підтримки суддів, не є держслужбовцями, але отримують широкий спектр соціальних та трудових гарантій. Такий статус забезпечує високий престиж професії та створює конкурентне середовище серед кандидатів на ці посади.

Віднесено до ключових рис правового статусу помічника судді в країнах ЄС : відсутність повноважень щодо здійснення правосуддя; допоміжний, аналітичний та підготовчий характер діяльності; чітка

підпорядкованість судді; наявність високих кваліфікаційних вимог (юридична освіта); регулювання статусу через закони про судоустрій або акти про державну службу; дотримання професійної етики та конфіденційності.

7. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання діяльності помічника судді в Україні.

Виокремлено два основних напрямки удосконалення правового статусу помічника судді: правовий та організаційний. До правового запропоновано віднести удосконалення законодавства України щодо правового статусу помічника судді, зокрема, запропоновано внесення змін: КУпАП шляхом доповнення статтею 188-58 «Призначення на посаду помічника судді проти волі судді» є логічним і необхідним кроком, спрямованим на усунення прогалин у правовому регулюванні, забезпечення незалежності суддів та запобігання корупційним ризикам у сфері судового адміністрування. Запропоновано викласти вищезазначену статтю наступним чином «будь-який тиск на суддю з метою спонукання його призначити на посаду помічника судді без його згоди тягне застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу в межах від шістсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі повторного вчинення протягом одного року такого самого правопорушення особою, яка вже була притягнута до адміністративної відповідальності за подібні дії, передбачається накладення штрафу в розмірі від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із додатковим позбавленням права займати адміністративні посади у відповідному суді строком на один рік»; до частини 1 статті 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Її пропонується викласти у такій редакції: «За кожним суддею закріплюється один або кілька помічників, які працюють на засадах патронатної служби. Їхній правовий статус, а також порядок організації та здійснення діяльності визначаються цим Законом і Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України».

Організаційні напрямки удосконалення правового статусу судді охоплюють декілька взаємопов'язаних піднапрямків: захист прав, науковий, методичний, соціальний, медичний тощо. Зокрема, забезпечення захисту прав судді передбачає гарантії незалежності та безпеки, механізми захисту від неправомірного втручання у судову діяльність, а також можливість отримання юридичної допомоги у разі порушення прав. Такий захист є необхідною умовою забезпечення верховенства права, оскільки незалежність суддів безпосередньо впливає на довіру суспільства до судової системи. Наприклад, в Україні судді мають право на охорону, компенсацію витрат на захист у судах та захист від дисциплінарного тиску, а в Німеччині передбачені спеціальні юридичні механізми захисту суддів у випадках загрози їхній безпеці.

Доведено, що організаційні напрямки удосконалення правового статусу судді є комплексними. Вони не лише забезпечують формальні права та гарантії, а й стимулюють професійний розвиток, соціальне забезпечення та збереження здоров'я суддів. Ефективна реалізація цих напрямків сприяє підвищенню незалежності судової влади та довіри до судової системи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / за ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Юридична думка, 2004. 584 с.
2. Аврамова О. Є. Динамічні моделі здійснення суб'єктивного права. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав* : матеріали круглого столу, присвячені пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (м. Харків, 18 груд. 2015 р.). Харків, 2016. С. 127–130.
3. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Зуй та ін. – Вид. 6-те, допов. та перероб. З опорою на законодавство станом на 1 квіт. 2021 р. Харків : Право, 2021. 196 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / кол. авторів; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Юрид. думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 584 с.
5. Адміністративне право України: академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / В. Б. Авер'янов [та ін.] ; відп. ред. В.Б. Авер'янов ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К. : Юридична думка, 2007 . Т. 1 : Загальна частина. [Б. м.] : [б.в.], 2007. 591 с.
6. Адміністративне право України: академ. курс: підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / В. Б. Авер'янов [та ін.] ; відп. ред. В. Б. Авер'янов ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К. : Юридична думка, 2007. Т. 2 : Особлива частина / В. Б. Авер'янов [та ін.]. [Б. м.] : [б.в.], 2009. 600 с.
7. Адміністративне право України: підруч. / В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Х.: Право, 2012. 656 с.

8. Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
9. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування : автореф. дис. ... д. ю. н. Харків, 2006. 38 с.
10. Безклубий І. А., Бобровник С.В., Гриценко І. С. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія. Київ, 2014. 448 с.
11. Беспалова О. І. Роль судової системи України в інституційному забезпеченні реалізації правоохоронної функції держави. *Адміністративне право і процес*: науково-практичний журнал заснований Київським національним університетом імені Тараса Шевченка. 2016. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/316-rol-sudovoyi>
12. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 5. 1974. 840 с.
13. Бойко В. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; НДІ публіч. права. Київ, 2016. 16 с.
14. Бондаренко Н.В. Правові аспекти патронатної служби. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 2. 2010. С. 90-97.
15. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 213 с.
16. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 333 с.
17. Велика проблема: хто може втратити роботу через судову реформу. 5.ua. 2017. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/velyka-problema-khto-mozhe-vtratyty-robotu-cherez-sudovu-reformu-157136.html>
18. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки». Укладачі : В.Л. Бабка, М.М. Шумило; за ред.

д.і.н., проф. А.М. Киридон. Київ. Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво». 2017. 152 с.

19. Взаємодія секретаря судового засідання з помічником судді. *Судова гілка влади*. 2017. URL: <http://www.vaas.gov.ua/news/vzayemodiya-sekretarya-sudovogo-zasidannya-z-pomichnikom-suddi/>

20. Виконавча влада і адміністративне право / В.Б. Авер'янов та ін. ; ред. В.Б. Авер'янов ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. 668 с.

21. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2004. 187 с.

22. Галуцько В. В., Олефір В. І., Гридасов Ю. В. Адміністративне право України: у 2-х т.: підручник Т.1: Загальне адміністративне право. Академічний курс. Херсон: ХМД, 2013. 396 с.

23. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні: моногр. / . Х.: Фоліо, 2002. 176 с.

24. Гончаренко О. В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина друга). *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2. С. 19–33.

25. Гумін О. М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 32-37.

26. Гуржій Т. О. Адміністративне право України: навч. посіб. К.: КНТ; Х.: Бурун і К, 2011. 680 с.

27. Деякі питання оплати праці (грошового забезпечення) окремих категорій працівників, військовослужбовців Національної гвардії та Державної прикордонної служби, посадових осіб Державної митної служби, осіб рядового та начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, поліцейських, які забезпечують життєдіяльність населення, на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та протягом 30 днів з

дня його відміни: Постанова КМУ від 29 квітня 2020 р. № 375.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2020-%D0%BF#Text>

28. Деякі питання оплати праці державних службовців судів, органів та установ системи правосуддя: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/358-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.01.2023 р.).

29. Деякі питання оплати праці працівників патронатних служб у системі правосуддя на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2025 року №1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1113-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.01.2026 р.)

30. Джумурат Є. І. Забезпечення виконання конституційних обов'язків людини і громадянина у сфері місцевого самоврядування в Україні : дис. ... к.ю.н. : спец.. 12.00.02 – Конституційне право; муніципальне право. Ужгород, 2011. 199 с.

31. Європейської хартії про статус суддів 10 липня 1998 року Лісабон. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення 01.02.2026).

32. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 5 : Р–Т / Редкол. : О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова, Г.П. Півторак, В.Г. Складенко, О.Б. Ткаченко ; Укладачі : Р.В. Болдирєв, В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова, О.С. Мельничук, В.Г. Складенко, І.А. Стоянов, А.М. Шамота. Національна академія наук України. Інститут мовознавства імені О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.

33. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

34. Закаблук М. Чи потрібен асистентам законників статус держслужбовців та які небезпеки таїть у собі інститут патронату. URL.: <https://ms.lv.court.gov.ua/sud1314/pres-centr/publications/437466/> (дата звернення 06.02.2026)

35. Закірова С. Неврегульованість правового статусу помічника судді як одна з проблем реформи судочинства в Україні. *Громадська думка про правотворення*. № 5 (149), 2018. С. 4–10

36. Закон про суди. Естонська Республіка. Прийнятий від 19 травня 2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122010003?leiaKehtiv> (дата звернення 20.01.2026)

37. Залялова І. М. Подарунок медичному працівнику як форма підкупу. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 1 (3). С. 89–95.

38. Зарплата працівників апаратів судів та помічників суддів у 2025 році – ДСА повідомила про розміри зарплат/ 2025. URL.: <https://sud.ua/uk/news/publication/342753-zarplata-rabotnikov-apparatov-sudov-i-pomoschnikov-sudey-v-2025-godu-gsa-soobschila-o-razmerakh-zarplat>(дата звернення: 16.01.2026 р.)

39. Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України за 2023. URL.: [pikhttps://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2024/pids_umky_roboty_2023/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%94%D0%A1%D0%90%D0%A3%20%D0%B7%D0%B0%202023_.pdf](https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2024/pids_umky_roboty_2023/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%94%D0%A1%D0%90%D0%A3%20%D0%B7%D0%B0%202023_.pdf)(дата звернення 03.05.2026)

40. Зименко О.В. Щодо визначення поняття адміністративно-правового статусу старости як посадової особи місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 244-247.

41. Іванишук А. А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади: монографія. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 443 с.

42. Іванишук А. А. Адміністративно-правовий статус помічника судді. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 15. С. 328-333.

43. Інструкція з діловодства у місцевих та апеляційних судах України. Наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814. URL: https://su.court.gov.ua/tu19/norma/in_1 (дата звернення: 16.05.2026 р.).

44. Кабмін просять переглянути посадові оклади працівників апаратів судів 23 жовтня 2020
[HTTPS://SUD.UA/RU/NEWS/UKRAINE/182862-KABMIN-PROSYAT-PEREGLYANUTI-POSADOVI-OKLADI-PRATSIVNIKIV-APARATIV-SUDIV](https://sud.ua/ru/news/ukraine/182862-kabmin-prosyat-pereglyanuti-posadovi-okladi-pratsivnikov-aparativ-sudiv)

45. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. 2020. N 1 (67). С. 12-17.

46. Кальян О. С., Мисак О. І. Юридична відповідальність: проблеми системного розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 59. С. 51-54.

47. Камо грядеші, помічнику? <https://antydot.info/publicistics/kamo-hryadeshi-pomichnyku/> URL.: (дата звернення 06.02.2026)

48. Карманюк О.П. Генеза поняття та ролі юридичних обов'язків у суспільному розвитку. *Держава і право*. 2012, вип. № 5. С. 74-79.

49. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс.: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 264 с.

50. Ківалов С. В. Принципи державної служби у новому Законі «Про державну службу». Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківа- лов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН- молодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Вип. 68. С. 7-16.

51. Ковальова Т. В., Коврига Л. П. Тлумачний словник української мови. Харків: Синтекс, 2005. 672 с.

52. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

53. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>(дата звернення: 16.01.2026 р.).
54. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. ВВР. № 51. Ст. 1123.
55. Кожен помічник судді в перспективі – суддя: судді ВС прочитали лекції для помічників суддів КЦС ВС. 2025. URL. <https://court.gov.ua/archive/1596456/> (дата звернення 11.01.2026)
56. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. К. : Правова єдність, 2008. 350 с.
57. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. К: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
58. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підруч. В. К. Колпаков. Київ. Юрінком Інтер.1999. 736 с.
59. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 543 с.
60. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : навч. посібник. К. : Прецедент, 2007. 531 с.
61. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.01.2026 р.).
62. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
63. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 320 с.
64. Костиєв О. І. Адміністративно-правовий статус патронатної служби міністра: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2015. 202 с.
65. Костицька І. О. Юридична відповідальність депутата парламенту як прояв відповідальності держави перед народом і людиною. *Вісник*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2020. Вип. 29. С. 115-119.

66. Кравчук В., Сташків Н. Повага до суду як один із принципів правової держави. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 4 (12). 2017 р. С. 27–33. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/199/198>

67. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

68. Кримінальний процесуальний кодекс України 13 квітня 2012 року № 4651-VI . URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2026 р.).

69. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи. Центр політ.-прав. реформ. Київ: Атіка, 2004. 287 с.

70. Куспляк І.С. Електронне урядування як інструмент формування прозорості та відкритої політичної влади: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Куспляк Ігор Сергійович. Одеса, 2012. 206 с.

71. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. І., 2007. 187 с.

72. Лазор О. Д. Державна служба в Україні: навч. посіб. Київ: Дакор, 2009. 560 с.

73. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. В., 2006. 256 с.

74. Литвин І.І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 38. Том 1. С. 18–21.

75. Литвин О. В. Адміністративно-правове регулювання статусу державного службовця в Україні : дис. канд .юр. наук. Ірпінь. 2009. 213 с.

76. Лісняк (Овсякова) М. (2021). Деякі адміністративно-правові аспекти діяльності помічника судді. *Law. State. Technology*, (4), 77-82. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-13>

77. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Адміністративно-правове регулювання помічника судді як категорії посад в патронатній службі. *Право.юа.* №1. 2023. С. 79-85. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.1.11> URL.: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-1/Pravo_ua_2023_1_079.pdf

78. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Деякі аспекти європейського досвіду регулювання правового статусу суддів в цифровому суспільстві. *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Том 2.* Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 351-354.

79. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Інститут помічника судді: проблемні питання та особливості реформування. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Вільнюс: ГО «ВАДНД», 07 березня 2022 р. С. 191-195.

80. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості адміністративно-правового статусу помічника судді. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції.* Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 36-37.

81. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів. Молодь: наука та інновації: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 258-260.

82. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Реформування інститут помічника судді в умовах війни. *Молодь: наука та інновації: матеріали X Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених,*

Дніпро, 23–25 листопада 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 469-470.

83. Лісняк М. Ю. Зарубіжний досвід США щодо адміністративно-правового статусу помічника судді *Право.юа.* №1. 2026. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.37> URL.: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-1/Pravo_ua_2026_1_279.pdf

84. Логунова М. М., Лашкіна М. Г., Гвоздик П. О., Алексєєв А. Г. Комунікації судової влади: науково-практичний посібни. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1452500582posibnyk.pdf>

85. Лученко Д. Про правову природу оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. *Вісник Академії правових наук України.* 2011. № 4. С. 152-160.

86. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ: Атіка, 2003. 576 с.

87. Малихіна А. О. Особливості відносин безпосереднього підпорядкування в апараті суду. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. "Правова доктрина України", Харків, 20–21 листоп. 2013 р. Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 868–870.

88. Мальцева Є. В. Теоретико-правові засади сутності виконавчої влади. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки».* 2012. Т. 25 (64), № 2. С. 80–87.

89. Мандичев Д. В. Поняття адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади. *Право і суспільство.* 2010. № 5. С. 117–121.

90. Марцеляк О. В. Інститут омбудсмана: теорія і практика : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 233 с.

91. Межі та обмеження. Втручання. URL.: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezhennya-vtruchannya>(дата звернення 06.02.2026)

92. Мелех Л. В. Трактуння юридичної відповідальності суддів в Україні. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 177–184.
93. Михайлов О. М. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". Одеса, 2015. 22 с.
94. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ. Концерн «Видавничій Дім «Ін Юре», 2005. Т. І. 1232 с.
95. Надьон В. Особливості прав та обов'язків, які виникають з правового статусу особи. *Вісник господарського судочинства*. 2015. № 4. С. 84–89.
96. Овчаренко О. М. Притягнення судді до цивільно-правової відповідальності за чинним законодавством України. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 3. С. 179-188.
97. Окунів І. С. Загальнотеоретичні засади правового статусу суб'єкта права: автореф. дис. .канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2009. 23 с.
98. Оприлюднено доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2020 рік. URL.: <https://www.slideshare.net/slideshow/2020-249953513/249953513>
99. Осика І. М. Статус помічника судді місцевого загального суду у світлі положень нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. №4. С. 6-18.
100. Осика І.М. Посібник помічника судді загального суду. Упорядкування та редагування (крім підрозділів 3.4.3.2., 4.2., 4.4. та 4.5.2.): Київ, 2010. 509 с.
101. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.
102. Панчук В. А. Адміністративні обов'язки помічника судді.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 145-150.

103. Панчук В. А. Адміністративно-правовий статус помічника судді в Україні. Дисертація на здобуття ступеня кандидата наук. 12.00.07 - Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Приватна установа "Науково-дослідний інститут публічного права". К. 231 с.

104. Панчук В. А. Завдання та функції помічника судді. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Випуск № 2. Том 3. С. 178-183.

105. Панчук В. А. Місце і роль помічника судді в судовій гілці влади. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 41. Т. 3. С. 84-89.

106. Панчук В. А. Поняття адміністративно -правового статусу помічника судді. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск №5. С. 101-109.

107. Панчук В.А. Адміністративні права помічника судді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 2. Т. 3. С. 112-117.

108. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Загальна частина : навч. посіб. Чернівці : Рута, 2003. 367 с.

109. Положення про підготовку працівників апаратів судів та підвищення їхньої кваліфікації в Національній школі суддів України. Наказ Національної школи суддів України “26” січня 2016 р. № 7. URL. <https://nsj.gov.ua/files/1467614702%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення 03.02.2026)

110. Помічник судді. Крок перший на шляху до суддівської

кар'єри URL.: <https://censor.net/ua/b3045836> (дата звернення 06.02.2026)

111. Помічникам суддів можуть надати статус держслужбовця і створити їх резерв. URL.: <https://pg.te.court.gov.ua/sud1913/pres-centr/news/431287/> (дата звернення 06.02.2026)

112. Помічники суддів повинні отримати статус державних службовців від 26 липня 2025. URL.: <https://sud.ua/uk/news/publication/336578-pomoschniki-sudey-dolzheny-poluchit-status-gosudarstvennykh-sluzhaschikh-stanislav-kravchenko> (дата звернення 06.02.2026)

113. Помічників суддів пропонують обирати за конкурсом. URL.: <https://kr.dp.court.gov.ua/sud0418/pres-centr/novini/431918/> (дата звернення 06.02.2026)

114. Посібник з підготовки та організації електронного навчання. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1486483667elektrone%20navch.pdf> (дата звернення: 16.01.2026 р.).

115. Принципи Європейського договірної права. Коментарі та рекомендації / пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД». К. : Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.

116. Примак-Березовська О.Зводити мости. Судовий вісник №6 (170). <https://pravo.ua/articles/zvoditi-mosti/>

117. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2026).

118. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII Голос України від 31.12.2015 – № 250.

119. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

120. Про доступ до судових рішень: Закон України 22 грудня 2005 року № 3262-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 16.01.2026 р.).

121. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 1. Ст.1.

122. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

123. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: Наказ Державної судової адміністрації від 20.08.2019 № 814. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>

124. Про затвердження Каталогу типових посад державної служби і критеріїв віднесення до таких посад: Наказ Державного агентства України з питань державної служби від 18.12.2020 № 246-20.

125. Про затвердження Положення про патронатну службу судді Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 16.07.2019 р. № 25-п/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/25_n_2019.pdf (дата звернення: 16.01.2023 р.).

126. Про затвердження Положення про помічника судді: Рішення Ради суддів України 18.05.2018 р. № 21.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18#Text>. Ст. 157 (дата звернення: 16.01.2026 р.).

127. Про затвердження Типових правил внутрішнього трудового розпорядку для працівників системи органів державної судової адміністрації, підприємств, установ та організації, що належать до сфери управління Державної судової адміністрації України. Наказ Державної судової адміністрації України 30.06.2004 N 109/04. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0109750-04#Text> (дата звернення: 16.01.2026 р.).

128. Про захист персональних даних: Закон України 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення 01.02.2026)

129. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

130. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19?find=1&text>(дата звернення: 16.01.2026 р.).

131. Про оплату праці: Закон України 24 березня 1995 року № 108/95-ВР URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.01.2026 р.)

132. Про систему загальних суддів. Республіка Польща. Закон від 27 липня 2001 р. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010981070> (дата звернення 20.01.2026)

133. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.

134. Про умови оплати праці працівників державних органів, на яких не поширюється дія Закону України «Про державну службу» : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1112 URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1112-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.05.2026 р.)

135. Програма підготовки та підвищення кваліфікації помічників суддів місцевих загальних та апеляційних судів. 2025. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/pidgotovka-pratsivnikiv-aparativ-sudiv/programi-pidgotovki-pratsivnikiv-aparativ-sudiv-2021-rik/7-kvitnya-2025-r-programa-pidgotovki-ta->

pidvishennya-kvalifikatsii-pomichnikov-suddiv-mistsevih-zagalnih-ta-apelyatsiynih-sudiv/ (дата звернення: 16.01.2026 р.).

136. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права та європейський адміністративний простір : наук.-інформ. Видання. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. 88 с.

137. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. – Львів: Кальварія, 2007. – 192 с.

138. Радченко О.М. Помічник судді суду загальної юрисдикції: шляхи удосконалення правового статусу. *Судова апеляція*. 2014. № 3 (36). С. 11–16.

139. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text

140. Рошупкін С. Співвідношення понять «одержання подарунку» та «неправомірна вигода». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 8. С. 197–202.

141. Рошупкін С. Співвідношення понять «одержання подарунку» та «неправомірна вигода». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 8. С. 197–202.

142. Рябченко О.П. Категорія «публічно-правовий спір»: розмежування конституційної та адміністративної юрисдикцій. *Вісник Конституційного Суду України*. №4-5.2011. с.174-179

143. Рябченко О. П. Адміністративне судочинство: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 304 с.

144. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Правова єдність : Алерта, 2014. 524 с.

145. Скрамний Я. Тракткування юридичної відповідальності суддів в Україні. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2020. Vol. 6., № 9. С. 5010–5018.

146. Словник іншомовних слів / уклад. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.

147. Соціальна роль. *Вікіпедія: онлайн енциклопедія*. 2017. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C
148. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес : Моногр. Акад. прав. наук України, Ін-т приват. права і підприємництва. Х. : Консум, 2003. 463 с.
149. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посібник. К. : Атіка, 2007. 624 с.
150. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб. та доп. К.: Атіка, 2009. 640 с.
151. Сучасна українська енциклопедія в 13 т. Харків. Книжковий клуб. 2007. 416 с.
152. Теліпко В. Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар / за ред. Молдована В. В. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 528 с.
153. Теоретичні засади вирішення проблем державного управління в Україні. Наукова доповідь / Під заг. ред Ю.С. Шемшученка, В.Б. Авер'янова. – К. : Ін-т держави та права ім. В.М. Корецького НАН України, 1995. 23 с.
154. Теорія держави і права в схемах та таблицях : навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ : Хай-Тек Прес, 2020. 296 с.
155. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
156. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
157. Упродовж 2025 року ВРП розглянула 237 повідомлень про втручання у професійну діяльність суддів. URL. <https://court.gov.ua/press/news/1960613/> (дата звернення 01.02.2026)
158. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії). моногр. Одеса. Юридична література. 2004. 324 с.
159. Хочу бути помічником судді. URL.:

<https://www.pravda.com.ua/columns/2018/02/05/7170599/> (дата звернення 06.02.2026)

160. Цвіка М. В., Петришина О. В. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. Харків : Право, 2009. 584 с.

161. Цивільний процесуальний кодекс України 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 16.05.2026 р.).

162. Ціцерон Марк Туллій. Книга «Марк Туллій Ціцерон. Тускуланські бесіди. Про обов'язки. 2021. Видавництво Апріорі. 440 с.

163. Черновол О.П. Юридичні обов'язки людини і громадянина: теоретичні моделі правового забезпечення та реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 192 с.

164. Чи потрібен асистентам законників статус держслужбовців та які небезпеки таїть у собі інститут патронату. URL.: <https://ms.lv.court.gov.ua/sud1314/pres-centr/publications/437466/> (дата звернення 06.02.2026)

165. Чижмарь К. І. Організація та діяльність нотаріату в Україні: загальні засади конституційно-правового статусу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 29. С. 119–123.

166. Шевченко А.В. Правовий статус працівників апарату суду. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 4(29) Том 2, 2019. С. 198–202. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v4-2_2019/41.pdf

167. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

168. Шестак Л. В. Адміністративне право: навч. посіб. Чернігів: ЧДПЧТП, 2011. 254 с.

169. Шляхтун П. П. Конституційне право : словник термінів. Київ : Либідь, 2005. 568 с.

170. Шпенюв Д. Ю. Суб'єктивні права та юридичні обов'язки суддів як носіїв судової влади в Україні. *Наше право*. 2014. № 10. С. 43-48.

171. Шульга А.М. Правовий статус особистості, його види. *Право і безпека*. 2012. № 2. С. 19–22.
172. Що таке патронатна служба у суді? *Судова гілка влади*. 2017. URL: <https://kr.cn.court.gov.ua/sud2510/pres-centr/news/339885/>
173. Щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України від 22.05.2017 № 223-943/0/4-17. URL : https://zib.com.ua/files/Golovam_apeliacijnih_sudiv_vid_2205_2017.pdf
174. Юридична енциклопедія в 6 т. редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ. «Укр. енцикл.». 2003. Т. 5. П – С. 736 с.
175. Юридичні терміни: тлумачний словник / за ред. В.Г. Гончаренка. К.: Либідь, 2003. 317 с.
176. Як змінюється роль помічника судді в умовах правових реформ. 2025. URL <https://nsj.gov.ua/ua/news/yak-zminuetsya-rol-pomichnika-suddi-v-umovah-pravovih-reform/> (дата звернення 11.01.2026).
177. Якимчук Н.Я. Поняття «правовий статус», «правове положення», «правовий модус» та «правовий режим»: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 11–18
178. Якимчук Н.Я. Структура правового статусу розпорядників бюджетних коштів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. №1. С. 54–63.
179. Bundesverfassungsgericht. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de>
180. Code de l'organisation judiciaire 22 décembre 1958. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071164/
181. Council of Europe European Commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej>
182. Cour de cassation. URL: <https://www.courdecassation.fr>
183. Gerichtsverfassungsgesetz 12.09.1950. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/> (дата звернення 06.02.2026)

184. Jansen N. The Idea of Legal Responsibility. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2013. 34(2). P. 221–252. DOI: 10.1093/ojls/gqt031
185. Job Details for Judicial Law Clerk. U.S. Courts. 2026. URL: <http://www.uscourts.gov/careers/current-job-openings/89830>
186. Judicial Assistant: Job Description, Duties and Salary. 2026. URL: <https://jobs.community.kaplan.com/career/judicial-assistant/job-descriptions>
187. Judicial assistant in Italy 2024. URL: <https://www.federalismi.it/nv14/articolo-documento.cfm?artid=51058>
188. Law clerk. Wikipedia: free-content encyclopedia. 2017. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Law_clerk#Canada
189. Leheza Ye., Len V., Shkuta O., Titarenko O., Cherniak N. (2022). Foreign experience and international legal standards of applying artificial intelligence in criminal proceedings. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13(36), 276-287.
190. Leheza, Yevhen. Horbalinskiy, Volodymyr. Berezniak, Vasyl. Khashev, Vadym. Oleksenko, Volodymyr. 2023. Methods protection of environmental rights and interests through court proceedings: administrative aspect and criminal law aspect. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 14(40), 258-268. DOI: 10.46925//rdluz.40.14
191. Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial. de 02/07/1985 URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666>
192. Lisniak Mariia, Leheza Yevhen, Yerko Iryna, Kolomiichuk Viacheslav, (2022). International Legal And Administrative-Criminal Regulation Of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol. 10 No. 1, pp. 49-60, DOI: 10.15408/jch.v10i1.25808 <https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/article/view/25808>
193. Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities. URL: <https://surl.li/xlxpii>

194. Tour of Europe Contribution of Austria. URL: https://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/austria/austria_en.pdf.
195. Who Works for the Judiciary? *U.S. Courts*. 2017. URL: <http://www.uscourts.gov/careers/who-works-judiciary>
196. Wang, W., Sun, I. Y., Wu, Y., & Ding, Y. (2026). Chinese judicial personnel's attitudes toward courtroom injustice: The interplay of gender and professional role. *Legal and Criminological Psychology*, 00, 1–20. doi: 10.1111/lcrp.70030.
197. Winston Erika. Job description for a judicial assistant. CAREERTREND. 2017. URL: <https://careertrend.com/about-6701087-job-description-judicial-assistant.html>
198. World system of online legal acts. <https://isap.sejm.gov.pl/> (дата звернення 20.05.2026)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Овсякова, М. (2021). Деякі адміністративно-правові аспекти діяльності помічника судді. *Law. State. Technology*, (4), 77-82. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-13>

2. Lisniak Mariia, Leheza Yevhen, Yerko Iryna, Kolomiichuk Viacheslav, (2022). International Legal And Administrative-Criminal Regulation Of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol. 10 No. 1, pp. 49-60, DOI: 10.15408/jch.v10i1.25808 <https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/article/view/25808> **Emerging**

Sources Citation Index (ESCI) Web of Science

3. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Адміністративно-правове регулювання помічника судді як категорії посад в патронатній службі. *Право.юа.* №1. 2023. С. 79-85. <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.1.11> URL.: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-1/Pravo_ua_2023_1_079.pdf

4. Лісняк М. Ю. Зарубіжний досвід США щодо адміністративно-правового статусу помічника судді *Право.юа.* №1. 2026. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.37> URL.: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-1/Pravo_ua_2026_1_279.pdf

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Інститут помічника судді: проблемні питання та особливості реформування. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Вільнюс: ГО «ВАДНД», 07 березня 2022 р. С. 191-195.

6. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів. Молодь: наука та інновації: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 258-260.

7. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Особливості адміністративно-правового статусу помічника судді. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 36-37.

8. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Деякі аспекти європейського досвіду регулювання правового статусу суддів в цифровому суспільстві. *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 351-354.

9. Лісняк (Овсякова) М. Ю. Реформування інститут помічника судді в умовах війни. *Молодь: наука та інновації*: матеріали X Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–25 листопада 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 469-470.